

СОЦІАЛЬНО- ГУМАНІТАРНИЙ ВІСНИК

Статті публікуються в рамках проведення міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні тенденції соціально-гуманітарного розвитку суспільства», 28 серпня 2022 р., м. Харків, Україна. Розміщення статті автора у збірнику є підтвердженням участі автора у конференції.

Редакційна колегія:

Кучин Павло Захарович, заслужений артист України, СГ НТМ «Новий курс» (головний редактор)
Акіншина Ірина Миколаївна, кандидат філологічних наук, доцент, Луганський національний університет імені Тараса Шевченка
Березовська-Чміль Олена Борисівна, кандидат політичних наук, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Внукова Ольга Миколаївна, кандидат педагогічних наук, доцент, Київський національний університет технологій та дизайну
Гончаренко Тетяна Ігорівна, СГ НТМ «Новий курс» (відповідальний секретар)
Дека Іванна Петрівна, кандидат педагогічних наук, Національний університет «Львівська політехніка»
Дубовик Наталія Анатоліївна, кандидат політичних наук, доцент, Державний університет телекомунікацій
Захаревич Михайло Васильович, кандидат мистецтвознавства, доцент, Київський національний університет театру, кіно і телебачення імені І. К. Карпенка-Карого
Карпинський Борис Андрійович, доктор економічних наук, професор, Львівський національний університет імені Івана Франка
Кислюк Любов Вікторівна, кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент, Луганський національний аграрний університет
Кожедуб Олена Василівна, кандидат соціологічних наук, доцент, Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Коробчук Людмила Іванівна, кандидат педагогічних наук, Луцький національний технічний університет
Косуля Ірина Юріївна, кандидат соціологічних наук, доцент
Кучин Сергій Павлович, доктор економічних наук, професор, Харківський національний університет мистецтв імені І. П. Котляревського
Мкртічян Оксана Альбертівна, кандидат педагогічних наук, доцент, Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди
Пашкова Надія Ігорівна, кандидат філологічних наук, доцент, Київський національний лінгвістичний університет
Підлісна Ольга Вікторівна, кандидат мистецтвознавства, Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова
П'ятакова Галина Павлівна, кандидат філологічних наук, доцент, Львівський національний університет імені Івана Франка
Сафонова Наталія Анатоліївна, кандидат філологічних наук, доцент, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
Стефанишин Олена Василівна, кандидат історичних наук, доцент, Тернопільський національний економічний університет
Столярчук Ольга Святославівна, кандидат філософських наук, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
Сторож Олена Василівна, кандидат психологічних наук, доцент, Рівненський державний гуманітарний університет
Тарасюк Лариса Сергіївна, доктор філософських наук, професор, Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського
Тополевський Віктор Юрійович, кандидат педагогічних наук, доцент, Харківська державна академія культури
Федоренко Микола Олександрович, кандидат філософських наук, доцент, Національна музична академія України імені П. І. Чайковського
Харченко Артем Вікторович, кандидат історичних наук, доцент, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»
Шевчук Інна Володимирівна, кандидат наук з державного управління, Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова
Шептуха Олена Михайлівна, кандидат економічних наук, доцент, Харківський національний університет будівництва та архітектури
Шпак Світлана Григорівна, кандидат психологічних наук, доцент, Національний університет водного господарства та природокористування
Яцишин Уляна Володимирівна, кандидат політичних наук, Національний університет «Львівська політехніка»

УДК 009:3(082)

C69

Соціально-гуманітарний вісник: зб. наук. пр. – Вип. 39. – Харків: СГ НТМ «Новий курс», 2022. – 68 с.

© СГ НТМ «Новий курс», 2022
© Автори, 2022

Збірник засновано 2010 року.
Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації КВ №23259-13099ПР від 19.04.2018.
Міжнародний стандартний номер періодичного видання ISSN 2305-9869 (print), ISSN 2709-1287 (online)

Збірник включено до міжнародної бази даних періодичних видань Ulrich's Periodicals Directory, до каталогу наукових ресурсів відкритого доступу ROAD, до міжнародної бази даних InfoBase, до академічної бази даних ResearchBib, до бази наукових публікацій Google Scholar.
Збірник індексується за показниками InfoBase Index (InfoBase), h-індекс (Google Scholar), i10-індекс (Google Scholar).
Наукові статті розміщуються в базі даних інформаційного ресурсу «Наукова періодика України», в пошуковій системі наукових публікацій «Google Scholar», на сайті засновника www.newroute.org.ua.

Засновник та видавець збірника: «Соціально-гуманітарна науково-творча майстерня «Новий курс» (рік заснування – 1989).
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції ДК№6392 від 07.09.2018.
Видавець зареєстрований у глобальному реєстрі видавців Global Register of Publishers.
Контакти: +380970440309, sgvisn@gmail.com, info@newroute.org.ua
Вул. Манізера, 3, м. Харків, 61002, Україна.

Публікація у збірнику вважається науковою працею, яка опублікована у вітчизняному друкованому науковому періодичному виданні та підтверджує апробацію наукових досліджень автора.

Збірник не входить до переліку фахових видань України.
Збірник є мультидисциплінарним науковим виданням.

Автори несуть відповідальність за зміст (авторство та самостійність досліджень), точність та достовірність викладеного матеріалу.
Редакція може не поділяти точку зору авторів.

ЗМІСТ

	Стор.
<i>Козар Юрій Юрійович</i> РЕЛІГІЙНІ НОРМИ У СИСТЕМІ ДЖЕРЕЛ ПРАВА	... 4
<i>Хомік Іван Васильович</i> ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ЗНАНЬ ГРОМАДЯН, ЯКІ НАВЧАЮТЬСЯ НА КАФЕДРІ ВІЙСЬКОВОЇ ПІДГОТОВКИ, ШЛЯХОМ ЇХ СТИМУЛЮВАННЯ ТА МОТИВАЦІЇ ДО НАВЧАННЯ	... 10
<i>Гончаренко Анатолій Володимирович, Клочко Микола Олексійович</i> ЧИЛІ ТА UNASUR, 2007-2019 РР.	... 12
<i>Глушаченко Владислава Віталіївна, Шинкаренко Інна Олександрівна</i> ПРИЧИНИ ТА УМОВИ ЖІНОЧОЇ РЕЦИДИВНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ	... 15
<i>Король Антоніна Анатоліївна</i> ЕФЕКТИВНІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ АВТОМАТИЗОВАНОЇ СИСТЕМИ «PARSEQV» У ДІЯЛЬНОСТІ ПЕРЕКЛАДАЧА	... 17
<i>Глушаченко Владислава Віталіївна</i> КВАЛІФІКАЦІЯ ВТЯГНЕННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ У ПРОТИПРАВНУ ДІЯЛЬНІСТЬ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ	... 19
<i>Клімова Галина Павлівна</i> ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ У СУЧАСНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ	... 21
<i>Полякова Юліана Юріївна</i> ВИДАВНИЧА ДІЯЛЬНІСТЬ КИЇВСЬКОГО ТЕАТРУ «СОЛОВЦОВ» НА ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ	... 26
<i>Svitlana Hryshko, Larysa Prokhorova, Oleksandr Nepsha, Tetiana Zavialova</i> CARTOGRAPHIC METHOD OF RESEARCH AS ONE OF THE MODERN METHODS OF SCIENTIFIC RESEARCH	... 32
<i>Пеняк Павло Степанович</i> СЛІДАМИ ЧОРНОЇ МЕТАЛУРГІЇ ЗАКАРПАТТЯ	... 35
<i>Глушаченко Владислава Віталіївна</i> ПРОБЛЕМИ ПРАВОМІРНОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКИМИ ФІЗИЧНОЇ СИЛИ ТА СПЕЦІАЛЬНИХ ЗАСОБІВ	... 38
<i>Морозова Вікторія Юріївна</i> ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАХИСТУ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ ПІД ЧАС ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ ЗА МІЖНАРОДНИМ ТА ВІТЧИЗНЯНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ	... 40
<i>Філімонов Владислав Олександрович</i> ВІКТИМНА ПОВЕДІНКА ЖІНОК (КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ)	... 41
<i>Котова Олена Володимирівна, Суханова Ганна Петрівна</i> ОЗДОРОВЧІ СИСТЕМИ НА ЗАНЯТТЯХ З ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ СПЕЦІАЛЬНОЇ МЕДИЧНОЇ ГРУПИ	... 42
<i>Soroka Natalia Anatoliivna, Shchokina Tetiana Mykolaivna</i> ROLE OF LISTENING COMPREHENSION IN FRAMEWORK OF AUTONOMOUS LEARNING	... 48
<i>Філімонов Владислав Олександрович</i> НЕДОТОРКАНИСТЬ ЖИТЛА ЧИ ІНШОГО ВОЛОДІННЯ ОСОБ	... 50
<i>Tsivatyi Viacheslav Hryhorovych</i> THEORY, HISTORY AND PRACTICE OF DIPLOMACY: INTERNATIONAL AFFAIRS OF EARLY MODERN AND MODERN EUROPE (A PERSONAL MODEL OF DIPLOMACY AND NEGOTIATIONS OF CHARLES-MAURICE DE TALLEYRAND-PÉRIGORD (1754-1838))	... 52
<i>Гапотій Віктор Дмитрович</i> КУЛЬТУРА СПІЛКУВАННЯ ЯК СКЛАДОВА ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ЮРИСТА	... 57
<i>Філімонов Владислав Олександрович</i> ЗМАГАЛЬНІСТЬ СТОРІН В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ	... 59

<i>Проценко Андрій Анатолійович, Кирієнко Олександр Геннадійович</i> КАТЕГОРІЯ «КОМПЕТЕНТНІСТЬ» У ФОКУСІ ПЕДАГОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ	... 61
<i>Філімонов Владислав Олександрович</i> ПРОФІЛАКТИКА ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА СЕРЕД НЕПОВНОЛІТНІХ	... 63
<i>Рядова Ліліана Олегівна, Цигановська Наталія Василівна, Склярєнко Валерій Павлович, Батулін Дмитро Станіславович</i> ОСОБЛИВОСТІ ПИТНОГО РЕЖИМУ ПІД ЧАС РУХОВОЇ АКТИВНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ	... 65

Козар Юрій Юрійович

Доктор юридичних наук, професор

*Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького***РЕЛІГІЙНІ НОРМИ У СИСТЕМІ ДЖЕРЕЛ ПРАВА**

В статті проаналізовані релігійні норми у системі джерел права. Крізь призму взаємодії права і релігії як регуляторів суспільних відносин проаналізовано правові та релігійні норми як найбільш активні елементи правової та релігійної систем. Визначено та розкрито характерні риси і специфічні особливості релігійних норм. Запропоновано класифікацію основних відмінностей між правовими та релігійними нормами за різними критеріями. Досліджено джерела права у процесі їх виникнення та функціонування протягом розвитку державотворення. Визначено ознаки релігійних норм як джерел права та доведено необхідність закріплення за релігійними нормами статусу джерел права. Ключові слова: релігійні норми, норми права, релігія, джерела права, правова наука.

Актуальність. Християнство має характер глобального проекту, що надає Церкві як суспільній інституції можливість захищати право людини і суспільства на духовну свободу, на власний спосіб життя, на реалізацію віри в суспільних діяннях. Нині актуальності набуває питання моральності сучасної людини, яка формує власну поведінку, керуючись пріоритетами своїх інтересів над інтересами суспільства, що стимулює егоїзм та індивідуалізм.

Огляд джерел. Соціальну природу релігійного права більшість дослідників [1, 3, 8, 9, 11] вважають найважливішою проблемою права. В усіх священних книгах давніх і світових релігій сформульовані норми поведінки, що мають усі ознаки юридичних норм – цивільно-правових, кримінально-правових і процесуальних. За соціальною природою для них характерне те, що їх виконання забезпечується державним примусом: порушникам релігійно-правових правил, згідно з рішеннями судів, призначається смертна кара, тілесні покарання, майнова відповідальність. Це були особливі ознаки релігійного права, що вирізняли його з-поміж будь-яких інших систем соціального регулювання, зокрема й релігійної.

Мета дослідження: проаналізувати правові та релігійні норми як найбільш активні елементи правової та релігійної систем.

Виклад основного матеріалу. Релігійно-правові положення в абсолютній більшості витікають із сакральної догматики головних для кожної релігії текстів, що мають статус священних. Такі положення юридично унормовані, що дає підстави вважати їх такими, що належать до сфери права, а не до релігії. Такий висновок ставить під сумнів погляди тих фахівців, для яких релігійне право не виходить за межі поняття релігії. Насправді ж повністю ігнорується наявний зв'язок між ним і державно-правовими механізмами.

Чимало норм права, як і раніше, мають у релігії моральну підтримку. Ця ситуація є закономірною, адже християнські релігійні заборони та вимоги ґрунтуються на досвіді соціального спілкування людей, виробленому тисячоліттями, що є виявом елементарних норм людського співжиття.

Серед найбільш поширених джерел права зазвичай називають правовий звичай, юридичний (правовий) прецедент, нормативно-правовий акт. Крім них, виокремлюють також менш поширені джерела – юридичну доктрину (науку), нормативні договори, зокрема міжнародні та внутрішньо-державні, а також релігійні норми.

Норми релігії та права є найбільш активними елементами кожної зі систем. Саме від їх взаємодії залежить ефективність регулювання відносин у суспільстві. Чи можна релігійну норму вважати соціальною? Безумовно, по-перше, тому що віруючий сприймає її як певний стандарт поведінки, відхід від якого призводить до порушення балансу у соціальних відносинах. По-друге, вона охоплює доволі багато людей, які можуть походити з різних соціальних груп, але однаково дотримуватися її приписів.

На початках людської цивілізації правові норми ототожнювалися з релігійними. Про це писав В. Вундт, який досліджував філософські аспекти різних моральних систем [2, с.20]. У перших державних утвореннях Стародавнього світу закріплення релігійних норм відбувалося в усній формі за допомогою міфів, звичаїв, ритуалів тощо. Вже згодом вони потрапляють до законів, указів правителів, творів богословів. Іудеї, християни та мусульмани свої релігійні норми закріпили на сторінках Біблії, Корану, Талмуду. На їх основі згодом почали видаватися різні нормативно-правові акти. Багатьом релігійним нормам притаманний авторитаризм, чим пояснюється обов'язковість, а інколи і примусовість, їх виконання віруючими.

Релігійні чинники зазвичай визначали особливості правових систем слов'янських народів. Більшість західних дослідників, акцентуючи на важливому значенні ідеологічних та політичних доктрин для

соціалістичного права, зосереджувалися на релігійних основах побудови соціалістичної правової системи [13, с. 275].

Якщо вдатися до іудейського права, то можна переконалися у повній амбівалентності і норм, що визначають специфіку релігійного життя, і норм, спрямованих на регулювання поведінки віруючих у повсякденному побуті. Церковне життя та міжконфесійні стосунки – важлива, але не єдина сфера використання норм релігійного права. Навіть під час свого становлення релігія мала вплив на позацерковні відносини. В історії існує також чимало прикладів, коли основною формою реалізації права ставали релігійні постулати.

На ранніх стадіях існування держави джерелом права постає правовий прецедент. Релігійні норми, як і правовий прецедент, виникають у стародавні часи, впроваджують загальнообов'язкові правила, що регулюють суспільні відносини. На відміну від правового прецеденту, релігійні норми не містять нових норм права, які виникають у результаті вирішення конкретної юридичної справи судовим чи адміністративним органом; вони не визначаються способом зовнішнього вираження й закріплення індивідуального правила поведінки, яке встановлюється компетентним органом держави для врегулювання конкретної життєвої ситуації [6, с. 247].

Нині релігійні тексти як джерело права у більшості європейських країн не визнаються джерелами права (крім Ватикану). Це відповідає конституційному принципу здійснення державної влади, прийнятому у цих країнах, а саме через світський характер її здійснення.

У сучасних умовах релігійні тексти як джерело права поширені в країнах мусульманського світу і почасти в Ізраїлі. Релігійні тексти як такі споконвічно не були створені з метою правового регулювання тих чи інших суспільних відносин, а тому звернення до релігійних текстів навіть у країнах, що мають теократичний характер, не завжди буває достатнім для того, щоб вирішити ту чи іншу правову проблему.

Нормативно-правовий акт як джерело права виник пізніше, ніж релігійні норми, і набув подальшого розвитку на всіх наступних етапах державотворення; нормативно-правові акти є основним джерелом права у країнах романо-германської правової сім'ї (релігійні норми можуть мати допоміжне значення), а релігійні норми – в країнах релігійної правової системи (іншим джерелам права надається другорядне регулятивне значення).

Що стосується співвідношення нормативно-правових актів, нормативно-правових договорів, міжнародно-правових актів та релігійних норм, то у юридичній літературі зазначено, що їхня подібність полягає в таких елементах: письмовий характер; прийняття уповноваженим органом; встановлення, зміна, припинення чи конкретизація певної норми з метою регулювання суспільних відносин; забезпечення можливістю державного примусу; різноманітність та тривалість їх дії у часі; суттєвий вплив на суспільні відносини; їх змістом є загальнообов'язкові правила поведінки; порядок прийняття і реалізації має процесуальний характер; є формально визначеними; вони загальнообов'язкові до виконання; передбачається настання відповідальності у разі їх невиконання чи неналежного виконання; об'єктом регулювання є суспільні відносини [12].

Відмінність релігійних норм від нормативно-правового договору та міжнародного правового акта є такою: релігійні норми не є спільним офіційним письмовим документом двох чи більше правотворчих органів, що містить нові правові норми загального характеру, які встановлюються за їхнім добровільним, взаємоузгодженим волевиявленням із метою врегулювання будь-якої життєвої ситуації, є підставою прийняття правових актів, учинення інших юридично значущих дій [12]; завжди мають імперативний характер; не можуть формувати юридичні явища й надавати їм юридичної сили. Порівняно з міжнародним правовим актом (договором) релігійні норми можуть набути ознак джерела права, якщо їх приписи виникають у результаті прийняття рішень на Вселенських Соборах, де відбувається узгодження релігійних позицій декількох представників православ'я та католицизму, що містять норми про встановлення, зміну чи припинення прав та обов'язків у різноманітних відносинах, можуть вносити цілеспрямовані зміни в суспільні відносини та їх розвиток [9, с. 471].

Релігійні норми всебічні й регулюють соціальні зв'язки в суспільстві. Як і нормативно-правові акти, їх можна поділити на групи: акти вищої юридичної сили (канони, біблійні норми, норми Корану тощо), видані Вселенським, помісним, архієрейським Соборами, та загальні, спеціальні, постійні, тимчасові тощо. Як і закони, релігійні норми вищої сили ніхто не має права скасовувати або змінювати, крім того органу, який їх видав; усі інші релігійні норми мають ґрунтуватися на канонах (біблійних нормах чи нормах Корану) й не суперечити їм; релігійні норми вищої юридичної сили не підлягають контролю будь-якими релігійними органами чи організаціями, вони не можуть бути скасовані або замінені.

Релігійні норми та правила поведінки буде слушно назвати значущою нормативною системою. Існує чимало спільних ознак між нормами моралі й релігійними нормами, адже і ті, й інші встановлюють правила поведінки, які ґрунтуються на загальноприйнятих людських цінностях, дають їм емоційну оцінку як

прийнятних або неприйнятних для певного суспільства. За обсягом норми моралі є ширшими за релігійні норми, адже релігія не пронизує всі сфери життя людини, а регулює, як і право, лише виключно важливі з них. Для релігійних норм, на відміну від норм права, характерна менша формальна визначеність та відсутність заходів державного примусу у разі їх порушення.

Варто зауважити, що релігійні норми, що в силу їх санкціонування державою або через характер самих суспільних відносин, чи з інших причин набули властивостей норм права, належить вважати правовими нормами. Ці норми в різних релігіях можуть мати еклектичний характер або утворювати цілі системи.

Релігійні норми слід класифікувати за різними критеріями:

1. за характером веління – позитивні (такі, що зобов'язують вчинити певні дії) й негативні (забороняють певні вчинки). Різниця між ними полягає у ступені категоричності веління. Приписувані дії в одних випадках розглядаються як обов'язкові, в інших – тільки як бажані. Релігійні заборони також бувають абсолютними та відносними;

2. за суб'єктами регульованих ними відносин: а) загальні, що розраховані на всіх послідовників певного віровчення, б) групові, приписи яких поширені виключно на певну частину віруючих (священнослужителі, жінки, семінаристи, монахи тощо), в) спеціальні (наприклад, встановлюють права глави Церкви).

Це не єдина класифікація релігійних норм. Вони можуть бути догматичними, тобто такими, що передають суть релігійних вчень. Догматичні норми, враховуючи їх незмінність, є базовими для всіх інших, притаманних тій чи іншій релігії. Питання обрядовості, регулювання внутрішньо-церковного розпорядку охоплюють канонічні норми. Вони можуть впливати на формування морального імперативу, тоді як водночас й самі знаходяться під впливом догматів та моральних установок. На побутовому рівні також існують релігійні норми, але, на відміну від попередніх, вони мають суто утилітарний характер і не впливають на суспільні процеси, які відбуваються поза церквою.

Специфічними ознаками релігійних норм як джерел права є:

1) обов'язковість виконання релігійних положень, що виникає через надання їм державного захисту, визнання (санкціонування) і забезпечення засобами примусу, що більш властиво мусульманській та іудейській правовим систем;

2) поширення впливу релігійних норм на суб'єктів суспільних відносин шляхом посилення на релігійні приписи у статті законів (наприклад, у статтях цивільних кодексів Єгипту, Сирії, Іраку передбачено норми, які встановлюють застосування релігійних норм і принципів мусульманського права у разі нерегульованості суспільних відносин нормами позитивного права), або визнання їх судовою чи адміністративною практикою та використання релігійних норм як основи судового рішення (наприклад, в окремих випадках суди Йорданії у правозастосовній практиці використовують релігійні норми мусульманського права при вирішенні справ у сфері спадкових відносин, що наразі не врегульовано нормами позитивного права);

3) формалізація в офіційних документах (формальна визначеність);

4) імперативність і нормативність у регулюванні релігійних відносин;

5) тривала дія в часі, просторі та за колом осіб, що сповідують певну релігію;

6) чинність релігійних норм, що пов'язана з певною процедурою їх прийняття;

7) врегулювання значного кола релігійних відносин із відповідним охопленням релігійних інтересів учасників суспільних відносин;

8) загальний характер релігійних правих поведінки, дія яких поширена на невизначене коло суб'єктів релігійних відносин;

9) неможливість їх довільної зміни;

10) встановлення за правило обов'язків [4, с. 102].

Якщо правові приписи становлять реалізовану модель культури поведінки конкретної особистості, то релігійні повчання мають властивість загальних вимог, уже сприйнятих людьми. Аналіз релігійних норм у різних релігіях засвідчив, що норми буддизму і католицизму за змістом найменше наближені до правових і найменше здатні впливати на них, оскільки необхідні передусім для адаптації особи у надчутливій реальності. Норми ж православ'я, мусульманства та іудаїзму нерозривно пов'язані з перетворенням соціокультурного світу, тому їх взаємодія з правовими нормами є більш тісною.

Тим часом задоволення релігійних потреб віруючих неможливе без правових норм, оскільки вони закріплюють необхідні права для релігійних організацій, служителів культури і віруючих осіб. Проголошення відокремлення церкви від держави могло б залишитись на рівні лише декларації, якби воно не було підкріплене сукупністю правових норм, що встановлюють певний порядок взаємин між релігійними організаціями, суспільством і державою.

Відтак зазначений підхід найбільш детально описує правову систему як складне, цілісне структурне утворення із єдністю всіх його складових: системи права, правової політики, правової ідеології, зокрема системи норм та інститутів, принципів, юридичних установ, правосвідомості, правової культури та правопорядку.

Правознавці зарубіжних країн при визначенні елементів правової системи акцентують на певних особливостях. Зокрема, у межах дослідження різних правових сімей країн загального, романо-германського, мусульманського права, права Індії, Японії тощо простежуються різні позиції щодо визначення елементного складу правової системи і її співвідношення з поняттям права. Скажімо, у багатьох країнах мусульманського світу основою права залишається релігія, релігійні джерела (Коран, Сунна, Іджма, Кияс) та релігійні норми. У теорії права цих країн поняття «правова система» фактично відсутнє; воно отожднюється з правом, яке розвивається в рамках, що визначаються релігією [1, с. 17-20].

Українська історико-правова наука до останнього часу недооцінювала важливість дослідження взаємодії релігійних і правових норм. Це, зокрема, дивує з уваги на той факт, що обидві є важливим регулятором відносин у суспільстві. Відтак актуальність дослідження релігійних норм у контексті правової системи є безсумнівною і потребує використання різних підходів до розгляду релігійних норм. Матеріальний підхід дає змогу побачити в них детермінанту змісту правової норми, а формальний розкриває релігійну норму з позиції її здатності до контролю над зовнішніми проявами дотримання людиною певних норм поведінки.

Отже, сучасна правова наука не має універсального підходу, за допомогою якого можна не тільки встановити складові правової системи, а й з'ясувати, як вона співвідноситься з правом. З огляду на необхідність виокремлення релігійних норм як складової правової системи, дуже важливо обрати критерії, що сприятимуть її поділу на структурні елементи.

Відтак, аналізуючи різні наукові підходи до проблеми встановлення структурних елементів, з яких складається система права, належить зауважити, що кожен із цих структурних елементів, своєю чергою, поділяється на більш дрібні. Вся ця система підпорядковується власним організаційним принципам, що зумовлюють характер її діяльності. У цьому контексті слушно постає думка О. Ф. Скакун, яка вважає, що інституціональна підсистема характеризується наявністю суб'єктивного складу, структурним елементом якого є суб'єкт релігійних відносин. Таким чином, саме регулятивна підсистема правової системи охоплює релігійні норми. Це відбувається тому, що вони виконують регулятивну місію під час будь-яких зв'язків, що виникають між суб'єктами, які беруть у них участь. Як частина регулятивної системи правової системи релігійні норми набувають об'єктивності та систематизованості, що перетворює їх на нормативно-правові акти [10, с. 310]. Окрім цього, дослідниця наголошує на тому, що релігійні норми відповідають запиту суспільства, яке вимагає від релігійних спільнот встановлення нормативного регулювання їх функціонування у його рамках. Водночас процеси та відносини, які виникають в середині релігійних організацій, мають бути упорядковані та відповідати певній циклічності. Будь-яка правова система має власну ідеологічну складову, яка є похідною від правових свідомості та культури. У цьому контексті треба розглядати і релігійну свідомість, яка, у поєднанні з попередніми компонентами, доповнює ідеологічне підґрунтя тієї чи іншої системи права [10, с. 311].

Отже, слухними є погляди деяких науковців, які вбачають у релігійних і правових нормах не лише важливу складову соціальних норм. На їхню думку, визначаючи зміст багатьох законів, вони є невід'ємним структурним елементом системи права [7, с. 349].

Для класифікації правових систем можна послуговуватися різними критеріями, одним із яких є історичне походження та подальша еволюція. З-поміж інших: структура права, державна ідеологія, питома вага релігійних норм у системі джерел права, правові традиції тієї чи іншої держави; особливості світогляду, притаманні певному суспільству, характер тих джерел, що стали основою правової системи [8, с. 231]. У науковій літературі традиційно виокремлюють такі національні правові системи: романо-германську, англосаксонську (загального права), соціалістичну, релігійну, традиційно-звичаєву та змішану. Релігійні норми мають найбільший вплив на формування традиційної та релігійної національних правових систем, вони уособлюють правову традицію у складі правової системи.

За ступенем впливу релігії на правові системи їх можна класифікувати на релігійні та світські. Сукупність національних правових систем, що мають загальні закономірності розвитку і подібні ознаки, які склалися на основі релігійних норм та джерел як основного джерела права, котрі є загальноновизнаними та забезпечені примусовою силою держави, складають релігійний тип (сім'ю) правових систем.

Релігійні норми тісно пов'язані зі системою джерел права: є витоком права, формують його внутрішній зміст або стають одним із чинників розвитку права. Через систему джерел права можна дослідити й визначити місце релігійних норм у складі правової системи, адже система права, своєю чергою, є структурним елементом правової системи.

Залежно від типу співвідношення релігійних норм та джерел права різних правових систем, їх взаємозв'язків та взаємовпливів, по-різному вирішуватиметься питання про місце зазначених норм у певній правовій системі. Вплив релігійних норм на правову систему держави загалом і на позитивне право зокрема може відбуватися двома шляхами – прямим та непрямим. Прямий вплив характеризується тим, що поряд із позитивними поглядами та доктринами формується ідеологічне підґрунтя правової системи держави, релігійно-етична основа правотворчості. Релігійні норми охоплюють майже усі галузі та інститути права. Водночас непрямий вплив полягає у дії підсистеми релігійного права на позитивне право завдяки існуванню та функціонуванню релігійних норм.

Отже, правові норми виконують зовнішню регулюючу функцію, а релігійні – внутрішню. Взаємодіючи, вони доповнюють одна одну, спрямовуючи та вдосконалюючи життя людини. Якщо право безпосередньо впливає на умови та процес виробництва, розподілу й обміну матеріальних благ, закріплюючи у своїх нормах економічні відносини, вигідні тим або іншим верствам суспільства, то релігія, «генетично» передуючи праву, має значний вплив на його виникнення та формування.

Попервах правова свідомість тісно перетиналася з релігійною, оскільки поняття гріха та злочину багато в чому збігаються. Так, релігійні норми є одним із джерел формування правових норм, адже появі правосуддя часто належить завдячувати священнослужителям, які будь-яке посягання на релігію розглядають як злочин. Висвітлюючи право або окремі його інститути, релігія оголошує гріхом порушення не тільки релігійних, а й юридичних норм і сприяє відтак виконанню останніх.

Функціонування релігійного типу права поряд із позитивним як різновиду регулятора суспільних відносин (подекуди тотожних), одночасне вирішення ними загально- суспільних проблем і виникнення між ними суперечностей негативно позначається на характері, змісті, шляхах та формах їх взаємозв'язків та взаємодії. Це зумовлено тим, що світський законодавець не може змінити релігійні акти чи окремі релігійні норми, оскільки не є суб'єктом релігійної нормотворчості. Для вирішення ідентичних суперечностей приймаються нормативно-правові акти, що закріплюють пряме або опосередковане посилання на релігійні приписи з метою врегулювання суспільних відносин.

Взаємовплив норм релігії і права може набувати різних форм, зокрема:

- безпосередньої, коли вони не опосередковано впливають одна на іншу;
- коли релігія впливає на правосвідомість шляхом передачі до неї власних ідей, що приводить у дію механізм взаємовпливу релігійних та правових норм;
- вони можуть взаємодіяти під час регулювання відносин між церквою і державою, визначаючи місце релігійних організацій у суспільстві, майнові права церковних служителів, легітимізація релігійних церемоніалів, які використовує держава (коронація монархів, президентська інавгурація, релігійна присяга, що складається у деяких країнах державними посадовцями, або релігійна обітниця, яку накладають на себе судді).

Отже, юридичні й релігійні норми у разі збігу сфери регульованих відносин мають іноді й тотожний характер своїх приписів. У певних випадках правові норми текстуально відтворюють релігійні положення, що слугують їх «генетичними» попередниками (про шлюб, сімейні відносини тощо).

У тих країнах, де релігія має державний статус, релігійні норми не лише мають визначний вплив на формування державно-правових систем, а й є правовим регулятором відносин у суспільстві. Звернення до державно-правих систем таких країн, як Ватикан у Європі, Туніс, Лівія, Алжир у Північній Африці, Йорданія, Оман та Катар на Близькому Сході, свідчить про наявність у їх структурі специфічного принципу «консультації». Його поява зумовлена домінуванням у суспільстві цих країн сакрального сприйняття влади. Показовими у цьому сенсі є арабські монархії Катару, Саудівської Аравії, Об'єднаних арабських еміратів, де функціонують особливі органи, що мають дорадчий характер. Їх діяльність базується, зокрема, на принципах «консультації», притаманної мусульманській державно- правовій традиції. Тут варто акцентувати на універсальності дії релігійних норм у таких суспільствах. Вони визначають не лише правове положення монарха й органів державної влади, а й місце окремих громадян у державно-правовому механізмі, регулюють взаємовідносини голови держави та високопосадовців, регламентують прийняття ключових рішень у галузі державного управління та їх подальшу реалізацію. Врешті, саме за їх допомогою встановлюється ступінь відповідності державно-правових актів релігійним постулатам. Статус багатьох релігійних норм у низці країн Перської затоки, Близького Сходу тощо має конституційне закріплення. Діючі в них правові норми сформувалися під безпосереднім впливом релігійних, які мали вирішальну роль у становленні законодавства цих країн [11, с. 231-254].

Сучасним суспільним відносинам притаманна різноманітність. Це не завжди дає змогу чітко визначити роль та співвідношення норм права та релігії у процесі їх регулювання, що, своєю чергою, зумовлює появу певного протиріччя між ними. Однак належить визнати, що тісний взаємозв'язок між релігійними і правовими нормами характеризує стан багатьох правових систем сьогодення. Більше того,

релігійні норми все ще мають відчутний вплив на законотворчі процеси, і не тільки мусульманських країн Сходу. Отже, релігійні норми, попри все, зберігають статус важливого джерела правотворчості. Кожна правова система має власну природу. Для розкриття її сутності важливо виокремити основні чинники, які мали вплив на її формування. Зазвичай одним із провідних чинників впливу є релігійні норми [5, с. 12]. Часто вони виступають навіть як індикатор під час класифікації різних правових систем у країнах світу. Водночас для віруючих людей, як суб'єктів суспільних відносин релігійні норми задають певні стандарти поведінки, що формуються на основі притаманних цій групі населення уявлень про релігійний характер витоків правовідносин, а це, відповідно, впливає на їх бачення ролі права у суспільстві та визначає особливості правової системи тієї чи іншої країни [1, с. 31].

Нині суб'єкти суспільних відносин здебільшого мають різні, часто протилежні інтереси. Безсумнівно, для того, щоб соціум уникнув колапсу, їх треба узгоджувати, досягати певного консенсусу. Саме цю функцію мають виконувати релігійні норми. У сукупності вони створюють релігійно-правові системи, які органічно поєднують у собі і релігійні, і правові норми [3].

Взаємодія правових і релігійних норм має практичний вияв у так званих державно-церковних відносинах, які регулюються правом. Взаємодія релігії та права проявляється у санкціонуванні правом застосування релігійних норм, в наданні останнім від імені держави сили, обов'язкової для усіх громадян, або для певної соціальної групи.

Науковці слушно зазначають, що зміст релігійних норм як нормативної основи правової системи, характеризує сутність всієї правової системи в конкретній державі, її правової політики та ідеології [8, с. 357].

У розвитку світових цивілізаційних процесів релігійні догми та приписи завжди мали і нині мають роль чинника державотворення, постаючи і неофіційною, і, подекуди, офіційною нормативною системою окремих держав та цілих географічних регіонів, пов'язуючи між собою народи і країни, змушуючи право враховувати у своєму функціонуванні релігійні цінності.

Відтак у розглянутій взаємодії та взаємовпливі релігійних і правових норм у державі простежується чітко виражена тенденція до зближення їх між собою і спільного вирішення загальних завдань, що стоять перед суспільством. Релігійні норми можуть визнаватись невід'ємними основними структурними елементами правової системи лише тоді, коли за ними закріплений статус джерел права.

Те, що правові й релігійні норми перебувають у стані постійної взаємодії, дає змогу регулювати поведінку людей у суспільстві як санкціями, що передбачають і релігійні, і правові норми. Тобто наявний примус з боку і держави, і церкви. Окрім цього, взаємодія релігії та права може мати вияв в освяченні релігією санкціонованих правом інститутів, оскільки релігія оголошує гріхом порушення не лише релігійних, а й юридичних норм і сприяє відтак виконанню останніх. У цьому випадку в процесі соціального регулювання право і релігія постають як єдине ціле, де основне навантаження нормативного регулювання має право, стосовно якого релігія виконує необхідну функцію легітимації.

Висновки. Релігійні та правові норми є невід'ємною складовою національних систем права. Ґрунтовний аналіз механізмів їх взаємодії надасть змогу не тільки науково передбачати подальші шляхи еволюціонування правових систем, а й з'ясувати, як можна підвищити ефективність системи регулювання правових відносин у суспільстві. Розгляд релігійних норм як унікальної правової традиції, вбачаючи в них правотворчий потенціал, сприятиме виокремленню у правових відносинах їх головних; системоутворюючих елементів.

Джерела

1. Вступ до теорії правових систем / Н. М. Оніщенко та ін. ; за заг. ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. Київ : Юрид. думка, 2006. 431 с.
2. Вундт В. Етика. Факти нравственной жизни. Философские системы морали : пер. с нем. М. : Либроком, 2011. 456 с.
3. Зайчук О. В., Оніщенко Н. М. Середовище права та формування правових систем сучасності. URL: <http://pravoznavec.com.ua/period/article/1252/%CC>. (дата звернення: 24.08.2022)
4. Козар Ю. Вплив релігії на формування принципу верховенства права: історія, філософія, сучасність : монографія. Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2018. 204 с.
5. Погорілко В., Малишко А. Правова система законодавства суверенної України. Право України. 1993. № 9. С. 10-14.
6. Популярна юридична енциклопедія / В. К. Гіжевський та ін. Київ : Юрінком Інтер, 2002. 527 с.
7. Порівняльне правознавство: теоретико-правове дослідження: монографія / відп. ред. О. В. Зайчук, наук. ред. Н. М. Оніщенко. Київ: Фенікс, 2007. 399 с.
8. Порівняльне правознавство: сучасний стан і перспективи розвитку : зб. наук. ст. / упоряд.: О. В. Кресін, О. М. Редькіна ; редкол.: Ю. С. Шемшученко та ін. Київ : Логос, 2006. 431 с.
9. Словарь законодательных и нормативных терминов : юрид. слов. 2-е изд., доп. / авт.-сост. И. И. Дахно. Киев : А.С.К., 2001. 1056 с.
10. Скакун О. Ф. Теория права и держави : підручник. Київ : Прав. єдність, 2009. 519 с.
11. Сюккйяйнен Л. Р. Мусульманское право. Вопросы теории и практики / отв. ред. В. А. Туманов. М. : Наука, 1986. 256 с.
12. Юридичні терміни: тлумач. слов. / В. Г. Гончаренко та ін. ; за ред. В. Г. Гончаренко. Київ : Либідь, 2004. 320 с.
13. Glendon M. A., Gordon M. W., Osakwe Ch. Comparative legal traditions in a nutshell. St. Paul : West Publishing Company, 1987. 402 p.

Хомік Іван Васильович

Полковник

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ЗНАТЬ ГРОМАДЯН, ЯКІ НАВЧАЮТЬСЯ НА КАФЕДРІ ВІЙСЬКОВОЇ ПІДГОТОВКИ, ШЛЯХОМ ЇХ СТИМУЛЮВАННЯ ТА МОТИВАЦІЇ ДО НАВЧАННЯ

У статті розглядаються особливості впливу мотивації та стимулювання на якість засвоєння військової спеціальності майбутніми офіцерами запасу та підготовки їх до військово-професійної діяльності. Проведений короткий аналіз хто з науковців (як цивільних, так і військових) займається проблемою мотивації навчання. Розглядаються дії як науково-педагогічних працівників, так і тих, хто навчається, під час проходження навчального процесу. Надані деякі рекомендації щодо підвищення ефективності процесу набуття знань, умінь та навичок майбутніми офіцерами запасу. Ключові слова: мотивація, стимулювання, науково-педагогічний працівник, той, хто навчається, військова підготовка, навчальний процес.

Відомо, що мотивація – це процес спонукання людини до діяльності для досягнення нею певної мети, а стимулювання – це процес регулюючого впливу на людину з метою підвищення її трудової активності.

В нинішніх умовах, коли Російська Федерація розв'язала повномасштабну війну проти України, загострилося питання якісної підготовки висококваліфікованих, добре вмотивованих офіцерів запасу, здатних поповнити, при потребі, лави Збройних Сил України, в тому числі і підрозділів територіальної оборони. Тому надзвичайно актуальним стало питання усвідомлення громадянами важливості вивчення військових дисциплін через розуміння динамічності їх розвитку та перспективи застосування, взаємозв'язок з іншими дисциплінами, що спонукає тих, хто навчається, до формування мотивації пізнавального, професійного характеру, вироблення мотивів для досягнення успіху.

В педагогіці, психології проблемі мотивації навчання приділяється дуже багато уваги. Серед тих сучасних науковців, які активно займаються вивченням проблем мотивації та закономірностей її формування у студентів, можна відзначити В. Галузяка, Д. Богиню, В. Ковальова, І. Зарубінську, С. Рубінштейна, В. Клочка, В. Андріанова та багатьох інших. Зокрема, у джерелах [1; 2; 3] розкривається суть мотивації, як процесу стимулювання особистості до досягнення результатів, а також її безпосередній вплив на результативність діяльності. Не менш активно проблемами мотивації займаються і українські військові педагоги та психологи М. Варій, Г. Гайдукевич, О. Євсюков, М. Дорошенко, М. Коваль, М. Нецадим, В. Ягупов, І. Приходько, Я. Зорій та інші. Так у джерелах [4; 5; 6; 7; 8] розглядаються теоретичні основи мотивації і стимулювання до навчання у військових навчальних закладах, їх значення для випускників у майбутній діяльності.

Метою цієї статті є визначення особливостей впливу мотивації громадян, які навчаються на кафедрі військової підготовки (майбутніх офіцерів запасу) на якість засвоєння ними військової спеціальності та їх підготовки до військово-професійної діяльності.

Відповідно до законодавства України, військова підготовка проводиться на добровільних засадах з громадянами України (як чоловіками, так і жінками) віком не старше 38 років, які мають або здобувають ступінь вищої освіти не нижче бакалавра, придатні до військової служби за станом здоров'я та морально-діловими якостями. Вона організовується та проводиться на основі вимог Закону України «Про вищу освіту», Порядку проведення військової підготовки громадян України за програмою підготовки офіцерів запасу [9] та Інструкції про організацію військової підготовки громадян України за програмою підготовки офіцерів запасу [10].

Головним у процесі навчання є отримання тими, хто навчається такого рівня знань, який у майбутньому давав би їм можливість впевнено і якісно виконувати свої функціональні обов'язки. А це вимагає певних дій як з боку науково-педагогічних працівників, так і з боку тих, хто навчається.

Перші, тобто науково-педагогічні працівники, мають застосовувати оптимальні педагогічні технології, що передбачають постійне підвищення мотивації та активності майбутніх офіцерів запасу під час навчання. Це є основним шляхом вирішення проблем навчально-виховного процесу. В цьому плані важливою для підвищення мотивації до навчання є повага до тих, хто навчається. Деякі викладачі вважають своїх студентів ледарями, хоча ті, внаслідок тих чи інших причин, можуть просто не розуміти окремі теми. Спілкування викладача зі студентом не повинно бути формальним або зверхнім. Воно повинно базуватися на глибокій зацікавленості до особистості студента, визнанні його самостійності.

З боку тих, хто навчається, проблема полягає в тому, що кожен з них повинен мати бажання отримати тверді знання, навички, що базуються на усвідомленні суспільної значущості військової діяльності, почутті патріотизму, усвідомленні важливості захисту Вітчизни на офіцерських посадах. В якійсь мірі це бажання у них присутнє, адже навчатися на кафедру військової підготовки вони йдуть добровільно. Але у дослідженні Я. Зорія [8] констатується той факт, що з початком бойових дій на сході України спостерігалася тенденція до зростання частки тих офіцерів запасу, які не готові до виконання обов'язків за призначенням у Збройних силах та інших військових формуваннях України. Однак бажання отримати хороші знання і готовність, при потребі, стати до збройного захисту своєї Вітчизни, треба розвивати продуманою організацією навчального процесу, наявністю відповідної матеріально-технічної бази, об'єктивним оцінюванням рівня успішності знань кожного, що супроводжується відповідними стимулами.

Мотивація є досить складним процесом, що може мати різне спрямування. Внутрішня мотивація до навчання знаходиться в самій людині і є більш значимою, ефективною та необхідною формою мотивації. Зовнішня мотивація виходить від батьків, педагогів, суспільства.

Без сумніву, підвищенню мотивації навчальної діяльності сприяє спосіб засвоєння навчального матеріалу. Як правило, кожен навчальний предмет засвоюється поетапно, як послідовність окремих явищ. Якщо викладач послідовно пояснює кожне з таких явищ, дає готовий алгоритм дій з ними, то студенту залишається тільки запам'ятати цей алгоритм і діяти відповідним способом. Але це може призвести до того, що на якомусь етапі студент може втратити інтерес до предмета.

А ось коли вивчення предмета здійснюється через розкриття студентові сутності, що лежить в основі всіх явищ, то зрозумівши її, він сам зможе пізнавати окремі явища, навчальна діяльність набуває для нього творчого характеру, тим самим викликаючи у нього зацікавленість предметом. Тобто позитивно мотивувати студента до вивчення певного предмета може як зміст цього предмета, так і методи роботи з ним. В цьому випадку ми можемо говорити про мотивацію процесом навчання.

Зацікавити студента навчанням може і співвідношення між мотивом та метою. Мета заняття, яку поставив викладач, повинна бути зрозуміла студентові і стати його метою. Перетворення цієї мети в мотив буде базуватися на усвідомленні студентом своїх успіхів, ступеня свого просування вперед.

Тому викладач на кожному з етапів заняття повинен використовувати проблемні мотивації, завдання. Якщо він буде так діяти, то можна сказати, що мотивація студента до навчання буде досить високою і, що важливо, за змістом вона буде пізнавальною, тобто внутрішньою.

Підвищенню мотивації навчальної діяльності в цілому буде в значній мірі сприяти і продумана система стимулювання роботи студента, адже тоді у нього виробляється позитивна установка на сприйняття нових знань. Витрачаючи зусилля на засвоєння нового матеріалу, студент очікує позитивного результату, певної винагороди чи заохочення за досягнутий рівень знань та умінь, а значить і певного ступеня задоволення від своєї праці. Тому викладач, об'єктивно оцінюючи досягнення студента, має обов'язково якимось чином заохотити його до покращення отриманих результатів. Крім цифрової оцінки це можуть бути певні заохочувальні висловлювання, позитивні репліки, виразна та чітка міміка, доступний і зрозумілий аналіз допущених помилок тощо. Це так звані словесні оцінки, які позитивно впливають на мотиваційну сферу особистості, на її загальний психічний стан, а значить і на результативність будь-якої діяльності, у тому числі й навчально-пізнавальної. Тобто основною функцією словесної оцінки є орієнтування студента в правильності його навчально-пізнавальних дій, закріплення успіху на цьому шляху, подальше стимулювання його для досягнення успіхів у пізнавальній діяльності. Тому ця оцінка повинна суттєво доповнювати цифрову оцінку і нехтувати нею не можна.

Системою виховної роботи кафедри військової підготовки передбачене систематичне підведення підсумків успішності та дисципліни у навчальних взводах (щотижневе, щомісячне, за семестр, за навчальний рік). Під час його проведення з метою стимулювання праці тих, хто навчається, використовується оголошення подяки, нагородження грамотами тощо.

Велике значення для мотивування майбутніх офіцерів запасу до якісного оволодіння військовою професією мають також зустрічі з колишніми випускниками кафедри, які присвятили своє життя службі у Збройних Силах України, в тому числі і з учасниками бойових дій. Під час таких бесід ті, хто навчається, мають можливість розібратися на які аспекти слід звертати більше уваги під час навчального процесу, можуть отримати відповіді на питання, які їх цікавлять, в тому числі і щодо матеріального забезпечення військовослужбовців, їх прав, соціального захисту тощо.

Висновки. У результаті застосування вірних методів мотивації та стимуляції до тих, хто навчається, під час вивчення нового матеріалу у них виникає реакція очікування результатів, позитивний стан, що сприяє реалізації своїх знань і вмінь у майбутньому. Слід також зазначити, що протікання процесу навчання неможливе без співробітництва, взаємодії між науково-педагогічними працівниками та громадянами, які навчаються на кафедрі військової підготовки. Ця взаємодія передбачає безпосередні контакти науково-

педагогічних працівників та їх слухачів, дія яких може поширюватись як у часі, так і у просторі. Головним при цьому є те, щоб ці контакти сприяли стимулюванню, активізації навчально-пізнавальної діяльності, її кращій організації, що є досить суттєвим, адже без інтересу до навчального процесу, до змісту навчального матеріалу, слухач не буде працювати ні під час занять, ні поза аудиторією. Викладач повинен завжди викликати інтерес до себе, до своєї навчальної дисципліни, до заняття, яке він проводить і це стане запорукою підвищення ефективності його роботи з підготовки майбутніх офіцерів запасу до військово-професійної діяльності в любых умовах.

Джерела

1. Галузяк В. М. Очікування успіху як мотиваційний чинник педагогічного спілкування / В. М. Галузяк // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія. – Вінниця, 2016. – № 47. – С. 179-186.
2. Богиня Д. П. Ментальний чинник у сфері праці: проблеми теорії та практики: монографія. – Київ: Штурм, 2003. – 382 с.
3. Клочко В. І. Формування мотивації навчально-пізнавальної діяльності студентів технічних спеціальностей: монографія / В. І. Клочко, А. А. Коломієць. – Вінниця: ВНТУ, 2012. – 188 с.
4. Ягулов В. В. Основи військово-дидактичних знань: Навчальний посібник. – К.: РВЦ «Київський університет», 1999. – 376 с.
5. Морозов С. М. Педагогічні засади професійної підготовки офіцерів запасу у вищих навчальних закладах / С. М. Морозов // Зб. наук. пр. №1(66). – Харків: НАДПСУ, 2013. – С. 127-137.
6. Мацевко Т. М., Федак Г. О. Особливості мотивації майбутніх офіцерів запасу до службово-педагогічної діяльності / Т. М. Мацевко, Г. О. Федак // Молодий вчений: журнал. – Херсон, 2018. Вип. 1. С. 353-357.
7. Дерев'янчук А. Й., Супрун О. Ф. Мотивація і стимулювання студентів кафедр військової підготовки в умовах обмежених часом і озброєнням. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.allbest.ru/>.
8. Зорій Я. Б. Результати педагогічного експерименту щодо формування готовності майбутніх офіцерів запасу до військово-професійної діяльності / Я. Б. Зорій // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах: зб. наук. пр. – Запоріжжя: КПУ, 2017. Вип. 56-57 (109-110). – С. 174-181.
9. Постанова Кабінету Міністрів України від 1 лютого 2012 р. № 48 (зі змінами) «Про затвердження Порядку проведення військової підготовки громадян України за програмою підготовки офіцерів запасу».
10. Наказ Міністерства оборони України та Міністерства освіти і науки України від 14.12.2015 № 719/1289 (зі змінами) «Про затвердження Інструкції про організацію військової підготовки громадян України за програмою підготовки офіцерів запасу».

Гончаренко Анатолій Володимирович

Кандидат історичних наук, доцент
Сумський державний університет

Клочко Микола Олексійович

Кандидат філософських наук
Посольство України в Республіці Чилі

ЧИЛІ ТА UNASUR, 2007-2019 РР.

У статті досліджено діяльність Чилі у контексті UNASUR у 2007-2019 роках. Охарактеризовано причини активізації інтеграційних тенденцій у Латинській Америці на початку XXI ст. та створення UNASUR. З'ясовано позицію Чилі у процесі становлення та розвитку UNASUR. Проаналізовано причини занепаду UNASUR у 2010-х рр. та роль Чилі у питанні створення PROSUR. Ключові слова: Чилі, Латинська Америка, Південна Америка, інтеграція, UNASUR, PROSUR.

На початку XXI ст. у Латинській Америці активізуються інтеграційні процеси, спрямовані на політичне та економічне зближення країн регіону. На внутрішньому рівні взаємодії причиною формування нових політичних альянсів була необхідність забезпечення сталого соціально-економічного та культурного розвитку на основі принципів рівності, які підсилюють роль національного фактору в регіональному контексті шляхом збереження ідентичності кожного з учасників об'єднання. На зовнішньому рівні головна мета інтеграції полягала у збільшенні та зміцненні потенціалу держав для взаємодії з іншими регіонами на глобальному рівні [10, с. 65].

Регіональну політичну інтеграцію необхідно розглядати як складну, багатогранну та поступову передачу національних повноважень влади наднаціональному рівню управління за участю урядових та неурядових суб'єктів з метою максимізації вигоди та мінімізації витрат взаємозалежності та глобалізації. У цьому контексті державам Латинської Америки необхідно дотримуватися певних принципів для досягнення поставленої мети при організації своєї діяльності в рамках сформованих альянсів [8, с. 51].

У політичному плані учасники регіональної інтеграції повинні ставити собі завдання, спрямовані на інституалізацію діяльності об'єднань, створення системи інструментів розвитку та поглиблення співпраці з іншими суб'єктами світової політики. В економічній сфері ці процеси повинні сприяти реальному включенню країн Південної Америки в глобальну економіку шляхом сприяння новому міжнародному поділу праці, досягненню адекватних рівнів сталого зростання, забезпечувати доступ до нових технологій та стимулювати надходження вигідних іноземних інвестицій. На соціальному рівні інтеграційні процеси мають сприяти рівності та скороченню масштабів злиднів, щоб підвищити згуртованість учасників

спільнот. Культурна взаємодія має бути спрямована на захист національної ідентичності, що дозволить зберегти індивідуальні цінності і не розчинитися в глобальному середовищі [2, с. 143].

Для успішного вирішення перелічених вище завдань інтеграційне співробітництво вигідніше проводити не у межах окремих субрегіонів, а межах всього Американського континенту. Це зумовлено тим, що для забезпечення необхідного ефективного розвитку важливим є об'єднання всіх складових, а не окремих блоків. Унаслідок цього було створено Союз південноамериканських націй (Unión de Naciones Suramericanas, UNASUR), до складу якого увійшло 12 країн Південної Америки. Цей альянс став новим механізмом політичного діалогу, покликаним забезпечити виконання раніше досягнутих угод між державами-учасниками [2, с. 143].

Процес становлення UNASUR має довгу та недостатньо досліджену історію [7, с. 29-45]. Попередником об'єднання є Американська спільнота націй (Comunidad Suramericana de Naciones), створена в 2004 р. Однією з основних цілей інтеграції стала відповідь на зовнішньополітичні виклики з боку США. У 2007 р. на VI Американському саміті вона було перейменована на UNASUR. 19 травня 2008 р. відбувся перший саміт об'єднання, на якому чітко визначились його основні завдання. Країни-учасниці поставили перед собою за мету перетворення Південної Америки на самостійний суб'єкт міжнародних відносин, створення зони вільної торгівлі, об'єднання енергетичних, комунікаційних, транспортних та інфраструктурних зв'язків у середині регіону для подальшої активізації його розвитку [2, с. 144].

Деякі вчені зазначають, що UNASUR треба відносити до інтеграційних утворень «лівого» типу. Дійсно, пік його активності був у 2008-2011 рр. Ідейними натхненниками нового альянсу були Н. Кіршнер, Л. І. Лула да Сілва та У. Чавес [9, с. 76]. Вони зробили спробу об'єднання країн континенту, виступивши проти суто ринкових моделей кооперації [5, с. 65-75]. Це відповідало популярним політичним тенденціям того часу.

Важливим принципом функціонування UNASUR стала підтримка регіональної безпеки, основою якої є військова, соціальна, екологічна та енергетична співпраця при вирішенні широкого спектру проблем [3, с. 112-119]. Перші успішні кроки у напрямку збереження стабільності в Латинській Америці були зроблені восени 2008 р. під час вирішення внутрішнього політичного конфлікту в Болівії. З ініціативи керівництва Чилі було скликано президентський саміт, відповідно до рішень якого країни-учасники UNASUR вдалися до консолідованого міждержавного політичного тиску [2, с. 144].

Надалі члени UNASUR неодноразово застосовували подібні методи заради збереження регіональної стабільності. Прикладами можуть бути втручання в події у 2009 р. у Гондурасі та у 2012 р. у Парагваї, а також вплив на колумбійську владу у прийнятті рішення щодо оренди семи військових баз США [6, с. 90-199].

Причиною таких радикальних дій стала напружена ситуація в регіоні, яка йшла врозріз із політикою підтримки стабільності та незалежності від втручання у внутрішні справи інших держав ззовні [14, с. 245-265]. Заходи, що вживалися, продемонстрували високу ефективність і стали однією з найсильніших сторін інтеграційної діяльності цього об'єднання Латиноамериканських держав.

Економічна інтеграція Чилі у складі UNASUR сприяла формуванню Південноамериканської зони вільної торгівлі (Area de Libre Comercio Suramericana, ALCSA), створенню Банку Півдня (Banco del Sur), будівництву Великого газопроводу Півдня (Gasur) та розвитку Ініціативи щодо розвитку південноамериканської регіональної інтеграції в інфраструктурі (Iniciativa para la Integración de la Infraestructura Regional Suramericana, IIRSA). У контексті останньої було окреслено план розвитку єдиної інфраструктури держав альянсу в 2012-2022 рр. [2, с. 145].

Проте у 2010-х рр. розпочався період занепаду UNASUR. Крім того, деякі дослідники вважають, що об'єднання вже припинило своє існування. Як зазначає аргентинський учений К. Мурільйо, першопричиною цього стало перегрупування політичних сил у регіоні, що отримало назву «правого дрейфу». Нові лідери країн континенту починають проявляти більший інтерес до іншого типу інтеграцій, які спрямовані на тісну політико-економічну співпрацю з іншими регіонами, – прикладом цього може бути Тихоокеанський альянс, якій успішно розвивався [1, с. 136-145]. Крім того, керівники всіх держав, незалежно від обраної політичної моделі, бачать для себе як пріоритетну наступну багатовекторну зовнішню політику [4, с. 177-192].

Деякі дослідники пов'язують фазу затяжної інституційної кризи UNASUR також з політичною та соціально-економічною різноманітністю в Південній Америці. Свою роль у цьому відіграли відмінності в ідеологічних поглядах, криза у Венесуелі, зміна влади в Бразилії, невирішені проблеми нерівності у розподілі доходів та наявність великої кількості інших соціально-економічних проблем. У зв'язку з цим необхідно відзначити іспанського вченого Х. Санауха, який стверджує, що всі ці проблеми для Латиноамериканського континенту не є новими і країни-учасниці стикалися з ними і раніше – на початковому етапі існування UNASUR [17, с. 75].

Останній саміт об'єднання відбувся ще взимку 2014 р. у м. Кіто (Еквадор). Пасивна участь деяких сторін знову продемонструвала зниження інтересу та уповільнення переговорних темпів в інтеграційному

об'єднанні [2, с. 146]. Наступний IX саміт UNASUR був намічений на весну 2016 р., але так і не відбувся. Причиною цього став землетрус в Еквадорі. Про нову зустріч країни-учасниці надалі так і не домовилися [12].

До цього також треба додати, що 31 січня 2017 р., після 2 років та 5 додаткових місяців, залишив посаду генерального секретаря колишній президент Колумбії Е. Сампер, відтоді це місце залишалося вакантним [18]. Вагомою причиною розбіжності всередині об'єднання зрештою стала кризова ситуація у Венесуелі і думки країн-членів щодо цього.

У 2017 р. було створено Групу Ліми, діяльність якої була спрямована на підтримку відновлення демократії у Венесуелі. До групи увійшли основні держави Латинської Америки, серед яких Чилі, а також Канада [11, с. 2015]. На початку 2019 р. учасники цього об'єднання одногосно визнали спікера Національних зборів Венесуели Х. Гуайдо, який проголосив себе тимчасовим президентом країни. Деякі Латиноамериканські держави були не згодні з таким рішенням – Нікарагуа та Куба визнали законність президентства Н. Мадуро. Мексика визнала легітимними обидві сторони конфлікту (Національну асамблею та президента Н. Мадуро) і разом із Уругваєм запропонували стати посередниками при врегулюванні кризи [13].

Не можна заперечувати того, що наприкінці 2010-х рр. UNASUR зіткнувся із серйозними проблемами, які не знайшли свого вирішення, що в решті-решт призвело фактично до занепаду цього альянсу. Внаслідок цього, Чилі, Колумбія, Бразилія, Перу, Аргентина, Парагвай та Гаяна, з метою зміцнення регіональних зв'язків та заміни UNASUR, створили нове інтеграційне утворення – Форум для розвитку Південної Америки (Foro para el Progreso de América del Sur, PROSUR) [2, с. 147].

У березні 2019 р. країнами-засновниками PROSUR була підписана спільна декларація, яка проголосила просування більш ефективної інтеграції, що повинно призвести до зростання, прогресу та розвитку регіону. У підсумковій заяві також було зазначено, що PROSUR гнучко та в пріоритетному порядку вирішуватиме питання інтеграції у галузях інфраструктури, енергетики, охорони здоров'я, оборони та боротьби зі злочинністю, запобігання стихійним лихам та боротьби з ними. До участі у форумі не приєдналися Болівія та Уругвай. Перша була союзником Венесуели і підтримувала режим Н. Мадуро, у другій правляча коаліція розділилася в думках щодо цього питання і вирішила виступити в ролі спостерігача [16].

Ініціатором створення нового типу інтеграційного альянсу була Чилі, яка і головує у перший рік його діяльності. Президент Чилі С. Пінєра (2018-2022 рр.) під час першої зустрічі у рамках форуму зазначив, що PROSUR стане новим прикладом співдружності держав, яка вільна від ідеологій, відкрита для всіх і віддана просуванню демократії та прав людини. Дії чилійського президента викликали суперечливу реакцію в середині країни. Так, экс-міністр закордонних справ Чилі Е. Муньос (2014-2018 рр.) зазначив, що цей форум буде мати консервативний та ідеологічний характер і що це лише заміна лівоорієнтованого UNASUR на новий правоорієнтований блок [15].

Таким чином, розглянувши основні моменти діяльності Чилі у контексті UNASUR у 2007-2019 рр. необхідно відзначити, що динаміка інтеграційних процесів в Латинській Америці безпосередньо пов'язана з внутрішніми політичними тенденціями, які в свою чергу залежать від циклічності світових процесів, що також підтверджує утворення нового об'єднання PROSUR. У перші десятиліття XXI ст. UNASUR, який об'єднав 12 держав Південної Америки, відповідав запитам багатьох урядів і співвідносився з поставленими ними завданнями. Розвитку інтеграційних тенденцій в регіоні також сприяла кон'юнктура міжнародних ринків, яка дозволяла країнам-членам реалізовувати проекти з великими фінансовими інвестиціями.

Джерела

1. Аниськевич Н. С. Латинская Америка между МЕРКОСУР и Тихоокеанским альянсом: политические риски и региональная стабильность. – Клио. 2017. – № 9 (129).
2. Аниськевич Н. С. Внешняя политика Чили в латиноамериканском регионе: сравнительный анализ стратегии и тактики лево- и правосторонних правительств после восстановления демократии: дис. ... канд. полит. наук: 23.00.04. М., 2019. – 217 с.
3. Березина Е. К. Роль УНАСУР в конструировании системы региональной безопасности Латинской Америки. Научные труды Северо-Западного института управления. 2017. – Т. 8. – № 2.
4. Ивановский З. В. Латинская Америка на перепутье. Изменения в расстановке политических сил. Свободная мысль. 2018. – № 1.
5. Кузнецов Д. А. Латиноамериканская интеграция и субрегионализация на современном этапе: политико-идеологическое измерение. Сравнительная политика. 2015. – № 3 (20).
6. Пятаков А. Н. Интеграционные объединения Латинской Америки в решении региональных конфликтов XXI века. Iberoamerica. 2018. – № 1.
7. Пятаков А. Н. Незамеченный юбилей. Латинская Америка. 2018. – № 2.
8. Alzugaray C. El regionalismo en América Latina y el Caribe en la encrucijada: las estrategias contrastantes de la integración regional. Pensamiento Propio. 1999. – Vol. 4. – № 10.
9. Barrenango A. C. Entramados de la integración suramericana: Estados y actores en la UNASUR. Revista electrónica de estudios latinoamericanos. 2017. – Vol. 15. – № 58.
10. Bouzas R. El regionalismo en América Latina y el Caribe: ¿qué hay de nuevo? Estudios internacionales. 2017. – № 49.
11. Giuliani A. Group-based multi-trajectory modeling. Statistical methods in medical research. 2018. – Vol. 27. – № 7.
12. Hisoty – UNASUR. URL: <https://www.unasurs.org/en/node/179>

13. Maneto Fr. Guaidó trata de acercarse a los aliados de Maduro y pide a México abandonar la neutralidad – El País. URL: https://elpais.com/internacional/2019/02/01/america/1549034319_223773.html
14. Nolte D., Comini N.M. UNASUR: Региональный плюрализм как стратегический результат. Международный контекст. 2016. – Т. 38. – № 2.
15. Piñera defiende creación de Prosur y dice que Unasur fracasó por «exceso de ideologismo». URL: <https://www.latercera.com/politica/noticia/pinera-defiende-creacion-prosur-dice-unasur-fracaso-exceso-ideologismo/533320/>
16. Prosur: Seven countries launch Forum for Progress of South America in Chile. URL: <https://santiagotimes.cl/2019/03/24/prosur-seven-countries-launch-forum-for-progress-of-south-america-in-chile/>
17. Sanahuja J.A. Enfoques diferenciados y marcos comunes en el regionalismo latinoamericano: Alcance y perspectivas de UNASUR y CELAC. Pensamiento Propio. 2014. – № 39.
18. Secretarios Generales – UNASUR. URL: <http://www.unasursg.org/es/secretaria-general/secretarios-generales>.

Глушаченко Владислава Віталіївна

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

Шинкаренко Інна Олександрівна

Кандидат психологічних наук, доцент

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

ПРИЧИНИ ТА УМОВИ ЖІНОЧОЇ РЕЦИДИВНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Рецидивна злочинність є одним із найнебезпечніших різновидів протиправних діянь, адже свідчить про сформованість і стійкість антисоціальної орієнтації особи. Жіноча рецидивна злочинність – це сукупність зареєстрованих на певній території, протягом певного проміжку часу, злочинів, вчинених жінками, які раніше засуджувалися за вчинення злочинів. Цей вид злочинності становить науковий інтерес внаслідок специфіки видів вчинюваних злочинів, особливостей причинного комплексу, що їх зумовлюють, та особи винних. Ключові слова: злочинність, рецидив злочинів, рецидивна поведінка у жінок.

Дослідження причин та умов жіночої рецидивної злочинності разом із теоретичним значенням має не менш важливий прикладний аспект, оскільки без вивчення зумовленості даного явища не можна визначити шляхи протидії цьому протиправному прояву.

Аналіз проблеми рецидивної злочинності жінок в останні роки набув актуальності у працях таких науковців, як А. Б. Блага, В. О. Меркулова, М. В. Стрюк, В. В. Федусик, В. Ф. Будз, В. Ф. Лагоцька, Н. С. Кузнєцова, В. А. Серебрякова, І. Б. Степанова та ін. За даними дослідження В. С. Батиргарєєвої основними тенденціями розвитку жіночого рецидивізму в Україні є:

- а) кардинальна зміна порівняно з минулими часами його характеру за рахунок переважання наркотичної злочинності над злочинами насильницької спрямованості;
- б) вузький спектр злочинних проявів порівняно зі структурою первинної злочинності жінок;
- в) переважання серед рецидивісток спеціального рецидиву;
- г) незначна частка злочинів, скоєних через помсту або ревності;
- д) практична відсутність у середовищі рецидивісток ідейних «злочинниць-кар'єристок»;
- е) ускладнений процес соціальної адаптації порівняно з адаптацією чоловіків унаслідок більш тяжких соціальних наслідків відбування покарань [2, с. 211].

Не викликає сумніву те, що причинний комплекс рецидивної злочинності жінок, з одного боку, має загальний характер, тобто, базується на загальній детермінації злочинності, однак, з іншого боку, він має певну специфіку, яка обумовлена особливостями детермінації як жіночої, так і рецидивної злочинності. Тому, до найбільш значущих причин та умов рецидиву жінок можна віднести недоліки суспільства економічного, соціального, культурного характеру, а також психологічні, вольові та морально-правові дефекти свідомості жінки-рецидивістки. До явищ та процесів економічного характеру, що детермінують рецидивізм жінок, «можна віднести: економічні проблеми перехідного періоду у державі – кризове становище в економіці, інфляції; падіння життєвого рівня населення; зміни у відносинах власності; відсутність цивілізованих ринкових відносин, заснованих на рівній конкуренції; спад суспільного виробництва та зростання рівня безробіття; значне зростання рівня економічної участі жінок у суспільному виробництві» [3, с. 137].

Так, «в останні три роки у нашій державі на формування деформацій в соціально-економічній сфері впливає збільшення рівня безробіття, негативні наслідки якого є безсумнівними. Воно тягне за собою зниження мотивації праці, поширення алкоголізму, іншої девіантної поведінки жінок, внаслідок неможливості задовольнити свої та сімейні мінімальні побутові потреби. Згідно з даними, які були одержані у процесі дисертаційного дослідження В. Лагоцької, приблизно 85% жінок-рецидивісток є працездатними без певних занять. Відтак незайнятність жінок-рецидивісток у народному господарстві є помітним криміногенним фактором» [4, с. 96-97].

Серед таких негативних соціальних детермінант жіночої рецидивної злочинності як послаблення головних соціальних інститутів (сім'ї), зростання наркоманії, алкоголізму, проституції, окремої уваги потребує питання ресоціалізації жінки. Важливим є сприйняття жінки-рецидивістки суспільством, в яке вона повертається після відбування покарання та яке, зазвичай, не сприймає її, бачить її лише крізь призму негативних установок. Крім того, «відбування покарання, умови відчуження (необхідність дотримання вимог режиму, бідність предметного світу та ізоляція, сенсорна депривація, скупченість, специфічні форми звернення адміністрації і засуджених), що існують у місцях позбавлення волі, здійснюють на жінок більш сильний вплив, ніж на засуджених чоловіків. Тому жінки, які відбувають покарання в місцях позбавлення волі, швидше руйнують позитивний соціальний стереотип, швидше десоціалізуються. Жінці складніше подолати інерцію злочинної діяльності та включитися до процесу ресоціалізації. Більшості з них нікуди повертатися, сім'ї розпалися, зв'язки із дітьми розірвані, навички роботи втрачено [2, с. 116].

«Дослідники жіночої рецидивної злочинності відзначають вагому роль алкоголізму та наркоманії, які негативно позначаються на моральному стані жінки-рецидивістки, і на тлі яких доволі часто вчиняються повторні злочини. Вживання спиртних напоїв, наркотичних засобів призводять до зміни способу життя жінки, зокрема, зростає конфліктність, спотворюється сприйняття конкретних життєвих ситуацій. Зміни у поведінці (деградація) під впливом алкоголю відбуваються швидше, ніж у чоловіків. У жінок-алкоголіків динаміка перебігу алкоголізму більш загрозлива, зі швидким розвитком морально-етичної деградації, звуженням кола інтересів, втратою жіночності, родинних зв'язків, різким інтелектуальним спадом» [1, с. 180-182].

До факторів культурної сфери можна віднести «низький рівень культури громадян, що породжує цинізм та аморальність, особливо серед молоді, культ насилля, сексуальної свободи, що призводить до втрати цінності таких принципів, як благородство, доброта, справедливість, повага до особистості, тощо» [3, с. 137].

Деформації свідомості жінок, що вчинили злочини, зумовлюють виникнення комплексу свідомості та ілюзій, що є однією з причин вчинення ними повторних умисних злочинів. «Загалом деформація сучасної правосвідомості жінки проявляються у негативному ставленні до права, правовій неграмотності, втраті орієнтирів правомірної поведінки, недовірі до системи кримінальної юстиції тощо. У рецидивістів зазвичай складається «кримінальний стереотип поведінки», за якого вони намагаються вирішувати проблеми та соціальні конфлікти у злочинний спосіб.

З деформаціями правової психології тісно пов'язані дефекти моральної свідомості жінки-рецидивістки. У свідомості значної частини жінок рецидивісток домінують мотиви фізичного виживання, раптової вигоди. Для багатьох з них характерна деморалізація міжособистісних відносин, зростання конфліктності у сім'ї та побуті. Все це доповнюється невпевненістю в завтрашньому дні, переживанням про неадекватність соціального статусу, матеріального становища» [3, с. 109-110].

Суттєвий негативний вплив на рецидивну злочинність жінок має факт перебування у криміногенному середовищі або повернення у нього (у тому числі у криміногенну сім'ю) після відбування покарання чи умовно-дострокового звільнення. Це призводить до поновлення старих криміногенних зв'язків (чи створення цих зв'язків в установі відбування покарання) та вчинення нових антисуспільних протиправних діянь. Тому, важливе значення має удосконалення пенітенціарної системи шляхом звертання уваги на кожну з тих неформальних груп, які діють в установах відбування покарань, а також створення комплексної підтримки жінок після відбування покарання з боку держави, що сприятиме виробленню позитивних установок у тих засуджених жінок, які є позитивно налаштованими на відбування покарання, а отже мають шанс виправитися. Отже, найбільш суттєві явища та процеси в економічній, моральній, правовій та соціально-побутовій сферах, що є детермінантами жіночої рецидивної злочинності, зумовлюють деформації соціальної (політичної, економічної, правової, моральної) культури жінки, а відтак низький її рівень, зумовлюють виникнення у нею «комплексу» ілюзій, що проявляється у повторному вчиненні нею злочину.

Досліджені фактори жіночої рецидивної злочинності потрібно враховувати при подальшій розробці проблеми та при впровадженні програм із попередження та подолання наслідків жіночої злочинності.

Джерела

1. Батиргарєєва В. С. Жіноча рецидивна злочинність в Україні: кримінологічний аналіз сучасного стану / В. С. Батиргарєєва // Вісник Академії правових наук України. – 2005. – № 3(42). – С. 200-211.
2. Будз В. Ф. Жіноча рецидивна злочинність у сучасній Україні: проблеми детермінації / В. Ф. Будз // Бюл. М-ва юстиції України. – 2008. – № 1 (75). – С. 136-147.
3. Лагоцька В. Ф. Кримінологічна характеристика рецидивної злочинності жінок: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / В. Ф. Лагоцька. – К., 2016. – 235 с.
4. Чаплик М. М. Тенденції жіночої злочинності в Україні / М. М. Чаплик // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили]. Сер.: Соціологія. – 2012. – Т. 201, Вип. 189. – С. 114-118.

Король Антоніна Анатоліївна

Кандидат філологічних наук, доцент

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

ЕФЕКТИВНІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ АВТОМАТИЗОВАНОЇ СИСТЕМИ «PARSEQV» У ДІЯЛЬНОСТІ ПЕРЕКЛАДАЧА

Стаття присвячена дослідженню ефективності застосування автоматизованої системи «ParsEqv» для вилучення термінів з корпусу паралельних текстів інструкцій з експлуатації кухонного приладдя з метою створення двомовного глосарію до цієї тематики. Розглянуто алгоритм роботи в цій програмі, проаналізовано основні переваги та деякі недоліки «ParsEqv» для автоматизації процесу укладання міні-словників та глосаріїв будь-якої тематики. Ключові слова: CAT-інструменти, корпус паралельних текстів, термін та терміносполука, словник-тезаурус.

У час потужних комп'ютерних технологій на ринку перекладацьких послуг активно використовуються автоматизовані системи (CAT-інструменти), які пришвидшують виконання перекладацького замовлення та зменшують його вартість. Проте головним виконавцем перекладів при цьому залишається все ж таки перекладач.

Автоматизоване вилучення термінів з окремих спеціалізованих текстів є досить складним лінгвістичним завданням, що потребує глибоких знань у роботі з корпусами текстів, лінгво-семантичному аналізі галузевих термінів і термінологічних сполук.

Метою нашої статті є аналіз ефективності практичного застосування автоматизованої системи «ParsEqv» для виділення термінів з корпусу паралельних текстів інструкцій з експлуатації кухонного приладдя з подальшим створенням двомовного глосарію до цієї тематики.

На першому етапі нашого дослідження було створено власний міні-корпус паралельних текстів 10-ти інструкцій з експлуатації кухонного приладдя.

Наступним етапом нашого дослідження було тестування онлайн-програми «ParsEqv», яка заслуговує на особливу увагу перекладачів-практиків, адже програма дозволяє автоматично виокремлювати еквівалентні слова та словосполучення з паралельних текстів, працює в 42 мовних парах (автор – Сергій Фокін) [2; 3].

Так, на основі текстів інструкції з експлуатації приладдя відомих німецьких виробників «Bosch» та «Braun» (міксер, блендер, кухонний комбайн, м'ясорубка, кавоварка та ін.) загальним обсягом 10 000 слів за допомогою програми «ParsEqv» було вилучено 1 045 однослівних і 538 багатослівних спеціальних номінацій. Варто зазначити, що програма видає уривки паралельних речень, серед яких є досить багато зайвих елементів. Тому в процесі аналізу вилученого програмою кожного уривку було відібрано лише 177 спеціальних номінацій, які мають усі характерні ознаки терміна чи терміносполуки. Результат нашої роботи на цьому етапі став німецько-український глосарій технічних термінів, укладений за допомогою автоматизованої системи «ParsEqv».

Розглянемо детальніше алгоритм роботи в цій програмі, виокремимо переваги та недоліки «ParsEqv» для автоматизації процесу укладання міні-словників і глосаріїв будь-якої тематики.

Перш за все варто наголосити, що для роботи в цій програмі не потрібно реєструватися. Користувач потрапляє в «ParsEqv» за посиланням <https://parseqv.herokuapp.com> і може одразу розпочати роботу. Інтерфейс програми досить простий і не потребує додаткового вивчення інструкції (рис. 1).

Рис. 1. Вигляд головної сторінки «ParsEqv»

Для вилучення спеціальної номінації необхідно вставити в перше віконечко текст оригіналу, в друге – текст перекладу, обрати мову текстів (у нашому випадку – *German* та *Ukrainian*) і натиснути «Submit». У результаті отримуємо «чорновий» список номінацій, який ще потребує правок у ручному режимі (рис. 2).

Generate your term list now with ParsEqv

[About the program](#)

Upload a two-column csv file with language names in the first row or paste your texts below

Select language German

Alle anderen Teile sind spülmaschinengeeignet.
Verwenden Sie keine scheuernden Reinigungsmittel, die die Oberfläche verkratzen könnten.
Für eine besonders gründliche Reinigung können Sie die Anti-Rutsch-Ringe von der Unterseite der Zerkleinerer-Töpfe entfernen.
Durch die Verarbeitung von Lebensmitteln mit hohem Farbstoffgehalt (z. B. Karotten) können sich die Zubehörteile verfärben.
Wischen Sie diese Teile mit Pflanzenöl ab, bevor Sie sie reinigen.

Select language Українська

Всі інші деталі можна мити в посудомийній машині.
Не використовуйте абразивні очищувальні засоби, які можуть подряпати поверхню.
Для особливо ретельного очищення ви можете зняти протиковані гумові кільця з днищ ємностей.
Під час обробки продуктів з високим вмістом пігменту (наприклад, морква) аксесуари можуть знебарвлюватися.
Протріть ці деталі рослинним маслом перед миттям.

Limit equivalent length: 60

Autodetect languages

Alle anderen Teile sind spülmaschinengeeignet. --- Всі інші деталі можна мити в посудомийній машині.
hohem Farbstoffgehalt (z. B. Karotten) --- високим вмістом пігменту (наприклад, морква) аксесуари
Verwenden Sie keine scheuernden Reinigungsmittel --- Не використовуйте абразивні очищувальні засоби
können sich die Zubehörteile verfärben --- аксесуари можуть знебарвлюватися
die die Oberfläche verkratzen könnten --- які можуть подряпати поверхню

[Download as csv](#)

Рис. 2. Результат вибірки спеціальних номінацій з паралельних текстів у програмі «ParsEqv»

Згенерований список слів з перекладом можна завантажити на свій комп'ютер у форматі CSV для «очищення» вилучених спеціальних номінацій від лексичних одиниць, які знаходяться безпосередньо в їхньому найближчому контекстуальному оточенні, проте не є технічними термінами чи терміносполуками.

Відсутність реєстрації для роботи в «ParsEqv» з одного боку робить доступ до програми швидким і простим, проте ми помітили також і певні недоліки, пов'язані з цим:

1. Після обробки кожного уривку вирівняного тексту необхідно виставляти мовні пари, з якими працювали до цього, що створює для користувача певні незручності, уповільнює його темп, особливо, якщо працювати треба з великим корпусом.

2. При реєстрації користувач міг би зберігати оброблені ним раніше корпуси та використовувати їх у подальшій роботі (тобто формувати глосарій користувача).

3. Відсутня історія роботи з корпусами текстів.

4. Реєстрація надала би можливість працювати з різних пристроїв зі збереженням опрацьованих даних.

Як вже було згадано раніше, інтерфейс «ParsEqv» досить простий та інтуїтивно зрозумілий, проте хотілося би висловити певні рекомендації з боку користувача для удосконалення програми:

1. Кнопки команд мають бути помітними. Бракує таких команд для зручної роботи користувача: «Зберегти як», «Імпортувати», «Поділитися», «Повернутись назад», «Повернутись вперед», «Порівняти два документа».

2. Дизайн інтерфейсу з точки зору естетики надто лаконічний і простий, а мав би візуально стимулювати користувача і відповідати тематиці (макет екрану, переходи, анімація інтерфейсу), яка в свою чергу повинна відповідати цілям і завданням програми.

3. Для зручності користувача бракує довідки про роботу програми в інтерфейсі з описом функціоналу кожної дії.

4. Інтерфейс має бути оптимізований для всіх видів гаджетів: laptop, desktop, смартфон.

На сам кінець проаналізуємо власне можливості програми «ParsEqv», на скільки якісно, швидко і зручно вона виконує свої завдання.

1. Працюючи з даною програмою, ми помітили, що відсутнє групування термінів, наприклад за частотою вживання, частинами мови, одно- чи багатослівністю термінів. Система виділяє окремі уривки речень, в яких знаходяться «потенційні» терміни із зайвим контекстом. Користувач «ParsEqv» повинен самостійно вибирати терміни та словосполучення з поданих програмою речень, що ускладнює процес укладання тематичного глосарію.

2. Відсутня можливість пошуку необхідного терміна чи словосполучення.

3. Досить велике обмеження максимальної кількості символів, які можна опрацювати в системі одночасно. Користувачеві доводиться повторювати однотипні операції, вставляти невеликі уривки корпусів для вилучення термінів, що також уповільнює роботу перекладача.

4. Програма видає помилку і не обробляє дані далі, якщо у тексті оригіналу та перекладу неоднакова кількість речень. Проте це явище досить поширене, адже пов'язане зі специфікою німецької мови: у випадку, коли довге речення мовою оригіналу членується на 2 чи 3 речення у мові перекладу. Програма ігнорує такі моменти та не створює глосарій по цим реченням.

5. Після завантаження заздалегідь підготовленого корпусу паралельних текстів інструкцій з експлуатації кухонного приладдя німецькою та українською мовами, обираючи функцію «Autodetect languages», програма автоматично змінює мову на англійську, що призводить до помилки. Тому кожного разу доводиться знімати «галочку» на кнопці автоматичного визначення мови, щоби в ручному режимі обирати необхідну нам для роботи.

6. У програмі є певне обмеження для створення текстових корпусів – їх обсяг не повинен перевищувати 1000 слів однією з мов, які підтримує система. Для порівняння наведемо приклад можливостей системи «Sketch Engine»: одна інструкція з експлуатації обсягом 6 сторінок містить майже 4 000 слів (оригінал і переклад разом). Тому створити «чорновий» варіант глосарію одразу з однієї інструкції не можливо. Необхідно завантажувати інструкцію частинами. Що також зарахуємо до певних недоліків.

Висновки. Оскільки програма «ParsEqv» працює у тестовому режимі, у неї немає багато функцій та можливостей, які б значно полегшили роботу користувача. Величезною перевагою програми є те, що вона опрацює текст оригіналу і текст перекладу, які не потрібно заздалегідь вирівнювати за допомогою ALIGNER, що додатково забирає час у перекладача на цей підготовчий етап. У результаті перевірки ефективності застосування автоматизованої системи «ParsEqv» під час створення двомовного глосарію можна зробити висновок, що програма лише полегшує певні процеси підготовки перекладачів до перекладацького замовлення, але не в змозі повністю автоматично згенерувати двомовний словник-тезаурус без залучення людських ресурсів.

Джерела

1. Конспект лекцій і завдання до семінарських занять з дисципліни «Інноваційні технології перекладу»: для студ. 4 курсу ф-ту іноз. мов денної форми навчання / уклад. А. А. Король. – Чернівці: ЧНУ. 2021. – 128 с.
2. Фокін С. Б. Двомовні перекладні словники: причини недосконалості та перспективи оптимізації. Мовні і концептуальні картини світу. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2017. – Вип. 59. – С. 214-220.
3. Фокін С. Б. Комп'ютерні інформаційні технології в перекладацькій та перекладознавчій діяльності. / С. Б. Фокін. – К.: Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка, 2019. – 254 с.

Глушаченко Владислава Віталіївна

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

Науковий керівник: Корогод Світлана Володимирівна, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

КВАЛІФІКАЦІЯ ВТЯГНЕННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ У ПРОТИПРАВНУ ДІЯЛЬНІСТЬ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ

Кримінальна протиправна діяльність неповнолітніх – одна з найактуальніших проблем сучасності. Особи, які не досягли 18 років, здебільшого знаходяться на етапі становлення особистості, а тому це важливий фактор, який визначає важливість дослідження даної проблеми. Ключові слова: протиправна діяльність неповнолітніх, втягнення у протиправну діяльність, кваліфікація правопорушень.

Як зазначає Н. О. Семчук, несформованість емоційної сфери призводить до більшої чутливості до заходів профілактики правопорушень. кримінальна протиправна діяльність неповнолітніх є «резервом» дорослої злочинності, а організація та реалізація ефективної політики, спрямованої на протидію злочинності неповнолітніх, забезпечує зниження злочинності серед дорослих [1, с. 121]. Звісно, не можна не погодитися з позицією вченого, адже, насамперед, досліджуючи норми кримінального законодавства, можна констатувати, що на законодавчому рівні в нашій державі передбачені механізми запобігання зростанню злочинності серед неповнолітніх. Перш за все, це стаття 304 Кримінального кодексу.

Дійсно, втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність є досить поширеним злочином для більшості країн пострадянського простору. Необхідно вживати заходів щодо запобігання такого роду правопорушень, адже це сумний приклад для підростаючого покоління.

А. П. Стуканов акцентує увагу на тому, що з огляду на міжнародний досвід видається доцільним доповнити норму «участь неповнолітнього у вчиненні злочину та у вчиненні антигромадського діяння» [2, с. 112].

Або ж могла бути додана кваліфікуюча ознака для вказівки на спеціальний суб'єкт злочину. Але знову виникає закономірне запитання: у багатьох злочинах суб'єктом діяння є особа чотирнадцяти-шістнадцяти років. Що нам робити з цими сполуками? На жаль, це питання досить спірне і з приводу такого нововведення виникає багато суперечок.

На противагу цьому можна навести позицію В. В. Дзунди. Таким чином, науковець вважає, що наявність спеціальних норм про кримінальну відповідальність за втягнення неповнолітніх в антигромадські дії є недоцільною і їх слід виключити з КК, залишивши лише ст. 304 Кримінального кодексу [3, с. 7].

Багато питань виникає при кваліфікації діяння за ст. 304 Кримінального кодексу. Перша з них – складність визначення об'єкта залучення неповнолітніх до злочинної діяльності. Як зазначає Л. В. Ландіна, усе це зумовлено, з одного боку, нечіткістю визначень самого поняття об'єкта злочину в теорії кримінального права, а з іншого – особливостями галузі пов'язані з кримінально-правовим захистом прав і законних інтересів неповнолітніх членів суспільства [4, с. 286].

Які саме стосунки чи цінності шкодять або можуть зашкодити участі неповнолітніх у злочинній діяльності, є дискусійним. Деякі вчені вважають, що це громадський порядок і громадська безпека; останній поряд з громадським порядком і громадською безпекою свідчать про нормальний розвиток неповнолітніх; інші визнають таким лише нормальний моральний розвиток неповнолітніх [4, с. 286].

Недостатньо також враховано вік потерпілих: чинна стаття не розмежовує неповнолітніх, хоча КК України в ряді статей (наприклад, ст. 152, 153 КК України) таке розмежування вживає на рівні кваліфікуючих ознак (156, 307 КК України). Посилення кримінальної відповідальності за участь неповнолітніх буде виправданим, оскільки це більш небезпечний злочин. Адже, без сумніву, вплив негативних факторів на дитину, яка не досягла 14 років, буде набагато шкідливішим, ніж такий же вплив на досить сформовану особистість 16-18 років.

Ю. С. Прядко також звертає увагу на предмет злочину. Особливістю є те, що виконавцем злочину є особа, яка вчинила злочин з використанням інших осіб, які відповідно до закону не підлягають кримінальній відповідальності. У теорії кримінального права цей вид страти прийнято називати «проміжні кати», «проміжні кати». Тобто це особи, які вчинили злочин, які за законом не можуть бути суб'єктами злочину, оскільки не досягли віку, з якого настає кримінальна відповідальність за цей злочин, або є психічно хворими.

Той факт, що конкретні особи, які вчинили суспільно небезпечні діяння, не є суб'єктами злочину, а тому (через відсутність складу злочину) не притягуються до кримінальної відповідальності, не може бути підставою для звільнення від такої відповідальності осіб. Ці особи мають визнаватися особами, які вчинили злочин, і притягуватися до кримінальної відповідальності безпосередньо за статтями особливої частини КК [5, С. 149].

Тому втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність є тяжким злочином, який згубно впливає на підростаюче покоління.

Ця норма справедливо включена до Кримінального кодексу України, але законодавець висловлює норму так, що вона викликає багато суперечок. Ці розбіжності необхідно врегулювати для об'єктивної оцінки діяння та винесення судового рішення.

Джерела

1. Семчук Н. О. Характеристика втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність: порівняльно-правове дослідження. Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. 2010. – № 4. – С. 120-123.
2. Уголовный кодекс Кыргызской Республики: закон от 18 сентября 1997 г./ред. А. П. Стуканов, П. Ю. Константинов. СПб.: Юрид. центр Пресс, 2002. – 350 с.
3. Дзундза В. В. Кримінальна відповідальність за втягнення неповнолітніх у протиправну чи іншу антигромадську діяльність: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2005. – 15 с.
4. Ландіна Л. В. Проблемні питання кримінально-правової характеристики злочину, передбаченого ст. 304 Кримінального кодексу України. Вісник Академії адвокатури України. 2009. – Вип. 1. – С. 285-286.
5. Прядко Ю. С. Характеристика, поняття та ознаки виконавця злочину. Наука і життя: сучасні тенденції. 2015. – № 3 (74). – С. 119-122

Клімова Галина Павлівна

Доктор філософських наук, професор
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ У СУЧАСНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

У статті досліджено специфіку забезпечення якості вищої освіти в умовах сучасного інформаційного суспільства. Проаналізовано значний масив джерел щодо зазначеної проблематики. Зроблено висновок, що система вищої освіти України мусить йти шляхом взаємного наближення власних напрацювань та новітнього європейського досвіду в питанні забезпечення якості вищої освіти в умовах інформаційного суспільства. Ключові слова: вища освіта, якість, класифікація, інформаційне суспільство, розвиток, Європа.

Проблема забезпечення якості вищої освіти вже тривалий час є однією з центральних у світовому освітньому дискурсі. У сучасному інформаційному суспільстві вона декларується як найважливіший орієнтир глобальної політики у сфері вищої школи [1; 2; 3, с. 8-40]. Тому не випадково у Римському комюніке (19 листопада 2020 р.) йдеться, що *забезпечення якості* є ключовим у розвитку взаємної довіри, підвищенні мобільності та справедливого визнання кваліфікацій і періодів навчання в усьому Європейському просторі вищої освіти [4].

Забезпечення якості вищої освіти на сьогодні є надзвичайно гострим питанням для багатьох країн. Це пов'язано насамперед з переходом від елітарної до масової вищої освіти, активним впровадженням в навчальний процес сучасних інформаційних технологій дистанційного навчання, необхідністю забезпечення конкурентоспроможності випускників закладів вищої освіти в умовах глобалізованого ринку праці та академічної мобільності тощо.

В Україні проблема забезпечення якості вищої освіти набуває особливої значущості. Про це свідчать державні програми розвитку вищої освіти, в тому числі Закон «Про вищу освіту», в якому вперше з'являється окремий розділ, що присвячується проблемам забезпечення якості вищої освіти, а також численні публікації з цього питання (В. Андрущенко, І. Бех, В. Бугров, В. Ковтунець, К. Гнезділова, О. Демченко, С. Домбровський, В. Зінченко, М. Кисіль, К. Корсак, О. Левченко, В. Луговий, П. Саух, Ж. Таланова, І. Талізїна, А. Токман, М. Степко, Є. Шульгін, С. Цимбалюк, Я. Яхніна та ін.).

Перша спроба концептуалізації проблеми якості вищої освіти належить розробникам Всесвітньої декларації про вищу освіту для XXI століття, ухваленої у жовтні 1998 р. за ініціативою ЮНЕСКО. У цьому документі якість вищої освіти постанала як багатовимірною стратегією, що охоплює всі її функції та види діяльності: навчальні програми, наукові дослідження і стипендії, укомплектування кадрами, студентів, будівлі, матеріально-технічну базу, обладнання, роботу на благо суспільства й академічне середовище.

Підвищення якості пропонувалося досягти шляхом узгодження внутрішнього самооцінювання ЗВО із зовнішнім експертним оцінюванням, врахування реалій та умов організації освітнього процесу, залучення до інституційного оцінювання зацікавлених сторін [5].

У сучасних наукових дослідженнях представлені різноманітні інтерпретації поняття «якість вищої освіти».

Так, у зарубіжній науковій літературі останнім часом спостерігається тенденція до побудови багатовимірних моделей якості вищої освіти, де різним вимірам відповідають різні наукові підходи до розкриття змісту цього поняття. Зокрема, популярною є загальна модель Л. Харвії і Д. Гріна, згідно з якою вирізняють п'ять аспектів поняття якості вищої освіти: виключність (прагнення бути кращим за інших); досконалість або стабільність, придатність до певних цілей (відповідність вимогам клієнтів, потребам або бажанням), співвідношення з ціною (можливість та термін повернення інвестицій у вищу освіту) [6, с. 12]. Близькою до їх підходу є модель Ж. Перрі, який додатково виокремлює якість вищої освіти як атрибут, що характеризує постійний розвиток [7, с. 108].

Усе більшого поширення в управлінні якістю вищої освіти набуває модель досконалості Європейської організації менеджменту якості (EFQM Excellence Model) [8, с. 2]. Вона базується на дев'яти показниках. П'ять з них (лідерство, управління персоналом, політика і стратегія, забезпечення ресурсами та ефективність їх використання, технологічні процеси) характеризують якість вищої освіти як можливості, що відображають діяльність установи, а інші чотири (задоволення співробітників, споживачів, вплив на зовнішнє середовище, реалізація потенційних можливостей) – результати, зумовлені можливостями, та зворотний зв'язок від результатів, спрямований на покращення можливостей.

У межах проекту UNESCO-CEPES «Стратегічні показники вищої освіти в XXI століття» відображені основні підходи до визначення якості вищої освіти, серед яких є наступні:

1. Якість вищої освіти як зверхність (високий рівень складності програми, процедур тестування студентів, імідж ЗВО не тільки на національному, але й на міжнародному рівнях);

2. Якість як відповідність поставленим цілям (відповідність загальноприйнятим стандартам, визначених акредитаційним органом, з акцентом на досягнуті результати освітнього процесу або освітньої програми);

3. Якість як задоволення споживача (виправдання очікувань споживачів – студентів, батьків, суспільства в цілому та інших зацікавлених сторін);

4. Якість як синонім покращення (процес, спрямований на постійне вдосконалення, розвиток відповідальності ЗВО за краще використання його інституційної автономії та свободи).

Якщо звернутися до вітчизняної наукової літератури, то треба зауважити, що в ній поняття «якість вищої освіти» визначається як: 1) соціальний інститут, 2) педагогічний процес; 3) суспільний процес; 4) процес суб'єкт-суб'єктної взаємодії, 5) загально цивілізаційний феномен, 6) соціокультурна система та ін. [9, с. 52-54; 10, с. 90; 11, с. 27; 12, с. 57; 13, с. 36-38].

На наш погляд, при визначенні поняття «якість вищої освіти» слід спиратися на три основні підходи, які знайшли відображення в сучасній соціально-філософській думки: об'єктивістський, релятивістський та компетентністний.

Відповідно до першого підходу аналіз якості вищої освіти здійснюється на підставі розгляду як вхідних параметрів освітньої системи ЗВО (професійного рівня викладачів, рівня матеріально-технічного забезпечення, рівня знань студентів на початковому етапі навчання тощо), та і вихідних (рейтингу випускників, можливості працевлаштування тощо).

Релятивістський підхід спирається на досягнення цілей навчання. Виявляється, наскільки рівень навчальних досягнень здобувачів вищої освіти відповідає запланованому результату у вигляді вимог освітніх стандартів.

Компетентністний підхід орієнтований на вдосконалення якості освітнього процесу в поточний період. При оцінюванні якості вищої освіти розглядають творчу пізнавальну активність студентів, рівень сформованих у них компетентностей [14, с. 81].

Слід підкреслити, що в системі якості вищої освіти дослідники виділяють різні елементи. Так, І. Анненкова виначає такі елементи, як: якість потенціалу вищої освіти, якість процесу вищої освіти і якість результату вищої освіти. На її думку, якість потенціалу вищої освіти виражається в таких характеристиках як якість освітнього стандарту, якість освітніх програм, якість матеріально-технічної та інформаційно-методичної бази, якість науково-педагогічних кадрів, якість викладання (освітнього процесу, педагогічної діяльності), якість наукових досліджень, якість підготовки абітурієнтів і здобувачів вищої освіти, якість виховання тощо).

Якість процесу вищої освіти – це якість освітньої діяльності, якість технології освіти, використання активних форм навчання, контролю освітнього процесу, якість мотивації викладацького складу на творчість і ефективність педагогічної роботи, якість ставлення здобувачів вищої освіти до навчання, інтенсивність освітнього процесу, методи презентації знань.

Якість вищої освіти характеризує також результат освітньої діяльності: усвідомлення професіоналізму, розпізнання і реалізація індивідуальних здібностей та особливостей, задоволення вимог споживачів, працевлаштування, кар'єра і зарплатня, оволодіння методологією самоосвіти, наявність гарантії застосування отриманих знань і практичних навичок із вигодою для здобувачів вищої освіти [15].

А. Василюк, М. Дей, В. Базелюк та інші. при характеристиці якості вищої освіти виділяють наступні показники: якість змісту освіти; рівень результатів освіти (освіченості особистості); якість освітніх технологій (методів навчання і виховання). При цьому беруться до уваги такі показники, як: характер цілей освіти; якість умов їх досягнення (матеріально-технічних, методичних, інформаційних, організаційних, соціально-побутових); рівень кваліфікації викладацького складу; якість освітніх програм; рівень розвитку (або підготовленості) абітурієнтів і студентів; корпоративна етика і культура навчального закладу; імідж ЗВО, що забезпечує привабливість своїх випускників на ринку праці; якість управління навчальним закладом [16, с. 162-163].

Найважливіше значення для дослідження проблеми забезпечення якості вищої освіти має те, що її розгляд повинен здійснюватися в контексті Болонського процесу. Україна, перебуваючи членом Болонського процесу, учасником якого вона стала в 2005 р., взяла на себе зобов'язання проводити роботу з приведення якості національної освіти у відповідність до європейських стандартів та узгодження нормативно-правових змін у системі вищої освіти згідно зі стандартами і рекомендаціями Європейського простору вищої освіти [17, с. 205-209].

Першими європейськими країнами, що розпочали процес із забезпечення якості вищої освіти, були Велика Британія, Франція і Нідерланди. Вони почали проводити формальну оцінку якості вищої освіти з

1985 р. (при тому, що в політехнічному секторі Великої Британії система зовнішньої оцінки якості існувала вже з кінця 1960-х рр.). Важливим поштовхом у поширенні практики забезпечення якості вищої освіти в Європі став пілотний проект Європейського Союзу, що був реалізований в 1994-1995 рр. Агентство з забезпечення якості освіти Фландрії, Голландії і Німеччини в 1999 р. розробили методiku оцінки якості вищої освіти в галузі фізики, пізніше реформовану в університетах усіма агентствами, що співробітничали одне з одним. Болонська декларація надала старт підтримці даної інновації з боку інститутів Європейського Союзу.

2004 року Європейська комісія запропонувала «п'ять кроків для забезпечення якості». Вони включають в себе: 1) створення всіма інститутами вищої освіти внутрішніх систем забезпечення якості; 2) поява незалежних акредитаційних агентств з питань забезпечення якості; 3) включення національних агентств в європейський реєстр акредитаційних агентств з забезпечення якості і визначення умов реєстрації; 4) можливість для інститутів вищої освіти обирати з реєстру агентство, яке відповідає його профілю і потребам; 5) прийняття результатів оцінки агентств офіційного реєстру як основи для рішень з ліцензування і фінансування, включаючи право на гранти для студентів.

Вимоги Болонської згоди до систем забезпечення якості освіти визначені «Стандартами і рекомендаціями для забезпечення якості вищої освіти в європейському просторі» (ESG), які розроблені в 2005 р. Європейської асоціацією забезпечення якості вищої освіти (ENQA) разом з Європейською Асоціацією університетів (EUA), Європейською Асоціацією вищих навчальних закладів, що не є університетами (EURASHE), та Європейським студентським міжнародним бюро (ESIB), які утворили групу E4, розробили узгоджені стандарти, процедури та рекомендації із забезпечення якості освіти. Розроблені стандарти і рекомендації (ESG) – були схвалені на конференції в Бергені у 2005 року.

Даний документ вміщує в собі такі рекомендації:

- розробити європейські стандарти з внутрішнього і зовнішнього забезпечення якості, а також стандарти для агентств з зовнішнього забезпечення якості;
- проводити кожні п'ять років циклічну оцінку європейських агентств з забезпечення якості;
- зробити акцент на субсидарності, при цьому по можливості проводити оцінку всередині країни;
- скласти Європейський реєстр агентств з забезпечення якості;
- створити Європейський консультативний форум з забезпечення якості вищої освіти.

Розроблені стандарти і рекомендації (ESG) були схвалені на конференції в Бергені у 2005 року [18].

На ювілейній зустрічі міністрів, що відповідають за вищу освіту європейських країн-учасниць Болонського процесу, 11 березня 2010 року в Будапешті були презентовані принципи розвитку систем гарантій якості освіти, серед яких найважливішими є наступні:

- вищі навчальні заклади несуть основну відповідальність за якість вищої освіти;
- усі форми і процедури гарантій якості повинні бути зорієнтовані на подальшому вдосконаленні якості освіти;
- усі учасники освітнього процесу і особливо студенти приймають участь в процедурах і роботі органів гарантій якості;
- агентства гарантій якості є незалежними тощо.

4 березня 2008 року в Брюсселі було створено Європейський реєстр забезпечення якості (EQAR), засновником якого стала група E4. Головною умовою включення до реєстру є відповідність ESG та ряд інших критеріїв, визначених у доповіді групи E4 на конференції у Лондоні 2007 року. Метою діяльності EQAR є забезпечення прозорості і доступної інформації про надійні агенції із забезпечення якості освіти, що працюють в Європі, а також сприяння мобільності студентів та підвищення довіри до вищих навчальних закладів.

На Єреванській конференції (2015 р.) було оновлено і ухвалено нова редакція Стандартів та рекомендацій щодо забезпечення якості у ЄПВО (ESG-2015) [19], у якій було зауважено, що завдання забезпечення якості вищої освіти є багатоплановим і включає:

- наявність необхідних ресурсів (кадрових, фінансових, матеріальних, інформаційних, наукових, навчально-методичних тощо);
- організацію навчального процесу, яка найбільш адекватно відповідає сучасним тенденціям розвитку національної та світової економіки та освіти;
- контроль освітньої діяльності ЗВО та якості підготовки фахівців на всіх етапах навчання та на всіх рівнях: рівні ЗВО, державному та міжнародному (європейському) рівнях.

Крім того, були визначені особливості сучасних критеріїв оцінювання якості освіти, які припускають свободу для університетів у формуванні учбових планів; особливу увагу до якості підготовки фахівців; необхідність постійного вдосконалення освітніх програм з метою підвищення їх якості; стимулювання інновацій в освітніх стандартах тощо.

За останній час було ухвалено ще низку важливих документів з забезпечення якості вищої освіти. Зокрема, це Паризьке комюніке чергової конференції міністрів [20], новий Порядок денний ЄС щодо вищої

освіти [21], нова редакція QF-EHEA [22] та ін. У них було зауважено, що найближчим часом розвиток європейського простору вищої освіти буде спрямований на посилення фундаментальних цінностей вищої освіти, що базуються на академічній свободі, інституційній автономії, залученні персоналу і студентів до прийняття рішень на всіх рівнях, сприянні міжнародному взаєморозумінню, усвідомленні етичних питань, посиленні соціальної відповідальності і справедливого доступу до навчання. Крім того, вітатимуться багатопланове партнерство та взаємодія закладів вищої освіти із суспільством у різних сферах, збільшення соціальної та громадянської ролі вищої освіти. Деякими з нових трендів з забезпечення якості вищої освіти є:

- заохочення до розвитку освітніх програм, що поєднують цифрові та інші підходи до навчання, у тому числі онлайн-ових програм і програм змішаного навчання, використовують навчання з неповною зайнятістю та модульні можливості;

- створення механізмів, які надаватимуть можливість враховувати якість викладання в академічній кар'єрі;

- визнання кваліфікацій біженців, переміщених осіб та інших осіб з подібними статусами;

- цифровізація додатків до дипломів, а також обміну даними стосовно студентів з урахуванням законодавства про захист даних для забезпечення їх мобільності;

- створення знизу вгору мереж закладів вищої освіти на регіональному і міжнародному рівнях для забезпечення кращої взаємодії між навчанням, викладанням, дослідженнями та інноваціями.

19 листопада 2020 року держави-учасниці Болонського процесу ухвалили Римське міністерське комюніке щодо розвитку вищої освіти до 2030 року, в якому європейський простір вищої освіти розглядається як місце, де студенти, співробітники та випускники університетів можуть вільно пересуватися для навчання, викладання та досліджень.

Найважливішою ознакою ЄПВО є якісна вища освіта. Тому заклади вищої освіти в межах європейського простору вищої освіти повинні підготувати студентів до того, щоб вони стали активними, критичними та відповідальними громадянами, пропонувати можливості навчання протягом усього життя, підтримувати міцну культуру академічної та наукової доброчесності.

З метою досягнення цілей сталого розвитку та забезпечення якості вищої освіти сторони Комюніке зобов'язуються до 2030 року створити інклюзивний, інноваційний і взаємопов'язаний ЄПВО:

- інклюзивний – оскільки кожен студент матиме рівний доступ до вищої освіти й повну підтримку в завершенні навчання та підготовки;

- інноваційний – оскільки він запровадить нові та більш узгоджені методи навчання, викладання й оцінювання, які будуть тісно пов'язані з дослідженнями;

- взаємозв'язаний – оскільки спільні рамки та інструменти будуть і надалі підтримувати та посилювати міжнародну співпрацю й реформи, обмін знаннями та мобільність співробітників і студентів університетів [4].

За основу оцінки якості вищої освіти для країн-учасниць Болонської угоди взято три групи стандартів: 1) стандарти для внутрішнього гарантування якості освіти; 2) стандарти для зовнішнього гарантування якості освіти; 3) європейські стандарти для зовнішніх агентств з гарантування якості освіти.

З метою досягнення об'єктивності процедури забезпечення якості європейської вищої освіти створюються незалежні структури – Національні агентства із забезпечення якості вищої освіти тощо. Незалежність цієї структури повинна бути підтверджена офіційними документами.

У останні роки значно зросло міжнародне співробітництво між європейськими агентствами із забезпечення якості вищої освіти. Воно включає такі форми, як залучення іноземних фахівців з окремих дисциплін у процес оцінки якості вищої освіти або включення їх до складу комісій з акредитації; включення іноземних колег або експертів в орган управління або керівний комітет агентства тієї чи іншої країни; використання існуючих міжнародних стандартів й критеріїв при оцінці й акредитації й використання розроблених на міжнародному рівні показників рівня навченості для ступенів бакалавра та магістра. Згодом національні критерії кваліфікації повинні будуть злитися в єдину структуру вимог кваліфікацій Європейського простору вищої освіти, які формуються на основі загального розуміння результатів навчання й компетентностей, які отримуються здобувачами вищої освіти.

В Європейському просторі вищої освіти існує низка організацій й структур, які займаються забезпеченням якості вищої освіти: Рада Європи; агентства Європейського Союзу (Агентство з питань освіти, аудіовізуальних засобів і культури, Європейський центр розвитку професійної освіти та Європейська навчальна фундація); Міжнародна асоціація президентів університетів (МАПУ); Європейська Асоціація вищих навчальних закладів (ЄАВНЗ); Європейська Асоціація університетів (ЕАУ); Європейське студентське бюро (ЄСМБ); Міжнародна мережа агенцій із забезпечення якості вищої освіти (ММАЗЯ); європейська мережа із забезпечення якості вищої освіти (ЄМЗЯ); Європейський консорціум акредитацій (ЄКА); Транснаціональний європейський проект оцінювання (ТЕПО); Центральна- і Східноєвропейська

мережа із забезпечення якості вищої освіти (ЦСЕМЗЯВО); Скандинавська мережа із забезпечення якості вищої освіти (СМЗЯВО) та інші.

Реалізація європейських стандартів і рекомендацій з забезпечення якості вищої освіти знаходить імплементацію в діяльності вищої школи України.

Система забезпечення ЗВО якості вищої освіти в Україні почала активно впроваджуватись з початком діяльності Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти. До цього ж заклади вищої освіти керувалися власним досвідом та бенчмаркінгом кращих освітніх практик.

Основними завданнями Агентства є надавати експертну та організаційну підтримку закладам вищої освіти, Міністерству освіти і науки України, іншим міністерствам і суспільству, а також брати участь у міжнародній діяльності із забезпечення якості та співпраці стосовно оцінювання. Закон України «Про вищу освіту» визначає, що Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти співпрацює з національними та міжнародними інституціями у сфері вищої освіти, зокрема з тими, основним напрямом діяльності яких є забезпечення якості вищої освіти та акредитація [23].

З метою забезпечення якості вищої освіти Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти на виконання п. 1 статті 18 Закону України «Про вищу освіту» розробило Положення «Про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти», яке затверджено Наказом Міністерства освіти і науки України від 11 липня 2019 року №977 і зареєстровано в Міністерстві юстиції України 08 серпня 2019 р. за №88033851.

Це Положення визначає основні засади та порядок проведення акредитації освітніх програм на відміну від існуючої практики і процедур акредитації спеціальностей.

Представлена модель акредитації освітніх програм пропонує десять критеріїв оцінювання освітніх програм, наближені до Європейських стандартів і рекомендацій із забезпечення якості вищої освіти, серед яких: проектування та цілі освітньої програми; структура та зміст освітньої програми; доступ до освітньої програми та визнання результатів навчання; навчання і викладання за освітньою програмою; контрольні заходи, оцінювання здобувачів та академічна доброчесність; людські ресурси; освітнє середовище та матеріальні ресурси; внутрішнє забезпечення якості освітньої програми; прозорість та публічність; навчання через дослідження.

В цілому дане Положення визначає механізми акредитації освітніх програм як інструменту забезпечення якості вищої освіти в Україні.

Ефективними інструментами забезпечення якості вищої освіти України слугують європейські та національні рамки кваліфікацій, зокрема Рамка кваліфікацій Європейського простору вищої освіти (РК ЄПВО, 2005), Міжнародний проект європейської комісії «Гармонізація освітніх структур в Європі» (TUNING Project, 2006), Європейська рамка кваліфікацій для навчання впродовж життя (ЄРК НВЖ, 2003), Національна рамка кваліфікацій (НРК, 2011), Міжнародна стандартна класифікація освіти (ISCED, 2013), а також імплементація систем внутрішнього та зовнішнього забезпечення якості вищої освіти відповідно до стандартів і рекомендацій щодо забезпечення якості у Європейському просторі вищої освіти.

Необхідно взяти до уваги, що європейська освітня спільнота сьогодні сходиться на думці, що в умовах інформаційного суспільства немає і не може бути єдиної інтернаціональної системи забезпечення гарантії якості вищої освіти. Кожна країна вирішує це питання з врахуванням особливостей національної системи вищої освіти. Але Україна не повинна в цьому питанні обходити світовий та загальноєвропейський досвід, а найшвидше об'єднатися з існуючими інституціями. Система вищої освіти України мусить іти шляхом взаємного наближення власних напрацювань та новітнього європейського досвіду в питанні забезпечення якості вищої освіти в умовах інформаційного суспільства. Це дозволить забезпечити конкурентоспроможність випускників українських закладів вищої освіти, реально наблизити якість вищої освіти України до рівня провідних європейських ЗВО і повноцінно увійти до Європейського простору вищої освіти.

Джерела

1. Клімова Г. П. Освіта як феномен цивілізації. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук. 09.00.03 «Соціальна філософія та філософія історії». – Харків: Б.в., 1997. – 39 с.
2. Клімова Г. П. Образование в контексте цивилизационного развития: монография. – Харків: Вид. СПД ФО Вапнярчук Н.М., 2007. – 248 с.
3. Концептуальні засади становлення інноваційного суспільства в Україні: монографія / кол. авт.: Г. П. Клімова, С. М. Іванов, Л. С. Шевченко та ін.; за ред. Ю. С. Атаманової, Г. П. Клімової. – Харків: Право, 2015. – 450 с.
4. The Rome Communiqué of the Regular Conference of Ministers. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ehea.info/Upload/Rome_Ministerial_Communique.pdf
5. Всемирная декларация о высшем образовании для XXI века: подходы и практические меры. URL: <http://www.sde.ru/files/t/pdf/5.pdf>.
6. Harvey L, Green D. (1993) Defining quality. Assessment and Evaluation in Higher Education. 1993. – V. 18(1). – P. 9-34.
7. Parri J. Quality in Higher Education. Management. 2006. – № 2(11). – P. 107-111.
8. The EFQM Excellence Model, accessed at. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ddexcellence.com/About%20Excellence/Model.git> on 6 August 2009.
9. Степенко Г. В., Корсак К. В. Теоретичні і практичні аспекти забезпечення якості професійної освіти у країнах Європи / Стан і проблеми розвитку профтехосвіти у розвинутих країнах. Т.3. Київ: Інститут систем. досліджень, 1999. – С. 51-62.

10. Кучма Р. Сучасні системи управління якістю вищої освіти в контексті вимог Болонського процесу. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Філософія. Політологія. 2010. – Випуск 94-96. – С. 87-93.
11. Токман А., Распошнюк І. Сутність і структура поняття «якість освіти у ВНЗ» у педагогічній літературі. Освіта на Луганщині. 2013. – № 1. – С. 25-29.
12. Зайчук В. Управління якістю освіти як складова державної освітньої політики. Педагогіка і психологія. 2009. – № 1. – С. 56-78.
13. Клімова Г. П. Інтерпретація поняття «якість вищої освіти»: соціолого-філософська рефлексія. Вісник національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Сер. Філософія 2016. – № 3. – С. 34-44.
14. Клімова Г. П. Якість вищої освіти України в контексті Болонського процесу. Право та інновації. 2014. с. №1-2. – С. 80-87.
15. Анненкова І. П. Критерії і показники якості освіти у ВНЗ. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2011/8_2011/1.pdf.
16. Якість вищої освіти: теорія і практика: навчально-методичний посібник / за наук. ред. А. Василюк, М. Дей; кол. авторів: А. Василюк, М. Дей, В. Базелюк (та ін.); НАПН України, Університет менеджменту освіти. – Київ; Ніжин: Видавельц ПП Лисенко М. М., 2019. – 176 с.
17. Клімова Г. П. Якість вищої освіти: європейський вимір. Вісник національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Сер. Філософія. 2016. – № 1. – С. 203-211.
18. Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти / ухвалені на Міністерській конференції у 2005 році. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://osvita.kpi.ua/files/downloads/Standart EPVO.pdf>
19. 19. Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти / ухвалені на Міністерській конференції 14-15 травня 2015 року, м. Єреван. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.enqa.eu/indirme/esg>
20. Paris Communiqué. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ehea.info/media.ehea.info/file/2018_Paris/77/1/EHEA_Paris2018_Communique_final_952771.pdf.
21. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European economic and social committee and the Committee of the regions on a renewed EU agenda for higher education. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52017DC0247&from=DA>.
22. The Framework of Qualifications of the European Higher Education Area. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ehea.info/media.ehea.info/file/2018_Paris/77/8/EHEAParis2018_Communique_AppendixIII_952778.pdf.
23. Закон України «Про вищу освіту». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>

Полякова Юліана Юрїївна

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

ВИДАВНИЧА ДІЯЛЬНІСТЬ КИЇВСЬКОГО ТЕАТРУ «СОЛОВЦОВ» НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Стаття присвячена видавничій діяльності дирекції київського театру «Соловцов». Проаналізовано видання серій «Искусство театра» та «Серия спектаклей-лекций». Досліджено спробу театру впливати на глядача за допомогою книг та лекцій перед виставами. Ключові слова: театр «Соловцов», К. Марджанов, М. Попов, І. Дуван-Торцов, театральне життя, лекції, видавнича діяльність.

Як відомо, керівництво державних та приватних театрів Російської імперії, крім забезпечення роботи трупи, виконувало також інші функції, зокрема, займалося видавничою діяльністю. Театри випускали не тільки рекламну продукцію (афіші, квітки, програми спектаклів), але й книжки та періодичні видання наукового та просвітницького характеру. Досить згадати «Ежегодник императорских театров», що виходив у 1892-1915 рр. за сприяння Дирекції імператорських театрів. Цей збірник досі є одним із найважливіших джерел з історії російського театру.

Зауважимо, що деякі дирекції приватних антреприз також видавали книги, спрямовані на виховання глядачів та освіти акторів. Але цей бік їхньої діяльності досі майже не досліджений. Якщо «Ежегодник императорских театров» проаналізував, зокрема, Д. Корольов у своїй монографії «Очерки из истории издания и распространения театральной книги в России XIX – начала XX века» [6], то про видання, наприклад, київського театру «Соловцов» не згадує ніхто з театрознавців та книгознавців, навіть М. Городиський у своїй монографії «Київський театр «Соловцов»» (Київ, 1961).

Тим часом, дирекція київського театру «Соловцов» також намагалася виховувати провінційну публіку, випускаючи невеликі книги з різних питань сценічної діяльності.

Як відомо, театр «Соловцов» був заснований у 1891 р. як товариство драматичних акторів. Його очолювали відомий актор та драматург М. Соловцов, актори Є. Неделін, Т. Чужбінов і М. Песоцький. У 1893 р. театральна трупа перетворилася на антрепризу Соловцова, який керував нею до кінця свого життя. Саме цей театр став першим постійним російським драматичним театром у Києві. У 1898 р. для нього навіть було побудовано нове приміщення (зараз в ньому працює Київський театр ім. І. Франка). Постійний акторський склад, сумлінна праця режисерів, ретельна підготовка вистав, вдало підібраний репертуар зробили його одним із найкращих провінційних театрів Росії. Після смерті М. Соловцова у 1902-1905 рр. антреприза перейшла до його вдови, актриси М. Глебової. А у 1906-1911 та у 1917-1919 рр. антрепренером театру «Соловцов» був відомий актор і режисер І. Дуван-Торцов. Пізніше, з березня 1919 р., у приміщенні театру «Соловцов» почав працювати Другий театр Української Радянської Республіки.

Видавнича діяльність театру «Соловцов» пов'язана саме з тим періодом, коли його дирекцію очолював І. Дуван-Торцов. Ісак Езрович Дуван-Торцов (справжнє прізвище Дуван, 1873-1939) – відомий в ті часи актор, режисер і театральний діяч. Він у 1896 р. закінчив юридичний факультет Університету св. Володимира у Києві, декілька років працював у суді. Але справжнім його покликанням став театр. Дуван-Торцов почав виступати в амплуа коміка-резонера, грав ролі Городничого, Подколесіна («Ревізор»),

«Одруження» М. Гоголя), Фамусова («Лихо з розуму» О. Грибоєдова), Расплюєва («Весілля Кречинського» О. Сухово-Кобиліна) та ін. У 1912-1913 рр. актор виступав на сцені Московського Художнього театру під керівництвом К. Станіславського. Згодом, у 1914-1916 рр., Дуван-Торцов керував Московським драматичним театром. У 1919 р. режисер емігрував спочатку до Болгарії, згодом до Франції, а потім опинився у Німеччині. Помер 1939 р. у Парижі.

Але найбільш плідний період його творчої діяльності пов'язаний із театром «Соловцов». Відомий літературознавець, киянин Олександр Дейч згадував про початок праці антрепренера у соловцовському театрі: «Новый антрепренер И. Э. Дуван-Торцов, человек, располагавший средствами, был неплохим характерным актером и, во всяком случае, не напоминал тех далеких от сцены предпринимателей, которые арендовали театр и набирали труппу «числом поболее, ценою подешевле». Дуван-Торцов, придя в любимый киевлянами Соловцовский театр, хотел во что бы то ни стало поддержать свою репутацию передового антрепренера» [4, с. 11].

До того ж, у сезоні 1907-1908 рр. головним режисером антрепризи став Костянтин Марджанов, який поставив на кону театру «Соловцов» такі спектаклі, як «Життя Людини» Л. Андрєєва, «Три сестри» А. Чехова, «Влада темряви» Л. Толстого та ін.

Марджанов не тільки здійснював постановки п'єс, але й прагнув виховувати глядача, особливо молодь. Як повідомляє дослідниця його творчості Е. Гугушвілі, у театрі відбувалися недільні вистави, перед якими читали лекції викладачі університету. Гугушвілі акцентує увагу саме на ролі Марджанова у здійсненні цих заходів: «Заботясь о поднятии культурного уровня не только театра, но и зрителя (решено было ставить не более шести спектаклей в месяц, а по возможности уменьшать это число до четырех), Марджанишвили организовал при театре лекториум. Перед началом дневных спектаклей, во время которых преимущественно шли пьесы классического репертуара, проводились лекции-беседы» [3, с. 71].

Ці лекції були присвячені розвитку світової драматургії та театру. Вони не тільки допомагали правильному сприйняттю вистав, але й, безумовно, підвищували престиж театру, сприяли створенню творчої атмосфери у колективі, інтелектуально збагачували не тільки глядачів, але й виконавців. Зокрема, О. Дейч згадує про враження, яке робили ці лекції на молодих глядачів: «Недавно приехавший в Киев режиссер К. А. Марджанов ввел новшество – спектакли-лекции для учащейся молодежи. Воскресные утренники как бы иллюстрировали историю театра в ее основных моментах. Так прошли с лекциями драматургия XVIII века в отрывках, «Ревизор», «Горе от ума». Трудно передать, с каким вниманием переполненный зал слушал лекторов, с какой жадностью ловил он малейший намек на свободолобивую мысль. Взрывами рукоплесканий прерывались выступления лекторов, рассказывающих о тяжелых условиях, в которых рождались такие сатиры, как «Ревизор» и «Горе от ума». И самые спектакли после такого вступительного слова приобретали обобщающий смысл в глазах восприимчивой, радостно-взволнованной молодежи. «Разумный смех – начало обновления» – так называлась одна из лекций на утреннике. Уже по заглавию можно понять, что лектор словами Гоголя хотел взбодрить юную аудиторию, вдохнуть в нее надежду на лучшие времена» [4, с. 11]. Цікаво, що при цьому Дейч не називає прізвищ лекторів, які він, безперечно, пам'ятав. Вірогідно, справа була в тому, що долі деяких з них склалися трагічно (Богуміл наклав на себе руки, Стешенко був убитий у 1918 р. за загадкових обставин), а інші й самі не хотіли, щоб їхні імена пов'язували з цим напівзабутим за радянські часи російським театром Києва. Недарма й один з лекторів, Всеволод Чаговець, у своїх спогадах пише про ранкові вистави в театрі дуже лаконічно: «Продовжуючи соловцовську традицію, театр ще ширше розгорнув систему ранків для студентської молоді» [17, с. 68].

Тому ми маємо хоча б коротко розповісти про доповідачів, які виступали перед виставами. Першим, 9 вересня, відбулася лекція Ф. де Ла Барта під назвою «Театр і життя». Після неї було зіграно уривки з п'єс «Сірано де Бержерак» Е. Ростана, «Гамлет» У. Шекспіра і «Ліс» О. Островського (у постановці К. Марджанова). Випускник Санкт-Петербурзького університету граф Фердинанд Георгійович де Ла Барт (1870-1915) – історик літератури, літературознавець, перекладач, який в 1897 р. удостоївся Пушкінської премії за переклад «Пісні про Роланда» розміром оригіналу. З 1903 р. він обіймав посаду приват-доцента історико-філологічного факультету Київського університету, читав курси французької мови та літератури, історії західноєвропейських літератур, провансальської мови. Викладав також у колеґії Г. П. Галагана, на музично-драматичних курсах М. Лисенка та в інших навчальних закладах. У 1908 р. де Ла Барт видав книгу «Разыскания в области романтической поэзии и стиля» (т. 1), яку використав для захисту докторської дисертації у листопаді 1909 р. у Харківському університеті. Згодом він обійняв посаду приват-доцента Московського університету. У своїй лекції, прочитаній 9 вересня 1907 р., вчений торкнувся цікавого питання про те, чи завжди життєва правда збігається з правдою мистецтва і яким чином драматурги та актори можуть впливати на розвиток суспільства.

16 вересня відбулася лекція О. Богуміла за темою «Театр і життя в Росії наприкінці XVIII століття». Глядачі побачили 4-ту дію «Недоростка» Д. Фонвізіна, «Урок дочкам» І. Крилова, «Ябеду» В. Капніста

(режисер Марджанов). Олександр Гілярійович Богуміл (1875-1909) – історик російської літератури, приват-доцент Київського університету св. Володимира. У 1902-1903 рр. він брав участь у діяльності київської соціал-демократичної організації, через що на початку 1904 р. його було заарештовано. 1909 р. наклав на себе руки. У своїй лекції Богуміл розповів про те, як російський театр у XVIII ст., що формувався під впливом французького класицизму, розв'язував основні питання моралі, користуючись прикладами з сучасного життя.

30 вересня лекцію про комедію «Ревізор» Гоголя читав І. Стешенко. І. М. Стешенко (1873-1918) – відомий український громадський та політичний діяч, педагог, літературознавець, письменник, перекладач. Після закінчення історико-філологічного факультету Київського університету (1896) він викладав у Київській жіночій гімназії. У 1897 р. був висланий з міста за політичну діяльність. Стешенко повернувся до Києва саме 1907 р. На той час він був автором збірок віршів «Хуторні сонети» (1899), «Степові мотиви» (1901), оповідань «На заводі», драми «Мазепа». Його перу належать також переклади українською мовою Овідія («Метаморфози»), Ф. Шіллера («Орлеанська Діва»), Дж. Байрона, О. Пушкіна, Ф. Коппе («Старий Рибак»), П.-Ж. Беранже та ін. Крім того, Стешенко був редактором щомісячника «Сяйво» (1913-1914). Його статті з історії української літератури публікувалися на шпальтах таких часописів, як «Україна», «Записки НТШ», «Літературно-науковий вісник», «Киевская старина».

Лекція Стешенка мала назву «Розумний сміх – початок оновлення», і головною думкою автора було те, що ставлення до предмета, що осміюється, може послужити приводом до зміни як дійсності, так і самої людини. Зрозуміло, що сміх Гоголя в «Ревізорі» – це насамперед сміх сатирика-обличителя. Але драматург викриває в комедії не тільки глобальні вади суспільства, але й окремі риси людського характеру. Тому людина, дивлячись на героїв Гоголя, повинна знаходити смішне у їхніх та власних вчинках, щоб змінювати себе.

Вже згадуваний В. Чаговець 7 жовтня прочитав лекцію на тему «Дань вічності і данина віку в комедії Грибоедова «Лихо з розуму», яка передувала виставі за цим твором (режисер В. Н. Дагмаров). Всеволод Андрійович Чаговець (1877-1950) – український літературознавець, театрознавець, театральний критик та лібретист. У 1900 р. він закінчив історико-філологічний факультет Київського університету Св. Володимира. Спочатку Чаговець займався питаннями біографії М. Гоголя, потім активно виступав як театральний критик та історик театру. Чаговець – автор нарисів про життя та творчість М. Лисенка, М. Заньковецької, П. Саксаганського, І. Паторжинського та інших видатних діячів українського театру. Вже після смерті вченого вийшла його збірка нарисів та мемуарів «Життя та сцена» (Київ, 1956). У своїй лекції Чаговець розглядав насамперед образ Чацького як представника кращої частини російського дворянства початку XIX ст. і як тип самотнього героя, присутній у різні епохи розвитку людства.

А 15 жовтня Чаговець прочитав у театрі «Соловців» лекцію, присвячену драматургії О. Сухово-Кобиліна: «Віджитий час крізь призму творчості Сухово-Кобиліна». Лектор охарактеризував шлях російської прогресивної думки від Гоголя до Сухово-Кобиліна, особливо зупинившись на подіях Кримської війни, стала виразом кріпацтва. За думкою лектора, трилогія Сухово-Кобиліна малює основні вади життя дореформеної Росії. Герой п'єси «Весілля Кречинського» – нащадок поміщицького роду, не здатний до праці, що прагне шахрайством забезпечити собі майбутнє. А далі комедія Кречинського переростає у трагедію Муромського та завершується апофеозом Расплюєва. Як вважав Чаговець, Сухово-Кобилін показав у своїй трилогії дворянство, що давно виродилося, правосуддя, що торгує своєю совістю, і над усім цим – безмежну владу адміністративно-поліцейського свавілля [16, с. 38].

Лекції перед ранковими виставами привернули до себе й увагу тих, хто займався навчанням молоді. Газета «Киевские вести» розмістила відгук на цей захід. Автор, що укритися за псевдонімом «Педагог», у своєму дописі відзначав: «Молодежь относится к этим спектаклям-лекциям чрезвычайно отзывчиво и каждое воскресенье переполняет зрительный зал...» [9]. Але, при цьому, у лекції Стешенка «Розумний сміх – початок оновлення», присвяченій «Ревізору» Гоголя, дописувач знайшов декілька суттєвих, на його погляд, помилок. Перша помилка полягала в тому, що лектор дуже багато уваги приділив характеристиці сміху як психологічного явища, що виявилось незрозумілим для аудиторії. Потрібно було більше зосередитися на аналізі самої комедії. Друга помилка, на думку Педагога, полягала в тому, що Стешенко мало говорив про суспільне значення «Ревізора», про те, що в комедії піддається критиці певний суспільно-політичний устрій. Натомість Стешенко заявив, що Гоголь викривав у своїй комедії загальнолюдські вади, що ревізор – це совість кожної людини. Обурений Педагог констатував: «Для нас «Ревізор» навсегда останется памятником продажности и невежества чиновничества николаевских времен и ничем иным» [9].

В. Чаговця після його лекції, присвяченій Грибоедову, Педагог звинувачує у пристрасті до «тріскухих фраз», «несподіваних порівнянь» та «ризикованих узагальнень». Особливо обурило Педагога те, що Чаговець вважав Чацького представником політичної опозиції, майже декабристом, і крім того – героєм-одинаком, якого зневажає натовп. Дописувачу здалося, що ця думка йде в розріз з поглядами, що встановилися в літературознавстві.

Але головною вимогою Педагога було бажання, щоб лектори викладали матеріал більш просто та доступно. Ми розуміємо, що, мабуть, університетські викладачі давали матеріал без знижок на вік та підготовку аудиторії. Саме це викликало основні нарікання вчителів. І мабуть, подобалося учням середніх навчальних закладів, бо подавало знайомі твори у незвичному ракурсі.

Вже у 1907 р. ці лекції частково було видано [7, 16]. У передмові до першої збірки Марджанов написав: «Предпосылая, а иногда и сопровождаая наши представления лекциями, мы даем возможность ясно проследить весь ход развития русской драматической литературы. Кроме того, сознавая неразрывную связь писателя с обществом, в котором он жил и работал, мы следим за развитием общественной мысли в каждой данной эпохе» [7, с. 4]. Цікаво, що ця передмова пізніше увійшла до збірника матеріалів, присвячених Марджанову [8, с. 3-4]. Текст було подано без посилання на джерело. Але у примітках до видання написано: «Напечатанный текст программы сохранился у режиссера Д. Л. Морского, им же дан в записи календарь лекций. 9 сентября 1907 г. Лектор Ф. де Ла Барт. Тема: «Театр и жизнь». Сценические иллюстрации в постановке К. А. Марджанова: Ростан. «Сирано де Бержерак» (сцены из 1-го акта), Шекспир. «Гамлет» (сцены с актерами), Островский. «Лес» (сцены из IV акта). 16 сентября 1907 г. Лектор А. Г. Богумил. Тема: «Театр и жизнь в России в конце XVIII столетия». Сценические иллюстрации в постановке К. А. Марджанова: Фонвизин. «Недоросль» (действие 4-е), Крылов. «Урок дочкам» (полностью), Капнист. «Ябеда» (сцены из 1, 2 и 5-го актов). 7 октября 1907 г. Лектор В. А. Чаговец. Тема: «Дань вечности и дань веку в комедии Грибоедова “Горе от ума”». Сценическая иллюстрация в постановке В. Н. Дагмарова: Грибоедов. «Горе от ума». В день 55-летия литературной деятельности Л. Н. Толстого. Лектор В. А. Чаговец. Тема: «Сущность мировоззрения Толстого по драме “Власть тьмы”». Пьеса поставлена К. А. Марджановым. Лектор В. А. Чаговец. Тема: «Отжитое время сквозь призму творчества Сухова-Кобылина». Сценические иллюстрации в постановке К. А. Марджанова: «Свадьба Кречинского», «Дело», «Смерть Тарелкина» [8, с. 592].

До першої збірки увійшли лекції де Ф. Ла Барта, О. Богуміла та В. Чаговця. До другої – тексти лекцій Чаговця та І. М. Стешенка (на обкладинці були переплутані ініціали – М. І. Стешенко) [16]. Є також відомості, що окремим виданням вийшла також лекція І. М. Стешенка «Краса в правді», прочитана 28 жовтня 1907 р. [15].

На жаль, оформлення титульного аркуша дає привід для різних видів опису, що потім значно ускладнює пошук видань у каталогах бібліотек. Але можна зрозуміти театр, який прагнув підкреслити свою роль у підготовці цих книг і з цією метою надрукував назву серії більшим шрифтом, ніж прізвища авторів та назви лекцій.

Після закінчення сезону та від'їзду з Києва К. Марджанова так званий «лекторіум», скоріше за все, припинив роботу. Але видавнича діяльність театру була продовжена режисером М. Поповим, який став новим головним режисером антрепризи Дуван-Торцова. Під його керівництвом було підготовлено кілька видань нової серії театру «Соловцов». Це були видання, спрямовані на підвищення професійного рівня працівників театру.

М. О. Попов (1871-1949) – режисер, драматург, театральний діяч. Випускник Московського університету. Попов розпочав сценічну діяльність у 1894 р. у «Товаристві мистецтва та літератури», де працював під керівництвом К. Станіславського. Наприкінці 1890-х років розпочалася плідна робота М. Попова в галузі народного театру. Його перу належать переробки для сцени казок Ш. Перро та інших авторів, а також власні драматичні твори. У 1900-1907 рр. (з перервами) Попов керував народним театром у Петербурзі; в 1901-1910 рр. (з перервою) працював у київському театрі М. Соловцова. У 1904-1906 рр. Попов був режисером театру В. Ф. Комісаржевської, де поставив такі п'єси, як «Ельга» Г. Гауптмана, «Чайка» та «Дядя Ваня» А. Чехова, «Уріель Акоста» К. Гуцкова. Після 1917 р. він був режисером Малого та Великого театрів у Москві.

Як теоретик і практик, М. Попов займався проблемами народного театру, писав п'єси для постановки на кону театрів цього типу. Можливо, саме йому належала ідея випуску під егідою театру «Соловцов» серії книг, призначених для самоосвіти театральної публіки та діячів театру.

Дві книги серії «Искусство театра» побачили світ у 1909 р. У підзаголовку загальної серійної назви було надруковано: «Издание дирекции драматического театра И. Э. Дуван-Торцова под общей редакцией Н. А. Попова».

На початку ХХ ст. навіть деякі рецензенти провінційних газет мали досить невиразне уявлення про професію режисера, про ту роль, яку він виконував під час підготовки спектаклю. Тому першою книгою серії стала робота Карла Гагемана «Режиссер. Этюды по драматическому искусству» (1909) [2]. Карл Гагеман (Carl Hagemann, 1871-1945) – німецький режисер та теоретик театру. У своїх теоретичних працях він аналізував особливості акторської гри та режисури в драматичних і оперних спектаклях. Гагеман був прихильником театру «мейнінгенців», вважав, що саме цей театр у ХІХ столітті сприяв становленню нової режисури,

затвердив принцип акторського ансамблю та підпорядкування всіх компонентів вистави єдиному задуму. К. Гагеман підкреслював, що режисер – представник драматурга на сцені, тому його завдання – зробити так, щоб індивідуальність окремого актора слугувала розкриттю загального задуму п'єси. Він мав у Росії велику популярність, тому не дивно, що театр «Соловцов» вирішив перевидати книгу «Режиссер. Етюды по драматическому искусству», яка вперше вийшла російською у 1903 р. У цій книзі автор послідовно розкриває всі етапи роботи режисера над виставою (від вивчення п'єси до опрацювання окремих епізодів).

Перекладач книги, журналіст і драматург П. П. Немвродов (1876–?) у передмові зазначив, що він навмисно прибрав те, що мало відношення безпосередньо до німецького театру та німецького глядача. Хоча, на наш погляд, це значно збідніло цю цікаву працю.

У 1909 р. вийшов також другий випуск серії – книга Коклена-старшого «Искусство актера» (переклад з французької А. А. Веселовської) [5]. Бенуа Констан Коклен-старший (Benoit-Constant Coquelin, 1841-1909) був представником відомої французької акторської династії. Після закінчення Паризької консерваторії працював у «Комеді Франсез», потім – у театрах «Ренесанс» та «Порт-Сен-Мартен». Актор неодноразово гастролював у Росії (1882, 1884, 1889, 1892, 1903), де його виступи мали велику популярність. Прославила Коклена насамперед роль Сірано де Бержерака в однойменній п'єсі Ростана. Крім того, Бенуа Констан Коклен був автором кількох теоретичних праць, таких, як «Мистецтво та актор» (1880), «Мистецтво актора» (1886), «Мистецтво вимовляти монологи» (1884, спільно з Кокленом-молодшим). У своїх статтях він виступав проти натуралізму, ратував за різнобічний розвиток актора, за освоєння ним прийомів перетворення, вимагав від вистави та від акторів всебічного розкриття задуму драматурга. Статті Коклена містять також важливі практичні поради з техніки акторської гри.

Перекладачка книги, Олександра Адольфівна Веселовська (1840-1910), дружина відомого філолога О. М. Веселовського, сама писала нариси та статті, перекладала книги французьких та англійських письменників, а також роботи з історії західноєвропейської літератури. Цікаво, що брат її чоловіка, історик літератури та театру О. М. Веселовський написав свого часу статтю, присвячену гастролям Коклена в Росії у 1889 р. [1].

Книга Коклена вийшла з друкарні В. М. Сабліна у Москві. При оформленні цього видання було використано звичайну типову заставку. До книги додавались чотири портрети Коклена-старшого у різних ролях. Але, на жаль, у примірнику Центральної наукової бібліотеки Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна вони не збереглися. Цей екземпляр потрапив до нас у 1930-ті роки з бібліотеки Українського інституту марксизму-ленінізму, що працював у Харкові.

Третім виданням серії «Искусство театра» стала брошура М. Попова «Станиславский и его значение для современного театра. (Опыт характеристики)» (СПб., 1910), в якій актор зробив спробу оцінити роль та значення Станіславського в історії російського театру [11]. Спершу ця праця, присвячена основним принципам театру Станіславського, побачила світ у вигляді статті, яка була надрукована у 1909 р. в «Ежегоднике императорских театров» [10].

Автор коротко окреслив творчий шлях Станіславського, намагаючись проаналізувати основні режисерські засади митця. Запорукою успіху Художнього театру Попов вважав зокрема й те, що театр зустрів свого драматурга – Чехова: «Чехов-драматург без Станиславского так же был бы непонятен, как Станиславский без Чехова. Они друг друга поясняют, дополняют и определяют» [10, с. 77]. Попов вважав, що Станіславський знайшов спосіб оновити акторське мистецтво і зробити російський театр знову цікавим для глядачів.

У передмові до другої книги серії були, хоч і з деяким запізненням, сформульовані завдання цього видавничого проекту: «...Первою целью издательства является дать возможность сценическим деятелям, как режиссерам и актерам, так и техническому персоналу театра, составить небольшую сжатую библиотеку, состоящую из книг, посвященных отдельным вопросам *искусства театра*, и таким образом иметь под рукой весь наиболее важный и необходимый в практике сценического деятеля справочный и специально-театральный и художественный материал» [5, с. 3]. Варто звернути увагу на те, що поряд з акторами та режисерами у переліку згадуються й інші працівники сцени – художники-оформлювачі, бутафори, гримери, костюмери тощо. На провінційній сцені мало хто міг собі дозволити тривалий репетиційний період, що вів до створення цілісного спектаклю. Але на початку ХХ століття у Художньому театрі та інших провідних колективах активно проводилася думка про те, що робота оформлювачів, творців костюмів, перук, бутафорії – важлива складова вистави, тому вимагає ретельної підготовки, в тому числі – теоретичної.

Ці спостереження знайшли відображення у черговому випуску серії, який вийшов тільки у 1918 р. Це – «Театральный справочник», складений М. Поповим. Цікаво, що його видання збігається з поверненням до Києва І. Дуван-Торцова. Але в назві серії вже не фігурує ані Дуван-Торцов, ані театр «Соловцов». Мабуть, цей театр уже не мав прямого відношення до видання. Тим не менш, довідник був позначений як 4-й випуск серії «Искусство театра».

«Театральний справочник» вийшов у видавництві В. Магнуссена (склад розміщувався на місці колишньої театральної бібліотеки М. А. Соколової). Довідник мав складатися з кількох випусків. Кожний том, у свою чергу, включав декілька зошитів і містив матеріали з усіх галузей театральної справи. До нього входили, крім статей, малюнки, креслення та плани, про знімків з картин, гравюр, фотографій акторів і сцен зі спектаклів, а також нот, показчиків і т.п. [12, 13, 14].

У передмові Попов писав: «Режиссер, имеющий под рукой при постановке любой пьесы *Справочник*, получит возможность ссылаться на ту или другую таблицу рисунков во время переговоров с декораторами, костюмерами, парикмахерами, бутафорами и др. При этом, конечно, от режиссера зависит или заказывать нужный предмет и декорации по рисункам справочника, или предлагать эти рисунки своим сотрудникам как исходный материал для их дальнейшей самостоятельной работы» [12, с. 3]. Інакше кажучи – дотримання зразків залежало від кваліфікації співробітників та задуму режисера. І, мабуть, від виду театру (аматорський або професійний, приватний або державний).

Відомо, що у 1918 р. вийшов перший том, що складав з трьох зошитів. Перший зошит включав архітектурні креслення літнього театру, малюнки жіночих капелюхів початку XIX століття, малюнки декорації, гриму та костюмів деяких персонажів комедії Островського «Прибуткове місце», малюнки старовинного російського начиння, а також грецького та римського взуття. Другий зошит включав малюнки типів вуличних торговців XVIII століття, матеріали для постановки драми Аверкієва «Каширська старовина» (ескізи декорацій першої картини «Іванів город» художника Євгена Соколова), малюнки старовинних російських меблів, а також малюнок сцени, що обертається, з декораціями вистави «Іридіон» за п'єсою З. Красинського (Польський театр, Варшава). Крім того, були вміщені матеріали з історії костюма (Єгипет), зачісок (Франція, XVIII століття). Третій зошит включав креслення для влаштування сцени для домашнього театру. Ми знову бачимо в ньому декорації та костюми до вистави «Прибуткове місце», а також російські меблі та начиння до вистави «Каширська старовина». Далі планувалося помістити матеріали до постановок п'єс Гоголя, Островського та Мольєра. Передбачалося також знайомити театральних працівників з історією театру, зокрема – з побутом конкретних епох.

На перший погляд, одразу важко зрозуміти логіку підбору матеріалів. Автор подає матеріали для втілення п'єс, дія в яких відбувається в різні часи (від античності до XIX століття). Ці малюнки мали стати у пригоді при створенні декорацій та костюмів дійових осіб. Але все це призначено швидше для народного театру, для аматорської, а не професійної сцени. І, на жаль, ці малюнки взагалі не супроводжувалися поясненнями. Можливо, вони мали бути у подальших випусках, але видання не було завершено.

Ми бачимо, що прагнення діячів театру «Соловцов» (Дуван-Торцова, Марджанова, Попова) не лише вести діалог із глядачем, а й готувати його до цього діалогу було на той час важливим та прогресивним. Пізніше воно знайшло продовження у видавничій діяльності театрів різних напрямків у 1920-1930-ті роки.

Джерела

1. Веселовский А. Коклен в Москве / А. Веселовский // Артист. – 1889. – Кн. 4. С. 107-112.
2. Гагеман К. Режиссер: Этюды по драмат. искусству / д-р Карл Гагеман ; пер. П. П. Немвродова. – М. ; К.: Тип. В. М. Саблина в М., 1909. – 83 с. – (Искусство театра / Изд. дирекции Киев. драм. театра И.Э. Дуван-Торцова, под общ. ред. Н. А. Попова ; вып. 1).
3. Гугушвили Э. Н. Котэ Марджанишвили / Э. Н. Гугушвили. – М.: Искусство, 1979. – 399 с.
4. Дейч А. И. На заре туманной юности / А. И. Дейч // Голос памяти / А. И. Дейч. – Киев, 1988. – С. 8-77.
5. Коклен Б. К. Искусство актера / Коклен (старший); пер. А. А. Веселовской. – М.; К.: тип. В. М. Саблина в М., 1909. – 51 с.
6. Королев Д. Г. Очерки из истории издания и распространения театральной книги в России XIX – начала XX века / Д. Г. Королев. – СПб.: Изд-во РНБ, 1999. – 328 с.
7. Лабарт Ф. Г., де. Театр и жизнь / граф Ф. Г. де Лабарт. Театр и жизнь в конце XVIII столетия / А. Богумил. Дань вечности и дань веку в комедии Грибоедова «Горе от ума» / В. Чаговец; предисл. К. Марджанова. – К.: Прогресс, 1907. – 64 с. – (Серия спектаклей-лекций: Сезон 1907-8 / Театр «Соловцов». Дирекция И. Э. Дуван-Торцова).
8. Константин А. М. Творческое наследие: Письма; Воспоминания и статьи о К. А. Марджанишвили. – Тбилиси: Литература да хеловнеба, 1966. – 623 с.
9. Педагог. Спектакли-лекции в театре «Соловцов» / Педагог // Киевские вести. – 1907. – 9 окт.
10. Попов Н. А. Станиславский: Опыт характеристики его значения для соврем. театра / Н. А. Попов // Ежегод. императ. театров. – 1909. – Вып. 2. – С. 71-85.
11. Попов Н. А. Станиславский : Опыт характеристики его значения для соврем. театра / Н. А. Попов. – М.; К., 1910. – 20 с.
12. Попов Н. А. Театральный справочник. Т. 1, тетрадь 1: собр. рис., черт. и планов, снимков картин, гравюр, фот. и театр. постановок, нот, указ. и т. д.: справочный материал по всем отраслям театр. дела / Н. А. Попов. – М.: Театральное изд-во Магнуссен, 1918. – 2 с.
13. Попов Н. А. Театральный справочник. Т. 1, тетрадь 2: собр. рис., черт. и планов, снимков картин, гравюр, фот. и театр. постановок, нот, указ. и т. д.: справ. материал по всем отраслям театр. дела / Н. А. Попов. – М.: Театр. изд-во Магнуссен, 1918. – 6 с.
14. Попов Н. А. Театральный справочник. Т. 1, тетрадь 3: собр. рис., черт. и планов, снимков картин, гравюр, фот. и театр. постановок, нот, указ. и т. д.: справочный материал по всем отраслям театр. дела / Н. А. Попов. – М.: Театр. изд-во Магнуссен, 1918. – 5 с.
15. Стещенко И. М. Красота в правде: [публ. лекция, чит. в театре «Соловцов» 28 окт. 1907 г.] / лектор И. М. Стещенко. – К.: Типо-лит. «Прогресс», 1908. – 19 с.
16. Стещенко И. М. «Разумный смех – начало обновления» / М. И. Стещенко. Отжитое время сквозь призму творчества Сухово-Кобылина / приват-доц. В. Чаговец. – К.: Прогресс, 1907. – 39 с.
17. Чаговец В. Біля джерел / В. Чаговец // Життя і сцена: нариси про майстрів театру / В. Чаговец. – К., 1956. – С. 58-69.

Svitlana Hryshko

Candidate of Geographical Sciences, Associate Professor
Bogdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University

Larysa Prokhorova

Candidate of Geological Sciences, Associate Professor
Bogdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University

Oleksandr Nepsha

Bogdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University

Tetiana Zavalova

Bogdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University

CARTOGRAPHIC METHOD OF RESEARCH AS ONE OF THE MODERN METHODS OF SCIENTIFIC RESEARCH

The article notes that one of the most important tasks of modern cartography is the development of modern methods of using maps in economic practice and scientific research. The cartographic method of research is one of the modern scientific methods associated with the use of maps as reliable sources of information about the objects displayed on the map for the description, analysis and knowledge of mapped phenomena, the acquisition of new knowledge and characteristics, the study of their spatial relationships and forecasting their development. The essence of the cartographic method is to include in the process of research the validity of an intermediate link – a geographical map as a model of the studied phenomena. At the same time, the map acts as a means of research and as its subject in the form of a model that replaces real phenomena, the direct study of which is difficult. Key words: cartographic research methods, geographic map, cartographic method of knowledge, mapping.

Relevance of research. Geographical maps are of great practical and scientific importance. The development of cartography has always been determined by the needs of life. Starting from school years, the map is familiar to every person. It is an everyday phenomenon in our lives. But this daily routine often leads to a simplistic view of the map, its underestimation, and incomplete use of its potential. It is important not only to have a good map, but also to be able to work with it, making the most of all its possibilities. Therefore, the development of issues of the use of maps belongs to the most important problems of cartography. Summarizing the variety of cartographic lines, the following main areas of practical and scientific use of maps can be distinguished: general familiarization with the terrain on the maps and with the general phenomena and objects depicted on the maps – with their spatial location, connections, connections, properties and features (reading maps, sometimes with elementary measurements); orienting by maps, i.e. using maps as guides in the area; use of maps as a basis for engineering design and construction; transport, hydrotechnical, urban planning, agricultural and so on; the use of maps for district planning, the development and implementation of plans for the development of the national economy and culture, as well as for rational nature management; the use of maps for scientific description, analysis and knowledge of phenomena, which we call the cartographic method of research.

The cartographic method of research is one of the modern scientific methods associated with the use of maps as the most complete sources of information about images on the map, objects for description, analysis and knowledge of mapped phenomena for the acquisition of new knowledge and characteristics, the study of their spatial relationships and forecast of their development.

Review of sources. K.O. Salishchev in 1940-1950 first proposed and clarified the concept of the cartographic research method and its definition, characterized it as a method of researching geographical maps for the description, analysis and knowledge of phenomena, for obtaining new knowledge and characteristics, for studying development processes, establishing spatial relationships connections and forecasting of phenomena. In 1970-1990, Professor O.M. Berland clarified and developed the doctrine of the cartographic research method. A.F. Aslanykashvili made a significant contribution to the theory of cartography, the theory of cartographic generalization, and complex mapping. They repeatedly considered the role of the cartographic method in geography and other sciences. The theoretical justification of A.F. Aslanykashvili's views on the cartographic method is considered in the book «Metacartography. The main problems». I. P. Zarutskaya showed the role of a number of atlases created with her participation in complex geographical studies. A great connoisseur of nature, she strove for an inextricable fusion of the cartographic method and specific geographical sciences.

The purpose of the research: to conduct a theoretical analysis of the use of the cartographic method of research in practical activities and its connection with other sciences.

Presenting main material. Geographical maps are of great practical and scientific importance, and the development of cartography has always been determined by the needs of life. The map is familiar to every person

starting from school years. A map is an everyday phenomenon in our lives. But it is this everydayness that often leads to a simplistic view of the map, its underestimation, and incomplete use of its potential. It is important not only to have a good map, but also to be able to work with it, making maximum use of all its possibilities [3,5,9,12].

It has been known for a long time that geographical maps are used as a research tool. Starting from ancient times to the present day, geographical maps serve to systematize knowledge, create and develop philosophical ideas about the world, for scientific knowledge, for practical activities, obtaining qualitative and quantitative information about the area and phenomena depicted on the map. The above methods of using cards have been developing for quite a long time.

The beginning of the development of the cartographic method of research can be associated with the beginning of the development of humanity as a society. Back in primitive society, cartographic drawings and simplified plans served for orientation in space long before the emergence of writing, for understanding the mutual placement of objects and environmental phenomena, and for practical needs. Such maps indicated the places of hunting, animal grazing, the location of lands and neighboring settlements, and most importantly – paths, rivers, roads, various landmarks, etc.

The first methods of determining distances on maps and calculating areas were used in Ancient Egypt, Ancient Greece and Rome, which is connected with the development of mathematics in those times. A whole system of methods of using maps appeared in the Age of Great Geographical Discoveries, which became the impetus for the widespread use of maps and the creation of new cartographic works. The great cartographer Gerard Mercator (1512-1594), who is called the «King of Cartographers», accompanied the maps with instructions and instructions for use, because he understood the need for practical use of cartographic works.

At the end of the XVIII – beginning of the XIX centuries. the first ideas of using maps for scientific research appeared, which is connected with the need to systematize a large amount of actual material accumulated by the Earth sciences (for example, geography, climatology, geology). This led to the creation of the first scientific maps. The intensive development of geographical science became the basis for the intensive development of topography and cartography, and, especially, thematic mapping [4, p.6].

The cartographic method of research is based on a broader idea of the cartographic method of knowing reality.

The cartographic method of cognition is a method of obtaining a mediated image of real reality in the human mind based on the study of the corresponding content of the map – a kind of cartographic model. There are three stages of the process of the cartographic method of cognition:

- 1) initial, which is reduced to obtaining primary spatial cartographic models in the form of maps;
- 2) intermediate, when the content of the primary models is analyzed, elaborated and transformed into a qualitatively new, improved cartographic model – a derived map, on which qualitatively different images of real reality are reproduced, compared to the primary maps;
- 3) final, which is reduced to the scientific analysis of derived maps and better knowledge based on this analysis of reality, that is, reduced to the process of using maps [2].

These stages of the method of geographical knowledge. correspond to separate stages of cartographic modeling.

In the system «creation - use of maps» there are closely related methods:

- 1) mapping (cartographic display method), the purpose of which is the transition from real reality to a map, that is, the study of reality through the creation of cartographic models;
- 2) cartographic method of research, which is used to learn reality through ready-made maps.

Today, with the help of maps, an extremely large number of scientific and practical tasks are solved, which determines the formation of the cartographic method of research. He studies the features and directions of application of cartographic works (maps, atlases, globes, etc.) in various spheres of practical, scientific, and educational activities, develops methods of working with cartographic works and evaluation of the reliability of the results obtained with the help of maps. The method of using maps is developed not only by cartographers, but also by specialists in those fields where cartographic works are widely used, and the joint cooperation of various specialists leads to a wider use of maps. Therefore, the use of maps has always developed and continues its development at the junction of cartography with other sciences about the Earth and society [11, p.113].

The development of issues related to the use of maps is one of the most important problems of cartography. Scientific and practical use of maps occurs in the following main areas:

- for general familiarization with the area, with the phenomena and objects depicted on the maps, with the spatial location, connections, connections, properties and features of these phenomena and objects (reading maps, sometimes elementary measurements are carried out);
- for map orientation (the map is used as a guide to the area);
- for engineering design and construction (transportation, hydrotechnical, town planning, agricultural, etc.).

- for district planning, development and implementation of economic and cultural development plans, as well as for rational nature management;
- for scientific description, analysis and knowledge of phenomena, which is called the cartographic method of research.

The cartographic method of research is one of the modern scientific methods associated with the use of maps as the most complete sources of information depicted on the map, for the description, analysis and knowledge of mapped phenomena, for the acquisition of new knowledge and characteristics, the study of their spatial relationships and forecasting their development [1, с.4]

The success of research using the cartographic method of research mostly depends on the methods of representation and sign systems chosen for this, as well as experience in reading maps acquired during the study of various sections of cartography, as well as in the process of practical activities. The method of working with maps is established by specialists who use maps for help. Methods of using maps as a means of knowledge are developed by specialists in the relevant fields of science in which research will be conducted (geologists, geobotanists, climatologists, etc.) and cartographers working in the same sections of thematic cartography (geological, geobotanical, etc.). But the development of general issues of the cartographic method still remains for cartographers.

The relationship between cartography and other sciences has a considerable influence on the development and use of the cartographic research method. For example, the development and improvement of a mathematical method widely used by many sciences belong to mathematicians. Mathematical knowledge is actively used to develop schemes for placing and performing measurements in topography and geodesy. Mathematics is the basis for processing the results of the measurements. This makes it possible to obtain rational values of the quantities that were measured [8, p.9].

Physics also has an extremely important influence on the development of the cartographic method and its use in scientific research of geographical science [10, p.43-46]. For example, when studying the shape of the Earth and its gravitational field, the laws of mechanics are applied. Such branches of physics as optics, electricity, and radio engineering are used in the development and operation of geodetic instruments used in topographic surveys [6].

For the cartographic method of research, achievements in the field of informatics, which deals with the study of methods of collection, transformation, preservation, search, transfer and distribution of information, are of great importance. Particularly effective use of informatics methods and techniques ensures the organization of automated processing of cartographic information [7].

This ensures the expansion of the scope of cartographic research in various fields and the introduction of the cartographic method of research into practical activities. The essence of the cartographic method is that the geographical map, as a model of the studied phenomena, is included in the process of researching reality. At the same time, the map acts in two roles: as a means of research and as its subject in the form of a model that replaces real phenomena, the direct study of which is impossible or difficult. Geographic patterns on a global scale can be a vivid example of such phenomena.

Conclusions. So, the cartographic method of research is a method of scientific knowledge based on the use of maps as models of the researched object and an intermediate link between the object and the researcher. He has at his disposal a greater number of methods of map analysis, including description on maps, graphic constructions on them, cartometric definitions, mathematical modeling. Separate maps, atlases and series of maps of different subjects, different time of publication, different scales are used for research. With the help of the cartographic method, the structure of phenomena, their dynamics and interrelationships, functioning are studied, and forecasts of development and placement in time and space are given.

The cartographic method of research allows not only to study the knowledge recorded on the map, but also their dynamic manifestation, that is, to follow the interdependence and mutual influence of various objects and processes of the surrounding reality, to expand knowledge and research results in the process of obtaining conclusions. For a person who understands and knows how to read a geographical map, it says more than volumes of encyclopedias.

Sources

1. Бузіна І.М., Литвиненко Ю.О. Земельно-кадастрове картографування. Використання карт земельних ресурсів: конспект лекцій. Харків, 2016. 132 с.
2. Геодезичний енциклопедичний словник / За редакцією Володимира Літинського. Львів: Свросвіт, 2001. 668 с.
3. Дашенко Л.М. Картографічні твори у шкільній освіті. Вісник геодезії та картографії. № 3. 2010. С.43-46.
4. Дудун Т.В., Тітова С.В. Географічні карти та картографічний метод дослідження. Київ, 2017. 150 с.
5. Дудун Т.В. Загальногеографічні карти (навчально-методичний посібник для студентів-картографів). К., 2012. 32 с.
6. Картографічне моделювання природних та соціально-економічних ресурсів: навчальний посібник: у 2-х частинах / Укл. С. В. Дутчак. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2012. Ч. 1. 164 с.
7. Козаченко Т.І., Пархоменко Г.О., Молочко А.М. Картографічне моделювання: Монографія. Вінниця: Антекс - У ЛТД, 1999. 328 с.
8. Лахощка Е.Я. Основи картографії. Навчальний посібник для студентів денної і заочної форми навчання зі спеціальності 193 «Геодезія та землеустрій» освітньо-кваліфікаційного рівня, бакалавр та молодший спеціаліст. Ужгород, УжНУ, 2017. 79 с.
9. Непша О., Прохорова Л., Зав'ялова Т. Методичні підходи до роботи з картографічними посібниками на уроках географії. Розвиток сучасної освіти і

- науки: результати, проблеми, перспективи. Том II: Контексти ідентичності й свободи в освіті та науці: монографія. Конін-Ужгород-Київ: Посвіт, 2019. С.130-139.
10. Прохорова Л.А., Непша О.В., Зав'ялова Т.В. Міжпредметні зв'язки геологічних знань з предметами природничо-математичного циклу в загальноосвітніх навчальних закладах. Інноваційна педагогіка. 2019. № 10. Т. 3. С. 43-46.
 11. Тітова С.В., Дудун Т.В. Картографічний метод дослідження: від ментальності та практики до наукових досліджень. Modern scientific researches. 2018. Р.3. С. 111-126.
 12. Тітова С.В., Дудун Т.В. Географічні карти та картографічний метод дослідження: У 2-х т. Т.2. Картографічний метод дослідження / упоряд.: С. В. Тітова. К., 2017. 150 с.

Пеняк Павло Степанович

Кандидат історичних наук

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича Національної академії наук України

СЛІДАМИ ЧОРНОЇ МЕТАЛУРГІЇ ЗАКАРПАТТЯ

У статті проаналізовано становлення давньої металургії на теренах Закарпаття, виділено декілька етапів її функціонування. Розглядається історія вивчення залізодобування краю. На основі нинішнього стану археологічного дослідження регіону висловлена думка, що металургійні осередки існували не тільки в низинній, але й в передгірській та гірській зонах. Ключові слова: мідь, металургія, металообробка, карпатська група металу, залізоробний комплекс.

Серед великої кількості археологічних знахідок різних епох чільне місце завжди займали артефакти давньої металургії і металообробки, які значною мірою визначали ступінь технічного прогресу і впливали на характер суспільних відносин будь-якого суспільства. Під металургійним виробництвом розуміються два поняття: видобуток та отримання металу (металургія) і виробництво речей із металу (металообробка). Становлення металургії привело до нерівномірного розвитку окремих регіонів, відбувся перехід стародавнього населення від присвоювальних форм господарської діяльності – полювання, збиральництва, рибальства до відтворюючих форм – землеробства і скотарства, а в суспільному житті – від матріархату до патріархату.

Першим із металів, який використала первісна людина для виготовлення знарядь праці, предметів побуту, зброї, прикрас, стала мідь. Самородну мідь спочатку розглядали як одну з порід каменю і обробляли її оббиванням, як і кам'яні знаряддя. Первісна людина помітила, що мідь розплескувалася й згиналася під ударами, ставала м'якшою та легше піддавалася обробці. Оббивання поступово перетворилось у кування, а кували мідь на кам'яних ковадлах за допомогою кам'яних молотів. Плавку мідної руди, як вважається, започаткували в IV тис. до н. е. Ймовірно, вона відбувалася при гірничих розробках каменю. Вогнище, наприклад, могли випадково розкласти на мідній руді, яка під термічним впливом змінювала свої характеристики.

Вироби з міді спочатку нагадували кам'яні та кістяні як за розмірами, так і за формою. Це були знаряддя праці, зброя (сокири, кинджали, ножі, наконечники списів), шила, рибальські гачки тощо. Виготовляли також прикраси – кільця, підвіски, шпильки. Чиста самородна мідь у природі зустрічається досить рідко, а плавити її з руди важко. Не скрізь і не завжди можна було досягти потрібної температури (1083) для її плавлення, а тим більше побудувати горни. Через це становлення металургії міді в більшості племен на території сучасної України відноситься переважно до епохи бронзи. У мідному ж віці користувалися здебільшого природною, самородною міддю. Чиста мідь, проте, надто м'яка і з неї не можна виготовити міцних і гострих знарядь. Цими якостями вони поступалися перед кам'яними, особливо кремінними. Через це мідні знаряддя існували поряд із кам'яними, і останніх завжди було більше. Однак згодом вони завойовують визнання у наших предків і досить швидко витісняють камінь.

Яким же був технічний ефект від використання міді? По-перше, вона легко піддавалася обробці холодним куванням, а в розплавленому стані з неї можна виготовляти предмети будь-якої форми. Таких переваг камінь не мав. Пошкоджене кам'яне знаряддя вже не можна було полагодити, а мідне досить легко переплавляли і з нього робили нове. По-друге, крем'яні ножі за гостротою не поступаються лезу, але досить швидко вищерблюються, в той же час лезо мідного ножа під час роботи гнеться, вищерблюється, але не ламається. Експерименти з кам'яними і мідними теслами, які проводилися вченими, засвідчили, що другі за кількістю часу, затраченого на виготовлення, наприклад човна-довбанки, на 25% ефективніші, не говорячи про якість. Пластичність міді, використання різних способів кування робочого леза дозволяли отримувати знаряддя невідомої раніше високої ефективності, особливо при обробці дерева і кістки. Металеві інструменти поклали край надмірній диференціації форм кремневих знарядь. Наприклад, мідний ніж із успіхом міг використовуватися під час цілого ряду операцій. Велику роль відіграла ефективність самого процесу виготовлення мідних виробів, особливо із запровадженням лиття, яке дозволило масове тиражування речей.

У сучасній історичній літературі загальноприйнятою є думка, що перший метал з'явився майже одночасно в різних місцях Азії, північно-східної Африки, Європи. Зокрема, в Європі, на погляд частини вчених, металургія поширилася з одного центру дифузійним шляхом, тобто шляхом запозичення. Інші дослідники вважають, що металургія в старому світі виникла там, де були поклади руди. Російські вчені Є. М. Черних і Н. В. Риндіна провели дослідження сотень мідних й бронзових виробів, знайдених на території Східної Європи, серед яких були і предмети з району Українських Карпат [9, с. 58]. Спектральний і хімічний аналізи показали, що метал доби міді й бронзи за своїм походженням поділяється на три великі групи – з Кавказу, Уралу і Карпат. Для карпатської групи, як і для двох перших, притаманні три фази становлення металургії: по-перше, поява міді й використання знярядь із чистої міді; по-друге, використання миш'яковистих бронз; по-третє, поширення олов'янистих (класичних) бронз [2, с. 10]. Ці фази не завжди йшли у такій послідовності, були і відхилення, що залежало від рудних джерел та інших факторів.

Перша фаза охоплює кінець V і IV-III тис. до н. е. У цей час у басейні верхньої Тиси жили землероби-скотарі, носії культури Тисополгар і Бодрог-Керестур. До кола пам'яток тисо-полгарської культури (ранній етап мідного віку, датується часом приблизно 4000/3900 – 2800/2700 років тому) зараховано поселення і могили у Великих Лазях Ужгородського, поселення у Дийді і Запсоні Берегівського, Дерцені Мукачівського, Малих Геївцях і Підгорбі Ужгородського районів [7, с. 297]. Розкопки цих об'єктів показали, що поряд із кам'яними зняряддями (ножі, тесла, сокири, бойові сокири з просвердленими обухами) використовувалися мідні зняряддя (чекано-молоти, сокиро-молоти, долота-пробійники), побутові речі (рибальські гачки, шила), прикраси (підвіски, браслети, спіральні кільця). У 30-х роках XX ст. чеський археолог Ярослав Бем у селі Неветленфолу (сучасний Берегівський район) зафіксував у культурному шарі мідний рибальський гачок і шило [6, с. 51]. На території Ужгорода й району знайдено п'ять чекано-молотів, дві хрестовидні сокири, тесло, долото, сокиру-молот, сокиру з трубоподібним отвором, у Гаті – чекано-молот, Великій Бийгані – масивний молот для дроблення, Діловому – чекано-молот [2, с. 13]. У фондах Закарпатського краєзнавчого музею знаходиться колекція мідних знярядь, яка включає три сокири-молоти, п'ять чекано-сокир, два долота.

Не одне покоління дослідників намагалося відповісти на питання: звідки походять у Верхньому Потиссі, у тому числі і на Закарпатті, мідні вироби? Чи сюди вони потрапили завдяки обміну з південних районів Європи, чи це місцеві вироби? Сьогодні панівною є гіпотеза, що рудним джерелом для населення східно-карпатського регіону були шпішсько-гемерські, штявницькі і старогірські мідні родовища у центральній Словаччині й родовища поліметалічних руд в області Байя-Маре у північній Трансільванії. Як відомо, на території Берегівського району знаходяться родовища міді, олова, цинку. Однак незважаючи на це, для ковалів мідної доби воно не представляло інтересу, бо тут не було самородної міді, а техніки виплавки міді з руди вони могли ще не знати.

Дослідники умовно виділили чотири етапи місцевої металообробки. Для першого (кінець IV-III тис. до н. е.) було характерним в основному виготовлення прикрас (намисто, браслети, нашивні бляхи, амулети) і меншою мірою знярядь праці (молоти, сокири, шила, рибальські гачки) [2, с. 17]. Майстри досконало володіли технікою холодного кування, але не знали плавки і лиття. Ймовірно, стародавні майстри Карпат своїм досвідом у галузі металургії досягли певної самостійності й зуміли в рамках домашнього промислу забезпечити мідними виробами кілька родових поселень. Поряд із місцевими виробами населення користувалося також привізними товарами з трансільванських і словацьких металургійних центрів. Інколи і свої вироби виготовляли за привізними зразками, тому і спостерігається у східно-карпатському регіоні подібність металевих виробів.

Протягом наступного етапу становлення місцевої металургії (перша половина III тис. до н. е.) почали виготовляти різноманітний реманент – плоскі сокири, чекано-молоти, тесла, сокири-молоти, які використовувалися для корчування лісу, землеробських робіт, для різних господарських потреб (житлове будівництво, виготовлення човнів, виробництво дерев'яного начиння). З'явилися і нові прикраси – скроневі кільця, шпильки, перстні, дротяні кільця. Техніка обробки металу залишалася попередньою, однак почали застосовувати фігурне кування на спеціальних ковадлах, лиття у відкритих формочках. Місцеве металовиробництво базується на привізній сировині.

На третьому етапі становлення металообробки (середина III тис. до н. е.) місцеві майстри вже відливають вироби у ливарних формах. Для зміцнення робочої частини застосовують техніку кількарязового холодного кування. Серед племен Українських Карпат широко використовувалися привізні сокири-хрестоподібні тесла, які потрапили сюди завдяки міжплеменному обміну з районів південної Європи. Останній етап охоплює другу половину III тис. до н. е., коли на зміну тисополгарській культурі у Верхньому Потиссі приходить бодрогкерестурська. Саме в цей час метал проникає у всі галузі виробництва. Провідну роль у виробничому процесі відіграє лиття. З'являються нові типи виробів, зокрема

листоподібні ножі, ковальські зубила, бойові дискообушні сокири, наконечники стріл, листоподібні кинджали з отвором для кріплення держака, браслети, що були виготовлені з плоскої стрічки, пряжки [2, с. 18].

Наявність виробництва зброї у населення Українських Карпат вказує на суспільні зміни, викликані майновою диференціацією в середині патріархально-родових общин, і вказує на зростання військових сутичок. Деякі види зброї (кинджали, бойові сокири) подібні до тих, які були поширені на території материкової Греції, Балканах, що свідчить про зв'язки місцевого населення зі східносередземноморським світом. Обмін між племенами різних регіонів стає регулярним, незважаючи на великі відстані. Міжплеменний обмін пояснюється ростом попиту на сировину, адже рудні поклади були ще не всім доступні. Для доставки сировини, напівфабрикатів і готових виробів почали використовувати вози, про що свідчать знахідки залишків деталей возів і коліс до них на пам'ятках Тисо-Дунайського басейну, датованих кінцем III тис. до н. е.

Металургія відіграла революційну роль у виробничій сфері й сприяла встановленню постійного обміну і поширенню культурних надбань, руйнувала замкнутість матриархально-родових общин Східної й Центральної Європи. Метал став каталізатором суспільного життя. Металургія поступово виділяється в самостійну галузь ремесла, а майстри, які були зайняті у цій сфері виробництва, закріплюють своє суспільне становище.

Як відомо, виготовлення знарядь праці, зброї, прикрас та інших виробів із заліза стала можливою з того часу, коли первісна людина навчилася добувати його з руди. У природі дуже часто зустрічаються різноманітні руди, в тому числі болотні, лугові (дернові) та озерні (різновидність бурих залізників-лімонітів). Повсюдне їх поширення на території України, неглибоке залягання, порівняно легка розробка навіть простими засобами стали хорошою сировинною базою для розвитку місцевої металургії та металообробки. Залізо з руди добували сиродутним способом, вилучаючи з неї кисень. Цього вдавалося досягнути через спалювання деревного вугілля, багатого на вуглець. Сполучаючись з киснем під впливом високої температури, він вивільняв з руди чисте залізо. Після згорання вугілля отримували пористий шматок заліза, далі його очищали від шлаків і проковували молотами на ковадлах. Цей процес відбувався в спеціальних глинобитних печах-горнах, до яких послідовними шарами засипали руду і деревне вугілля. Для кращого згорання вугілля в горн через глиняні трубки-сопла за допомогою ковальських міхів подавалося чисте повітря.

У такому горні металург міг отримати температуру до 1100-1200°C. Однак при цій температурі ще не можна було отримати рідке залізо. Воно було тістоподібне і осідало вниз на шлаки, які виділялися раніше, ніж залізо, і при нижчій температурі. Одержане таким чином залізо (криця) являло собою тільки напівфабрикат і було ще непридатним для виготовлення різноманітних виробів: у ньому залишалося чимало шлаку, дрібного вугілля, воно було пористим, що зменшувало його ковкість. Одержану крицю необхідно було прокувати в гарячому стані, щоб надати залізу необхідних фізико-технічних властивостей. Після таких операцій криця значно втрачала у вазі, але набувала монолітності й була готова для ковальських робіт.

Коли ж започатковується на Закарпатті металургія заліза? Сьогодні на це питання остаточної відповіді немає, хоч у ході дискусії і поповнення джерельної бази висловлювалися цікаві думки. Початок вивченню залізодобування на Закарпатті було покладено ще в далекому 1962 році, коли розвідувальний загін Інституту археології АН УРСР під керівництвом В. Бідзілі біля с. Нове Клинове сучасного Берегівського району відкрив залишки двох металургійних горнів. Через два роки тут було зафіксовано ще 26 горнів [4, с. 21]. Подальші розвідувальні роботи принесли відкриття виробничих майданчиків по виплавці заліза в урочищі Голомдомб біля с. Неветленфолу Берегівського району. Тут на трьох досліджених площах було виявлено 93 металургійних горни та відходи-шлаки від них [5, с. 39].

Отримані результати (всього було засвідчено 13 виробничих пунктів в околицях Ново Клинова) дали підставу В. Бідзілі стверджувати, що тут діяв Новоклинівський (Закарпатський) центр чорної металургії. Вчений датував його III-I ст. до н. е. [2, с. 58]. На погляд дослідника, виявлені виробничі конструкції належали до горнів одноразового користування, які побутували на території Центральної Європи в період поширення латенської культури. Відсутність залізобробних майстерень в околиці Ново Клинова послужила вагомою підставою для вченого, щоб висловити думку про те, що тут залізо лише добували. Далі його обробка відбувалася в інших місцях, наприклад на території ремісничого поселення (опідуму) Галіш і Ловачка біля Мукачеве, яке власної металургійної бази не мало [3, с. 128-132]. Тут діяли великі кузні з високим рівнем технічного обладнання.

Згодом на території сучасного Берегівського району було відкрито ще декілька залізобробних осередків. У 1972 році експедиція УжДУ (нині – УжНУ) під керівництвом Е. Балагурі в урочищі Текереш біля с. Неветленфолу виявила 97 залишків залізоплавильних горнів та зв'язаних з ними виробничих ям та

вогнищ [1, с. 256]. Через чотири роки аналогічні комплекси було виявлено біля сіл Вовчанське (16 горнів) і Матієво (2 горни). Таким чином, гіпотеза В. Бідзілі про існування та діяльність Затисянського металургійного осередку (Нове Клинове, Неветленфолу, Вовчанське, Матієво, Тисобийкен), який функціонував на покладах болотної руди, знайшла підтвердження в археологічному матеріалі. Подальші польові дослідження внесли певні корективи до висловленої думки.

У 1981 році ужгородська група Інституту археології АН УРСР під керівництвом С. Пеняка, досліджуючи городище ранньозалізного віку на горі Стремтура біля Іршави, виявила залізоторний комплекс, де на невеликій площі було зосереджено 30 залізоплавильних горнів. На городищі було знайдено ями-шахти, в яких, вірогідно, добували залізну руду відкритим способом. Кераміка, що була зафіксована біля горнів, дала підставу датувати залізоторний майданчик VII-VI ст. до н. е. Крім Іршави, залізоторні майданчики були відкриті в селах Мідяниця сучасного Мукачівського, Пацканьові й Ярку Ужгородського районів. Так, роком пізніше науковцями ужгородської групи біля с. Пацканьова Ужгородського району на схилі гірського плато в урочищі Кучавка було відкрито металургійний осередок поганої збереженості. Поруч розташовувалося поселення IV-II ст. до н. е., що дозволило залізоплавильні горни віднести до цього ж часу [6, с. 144]. Тут доречно буде підкреслити, що на переважній більшості досліджених поселень другої половини I тис. до н. е. та I тис. н.е. фіксувалися сліди залізоторної справи у вигляді скупчень залізних шлаків, криць, деревного вугілля.

На основі нинішнього стану археологічного вивчення краю можна стверджувати, що металургійні осередки по виготовленню заліза існували не тільки в низинній, але й в передгірській та гірській зонах. Закарпаття, яке мало певні традиції в металургії бронзи, досить швидко прилучилося (принаймні з середини I тис. до н. е.) до виготовлення нового металу, яким стало залізо. Бурхливий розвиток металургії заліза на європейському континенті пов'язується з так званим «кельтським ренесансом». Ймовірно, що саме кельти (галли, галати) займалися добуванням й розробкою залізної руди. Їх сліди, наприклад, засвідчено в місцевій топоніміці (Галіш, Галоч, Галаго, галярські ями тощо). Щодо останнього топоніма, то він представляє інтерес у зв'язку з генеологією залізодобування в краї. Мешканці Ужгорода, Мукачева, Іршави та їх околиць, таких сіл як Лінці, Пацканьово, можливо, й інших населених пунктів, галярськими ямами називають старі печери з вузькими входами та низькими підземними галереями. Ці печери, ймовірно, і були місцями шахтного добування залізної руди. Наскільки вони пов'язані з галлами (III-I ст. до н. е.) мають показати нові дослідження.

Джерела

1. Балагури Э. А. Работы Закарпатской экспедиции. Археологические открытия 1972 года. – Москва: Наука, 1973. – С. 255-256.
2. Балагури Е. А., Бідзіля В. І., Пеняк С. І. Давні металурги Українських Карпат. – Ужгород: «Карпати», 1978. – 128 с.
3. Бідзіля В. І. Поселення Галіш-Ловачка. Археологія. 1964. – Т. XVII. – С. 92-143.
4. Бідзіля В. І. Історія культури Закарпаття на рубежі нашої ери. – Київ: Наукова думка, 1971. – 183 с.
5. Бідзіля В. І. До історії чорної металургії карпатського узгір'я рубежу нашої ери. Археологія. 1970. – Т. XXIV. – С. 34-41.
6. Пеняк С. І., Пеняк П. С. Археологія Закарпаття: історія дослідження. – Ужгород: «Красвиди Карпат», 2013. – 256 с.
7. Потушняк М. Ф. Полгарская и баденская культуры Закарпатья. Археология Украинской ССР. – Киев: Наукова думка, 1985. – Т.1. С. 291-305.
8. Пеняк С. И., Попович И. И., Потушняк М. Ф. Охранные раскопки в Закарпатье. Археологические открытия 1982 года. – Москва: Наука, 1984. – С. 315.
9. Черных Е. Н. Древняя металлообработка на юго-западе СССР. – Москва: Наука, 1976. – 303 с.

Глушаченко Владислава Віталіївна

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

Науковий керівник: Журавель Олександр Анатолійович, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

ПРОБЛЕМИ ПРАВОМІРНОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКИМИ ФІЗИЧНОЇ СИЛИ ТА СПЕЦІАЛЬНИХ ЗАСОБІВ

В умовах реформування правоохоронних органів, зокрема становлення нового правоохоронного органу – Національної поліції України проблемним питанням його функціонування є визначення меж правомірності застосування поліцейськими фізичної сили та спеціальних заходів впливу. Ключові слова: фізична сила, спеціальні засоби, Національна поліція України.

На сьогоднішній день зазначена тема є досить актуальною, оскільки середовище, в якій здійснюють свою діяльність поліцейські, перенасичена криміногенними факторами, а захист інтересів суспільства і держави в сфері забезпечення правопорядку є зоною підвищеного ризику, так як безпосередньо пов'язана з реальною небезпекою для життя і здоров'я працівників правоохоронних органів. У зв'язку з цим при виконанні покладених обов'язків по охороні громадського порядку, боротьбі зі злочинністю та забезпеченні

безпеки громадян поліцейським надано право застосовувати фізичну силу, спеціальні засоби і вогнепальну зброю. Кожен факт їх необґрунтованого застосування негативно позначається на ставленні населення до діяльності органів Національної поліції. У випадках застосування вище вказаних засобів боротьби зі злочинністю поліцейськими, можливі випадки заподіяння травм різного ступеню тяжкості.

Таким чином, просто необхідно чітко володіти інформацією про те, які правові підстави застосування поліцейськими фізичної сили, спеціальних засобів і вогнепальної зброї та яка відповідальність може наступати за неправомірне їх застосування. Наприклад, неправомірне застосування спеціальних засобів та зброї являє собою грубепо рушення законності [1]. Визнані винними в цьому поліцейські несуть дисциплінарну або кримінальну відповідальність в залежності від того, чи підпадають вчинені ними дії до складу злочину або дисциплінарного проступку.

Нормативно-правова регламентація застосування поліцейськими фізичної сили, спеціальних засобів і вогнепальної зброї має системний характер і включає в себе взаємопов'язані правові приписи, які відображають всі юридично значимі сторони фактичної ситуації застосування даних заходів примусу.

У ч. 1 ст. 42 Закону України «Про Національну поліцію» (далі – Закону) зазначено, що поліція під час виконання повноважень, визначених Законом, уповноважена застосовувати такі заходи примусу: 1) фізичний вплив (сила); 2) застосування спеціальних засобів; 3) застосування вогнепальної зброї. В той же час у ст. 23 «Основні повноваження поліції» право на поліцейські заходи примусу не згадується [2].

На нашу думку, про право на застосування поліцейських заходів примусу має бути зазначено саме серед основних повноважень поліції, у зв'язку з тим, що такі заходи, зокрема в контексті протидії злочинності, як одного із завдань поліції, по своїй суті є одними з основних повноважень поліції.

Таким чином, вважаємо, що серед основних повноважень поліції має бути і вказівка на право застосовувати поліцейські заходи примусу.

Вважаємо за необхідне проаналізувати деякі норми Закону. Так, неузгодженим, як на наш погляд, є положення п. 2 «б» ч. 3 ст. 45 Закону: «гумові та пластикові кийки застосовуються для затримання особи, яка вчинила правопорушення і чинить злісну непокору законній вимозі поліцейського» з вимогами Розділу VIII Загальної частини КК України – «Обставини, що виключають злочинність діяння» [3].

Як відомо, злісна непокора – це відмова від виконання наполегливих, неодноразово повторених законних вимог чи розпоряджень або відмова, виражена в зухвалій формі, що свідчить про явну зневагу до осіб, які виконують службові чи громадські обов'язки [4, с. 90].

За наведених в п. 2 «б» ч. 3 ст. 45 Закону умов правопорушення вже вчинено. Ніякого насильства не чиниться. В наявності лише ігнорування вимог поліцейського. Виходячи з вимог обставин, що виключають злочинність діяння, підстав застосування гумових чи пластикових кийків, за описаних в п. 2 «б» ч. 3 ст. 45 Закону умов, немає. За даної ситуації має бути інше реагування, про що і має бути сказано в Законі [5, с. 160].

Таким чином, необхідно відзначити, що поліцейським до питань застосування фізичної сили, спеціальних засобів і, тим більше, вогнепальної зброї слід підходити дуже виважено і обґрунтовано. З одного боку, ці правомочності пов'язані з високим ризиком настання тяжких і незворотних наслідків аж до позбавлення людини життя, з іншого – це дієвий засіб захисту прав і законних інтересів громадян і поліцейських від суспільно небезпечних посягань з боку правопорушників.

Джерела

1. Домніцак В. В. Порівняльно-правовий аналіз вітчизняного та зарубіжного законодавства в питаннях застосування поліцейським вогнепальної зброї без попередження [Текст] / В. В. Домніцак, А. З. Пашаєв // Південноукраїнський правничий часопис. – 2015. – № 3. – С. 218-220.
2. Про Національну поліцію: Закон України від 02 липня 2015 р. // Відомості Верховної Ради. – 2015. – № 40-41. – С. 379
3. Кримінальний кодекс України: закон України від 05. 04. 2001 р. № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25-26. – С. 131
4. Діденко С. В. Адміністративно-правовий статус Національної поліції у сфері забезпечення обігу та застосування зброї в Україні / С. В. Діденко // Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. – 2016. – Вип. 3. – С. 88-92.
5. Осадчий В. І. Кримінально-правова складова регламентування поліцейських заходів примусу в Законі України «Про Національну поліцію» / В. І. Осадчий // Юридичний вісник. – 2015. – №4(37). – С. 154-167.

Морозова Вікторія Юрївна

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

Науковий керівник: Корогод Світлана Володимирівна, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАХИСТУ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ ПІД ЧАС ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ ЗА МІЖНАРОДНИМ ТА ВІТЧИЗНЯНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ

Культурні цінності України як матеріальні об'єкти є свідченням історичного становлення Українського народу, української нації, є частиною світової культурної спадщини, а отже безумовно підлягають збереженню і захисту від знищення чи пошкодження. Культурні цінності України знаходяться, зокрема, в музеях, галереях, заповідниках, бібліотеках, архівах, інших закладах культури на всій території України, у тому числі на тимчасово окупованих територіях України, де періодично зазнають значних пошкоджень або знищення, зокрема внаслідок збройної агресії. Ключові слова: культура, протокол, конфлікт, законодавство.

З огляду на нестабільну ситуацію в країні, постійну загрозу втручання та вже здійснені дії країни-агресора щодо порушення цілісності та суверенності української держави, все частіше з боку нашого власного дослідження ми замислюємось в тому числі над тим, наскільки чинне законодавство про захист культурних цінностей під час збройного конфлікту є ефективним.

Питання того, чи не повториться з іншими пам'ятками культурної спадщини сценарію тих подій, що сталися на сході країни та в Криму, стоїть на часі поряд із питанням, чи все ж ми зможемо відновити хоч частково свою власність на велику кількість вже втрачених культурних цінностей.

Ефективність регулювання в цій сфері, в тому числі, на нашу думку, залежить і від того, наскільки чинне національне законодавство відповідає міжнародному. З часів радянського правового регулювання охорони культурних цінностей найбільшим витком в юридичному захисті цих об'єктів стали 1999 та 2000 роки – прийняття Законів «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» та «Про охорону культурної спадщини». На думку Т. Курило, ці законодавчі акти стали правовою основою розвитку самостійної підгалузі законодавства про охорону культурної та історичної спадщини [1, с. 548].

Перш за все, відповідно, було надано визначення культурної спадщини та культурних цінностей. Закон «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» містить поняття культурних цінностей, яке відповідає положенням Конвенції ЮНЕСКО 1970 р. «Про заходи, спрямовані на заборону та запобігання незаконному ввезенню, вивезенню та передачі права власності на культурні цінності». Слід зауважити, що в національному законі не зазначена лише така категорія як «меблі більш ніж 100-літньої давності», яка відображена у Конвенції. Закон дає визначення культурних цінностей, які не можуть бути вивезені без спеціального свідчення за межі нашої держави, а також категорії культурних цінностей, що не підлягають вивезенню з України: культурних цінностей Національного архівного та музейного фондів, які занесені до Державного реєстру національного культурного надбання, тобто містить положення, які торкаються лише переміщення культурних цінностей через державний кордон України [2, с. 13].

Відповідні положення були внесені і в новий Кримінальний кодекс України 2001 року, який крім контрабанди культурних цінностей закріпив й інші диспозиції, предметом посягання яких можуть бути культурні цінності (чи вказано це прямо в диспозиції, чи ні).

Поруч із цим існує основний міжнародний акт, який регулює захист культурних цінностей на окупованих територіях – це Конвенція [3] та Протокол про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту [4]. Перша має більш декларативний характер – визначає, до прикладу, що є культурними цінностями, що являє собою окупація, тощо.

Протокол же визначає конкретні обов'язки договірних сторін щодо збереження культурних цінностей. Пункт 1 частини I цього протоколу визначає наступне: «Кожна Висока Договірна Сторона зобов'язується запобігати вивезенню з території, окупованої нею під час збройного конфлікту, культурних цінностей, визначених у статті 1 Конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту, підписаної в Гаазі 14 травня 1954 року» [4]. Крім цього питання захисту культурних цінностей на окупованій території регулюється Конвенцією про заходи, спрямовані на заборону та запобігання незаконному ввезенню, вивезенню та передачі права власності на культурні цінності від 14.11.1970 р., Конвенцією про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини від 16.11.1972 р. і Резолюцією Ради безпеки ООН №2347. Існує також і Другий протокол про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту, який був укладений в Гаазі 14 травня 1954 року, та нещодавно ратифікований в Україні.

Варто відзначити, що ратифікація Другого протоколу стала визначною подією для процесів, що ініціювались в міжнародних судах щодо захисту культурних цінностей, а також взагалі щодо можливості міжнародного впливу на країну-агресора. Проте як такого руху в цьому напрямі ми не спостерігаємо, а заходів щодо забезпечення схоронності наявних культурних цінностей вкрай мало. Втрата тисяч і тисяч культурних цінностей сходу та Криму мало б змусити відповідальних осіб ініціювати та здійснити опис культурних цінностей у відповідному реєстрі, ініціювати диференціацію кримінальної відповідальності щодо злочинів проти культурних цінностей, проте ні того, ні іншого не сталося, хоча це є базовими аспектами захисту культурних цінностей під час збройного конфлікту.

Маємо надію на те, що законодавство про охорону культурних цінностей буде з часом вдосконалюватись та виконання вимог Другого протоколу Конвенції, що призведе до якісних змін в процесі охорони, захисту та повернення культурних цінностей в умовах збройного конфлікту.

Джерела

1. Кримінально-правова охорона культурних цінностей в історії українського законодавства. Держава і право. 2011. – Вип. 54. – С. 544-549.
2. Каткова Т. Г. Правова охорона культурної спадщини в Україні. – Х.: Право, 2008. – 216 с.
3. Конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту: Конвенція ООН від 14.05.1954 року. [Електронний режим]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_157
4. Протокол про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту: Протокол, Міжнародний документ ООН від 14.05.1954 року. [Електронний режим]. – Режим доступу https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_722.

Філімонов Владислав Олександрович

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

Науковий керівник: Шинкаренко Інна Олександрівна, кандидат психологічних наук, доцент,
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

ВІКТИМНА ПОВЕДІНКА ЖІНОК (КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ)

У роботі розглядається кримінологічний аспект віктимної поведінки жінок. Ключові слова: віктимна поведінка, дослідження, злочин, жертва.

Віктимна поведінка – це вчинки або дії жертв злочинів у конкретних ситуаціях, що впливають на мотивацію та рішення злочинців, а також об'єктивно створюють небезпеку заподіяння шкоди останнім.

На думку вчених-кримінологів, за своїм характером віктимна поведінка може бути:

а) конфліктна, коли потерпілий створює конфліктну ситуацію чи бере активну участь у конфлікті, що виник; б) провокаційною; в) легковажною.

У межах криміногенної ситуації поведінка жертви може бути оцінена як:

- негативна, тобто така, що провокує злочин або створює для нього об'єктивно сприятливу ситуацію;
- позитивна, що проявляється у протидії злочинцеві, у виконанні громадського обов'язку тощо;
- нейтральна, що не сприяла вчиненню злочину [1].

На думку В. Л. Давиденко, зростання в останні роки в Україні кількості вчинених насильницьких злочинів проти жінок обумовлює необхідність детального науково-теоретичного дослідження природи насильницьких злочинів через визначення ознак цих злочинів та механізму їх вчинення. Досліджуючи механізм вчинення насильницьких злочинів, необхідно вивчати не тільки роль злочинця, а й потерпілої особи, адже досить часто дії злочинця залежать саме від поведінки потерпілого [3].

Жінка як жертва злочину досить часто демонструє провокуючу аморальну поведінку. Під цим поняттям слід розуміти створення особою жіночої статі ситуації, що містить реальну можливість переходу суб'єкта злочину до статевого акту, якщо така ситуація утворилася шляхом вчинення щодо потерпілої особи дозволених нею аморальних дій або сама особа вчинювала такі дії. Така поведінка жертви створює у злочинця помилкове враження про сексуальну доступність жертви, збуджує сексуальну потребу винного, сприяє формуванню в нього злочинного наміру.

До факторів, які свідчать про негативну характеристику потерпілої особи поза контекстом конкретного злочину, слід віднести: нерозбірливість у сексуальних зв'язках, відвертість зовнішнього одягу та макіяжу, членство в неформальних групах антисоціального спрямування [2, с. 108].

Насильницькі дії щодо жінки також можуть бути вчинені шляхом використання її безпорадного стану, що зумовлюється: по-перше, малолітнім віком, старістю, психічними розладами чи іншою хворобою; по-друге, обмеженістю дій та реакцій, що викликані страхом від погроз або насильства; по-третє, вживанням ліків або інших речовин. Однак, досить часто до стану безпорадності, що є передумовою вчинення таких злочинів як зґвалтування, тілесні ушкодження, вбивства, потерпілі доводять себе

самостійно або разом із майбутнім злочинцем, спільно вживаючи алкоголь, наркотичні чи токсичні речовини. Така поведінка є нейтральною, а містить в собі безпосередні елементи провокації.

На підставі проведеного, Л. В. Чеханюк аналізу матеріалів кримінальних справ та кримінальних проваджень, у яких жінка стала жертвою насильницького злочину, дозволив виділити чотири типи їх можливої віктимної поведінки.

1) Поведінка-поштовх, що характеризується провокацією до вчинення насильницького злочину (37,5%). У переважній більшості випадків така поведінка жінки створює реальну можливість для вчинення щодо неї злочину та є передумовою для суспільно небезпечних дій злочинця.

2) Безвідповідально-байдужа поведінка, що створює об'єктивну можливість вчинення злочину (34,4%). У цьому випадку потерпіла особа своїми діями створює сприятливі умови для вчинення злочинного посягання, чим прискорює формування злочинного наміру та полегшує його реалізацію.

3) Позитивно, соціально-схвальна поведінка, що викликає в злочинця намір вчинити насильство (6,3%). Така поведінка спрямовується на припинення злочинного посягання, подолання опору злочинця, чи обумовлюється необхідністю виконання жінкою певних функцій чи громадських обов'язків.

4) Нейтральна поведінка, що характеризується відсутністю будь-якої провокації з боку жінки та не впливає на вибір злочинцем варіанту поведінки (21,9%) [4].

Кримінально-правове значення віктимної поведінки жертви злочину полягає в тому, що завдяки їй вивченню можна запропонувати ефективні заходи щодо віктимологічної профілактики. Дані заходи дозволять зменшити кількість осіб, які внаслідок індивідуальних особливостей можуть стати в майбутньому жертвами злочинів.

Джерела

1. Кримінологія: Навч. посіб. / Ю. Ф. Іванов., О. М. Джуца. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://textbooks.net.ua/content/category/8/1/11/> (Дата звернення: 15.08.2022).
2. Ларченко М. О. Кримінологічний аналіз особистості жертви статевого злочину та її поведінки / Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. – 2010. – С. 106-110.
3. Провокуюча поведінка жертви насильницького злочину/ В. Л. Давиденко // Наше право. – 2014. – No7. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: file:///D:/Users/Admin/Downloads/Nashp_2014_7_26.pdf (Дата звернення: 15.08.2022)
4. Чеханюк Л. В. Профілактика віктимної поведінки жінки як жертви злочинного посягання / Авт. реферат дисерт. на здобут. наук. ступ. канд. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://inter.criminology.onua.edu.ua/?p=2016> (Дата звернення: 15.08.2022)

Котова Олена Володимирівна

Кандидат педагогічних наук, доцент

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

Суханова Ганна Петрівна

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

ОЗДОРОВЧІ СИСТЕМИ НА ЗАНЯТТЯХ З ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ СПЕЦІАЛЬНОЇ МЕДИЧНОЇ ГРУПИ

У рамках статті розглядаються питання організації та проведення занять з фізичного виховання зі студентами, які за станом здоров'я займаються в спеціальній медичній групі. Запропоновані оздоровчі системи, які можна використовувати на заняттях з фізичного виховання студентів спеціальної медичної групи. Ключові слова: фізична культура, оздоровчі системи, студенти, спеціальна медична група, фізична підготовленість, функціональний стан, самоконтроль, психічна саморегуляція, релаксація.

Актуальність. Для виявлення ефективності застосування засобів фізичної культури проводяться контрольні вимірювання морфофункціональних властивостей студентів спеціальних медичних груп. Оцінка фізичного розвитку за допомогою антропометричних вимірювань дає можливість визначати рівень та особливості фізичного розвитку, функціонального стану, ступінь його відповідності статтю та віку, виявляти наявні відхилення, а також визначати динаміку фізичного розвитку та здоров'я під впливом занять фізичними вправами. Моніторинг стану здоров'я із застосуванням «Щоденника здоров'я студента» дозволяє вчасно скоригувати умови навчання, сприяє профілактиці захворюваності кожного студента та дає можливість скласти особисту траєкторію навчальної діяльності. Зібрані разом дані фізичного розвитку та фізичної підготовленості студентів та оцінка рівня здоров'я з використанням методів дозонологічного контролю на долікарському етапі становлять інтерес усіх учасників освітнього процесу. На основі індивідуальної оцінки рівня здоров'я студентів та «структури здоров'я» студентської групи можна коригувати навчально-виховний процес без шкоди для здоров'я студентів. Розширюються можливості організації профілактичної та оздоровчої роботи зі студентами

Результати досліджень та власний багаторічний досвід роботи зі студентами вишів свідчать про актуальність пошуку більш досконалих форм та методів роботи з ослабленою молоддю. На кафедрі теорії та методики фізичного виховання та спортивних дисциплін Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького, ослаблені, за станом здоров'я студенти на заняттях з фізичного виховання займаються у спеціальних медичних групах.

Огляд джерел. На думку багатьох фахівців А. Магльований, О. Іваночко, О. Кунинець, О. Дзівенко, Є. Мороз, О. Блавт програми з фізичного виховання ЗВО для студентів з відхиленнями у стані здоров'я, зазвичай беруть до уваги лише характер і тяжкість захворювання, а заняття будують за стандартною схемою і не враховують індивідуальних особливостей студентів та їхнього бажання займатися певним видом фізкультурно-оздоровчої діяльності [1, 7].

Мета дослідження: аналіз організації та проведення занять з фізичного виховання студентів спеціальної медичної групи із застосуванням сучасних оздоровчих систем.

Виклад основного матеріалу. В даний час для студентів спеціальних медичних груп не розроблено загальної для вишів системи постійного моніторингу психофізичної підготовленості протягом усього періоду навчання. Тому нами щороку проводяться такі педагогічні спостереження:

- моніторинг показників фізичної підготовленості студентів, які віднесені до спеціальної медичної групи;

- моніторинг показників функціонального стану студентів;

- вплив за допомогою засобів фізичної культури та лікувальної фізкультури на зміцнення дихальної та серцево-судинної систем, опорно-рухового апарату на фоні підвищення рівня фізичної підготовленості та функціонального стану студентів;

- навчання студентів методам самоконтролю, психічної саморегуляції та самомасажу.

Навчання проводиться на методико-практичних та практичних навчальних заняттях за спеціально розробленою робочою програмою.

Для підготовки висококваліфікованих фахівців будь-якого профілю необхідно постійно проводити оцінку, відновлення та корекцію психофізичної підготовки студентів. Така робота ведеться на кафедрі теорії і методики фізичного виховання і спортивних дисциплін Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького. Викладачі в спеціальних медичних групах проводять заняття з фізичного виховання з ослабленими студентами. Студенти спеціальних медичних груп відрізняються від основної цілою низкою особливостей. До них відносяться:

- ослаблене здоров'я;

- наявність хронічних захворювань;

- зниження працездатності порівняно зі студентами основного відділення;

- низький рівень фізичної підготовленості;

- неможливість освоєння повністю програми з фізичної культури [6, 16].

Контингент студентів з ослабленим здоров'ям неоднаковий. Все це ускладнює організацію на спеціальному відділенні постійних навчальних груп студентів з урахуванням їхнього функціонального стану та характеру захворювань. Це ускладнює вироблення єдиної методики проведення практичних занять із фізичного виховання.

У зв'язку з цим розробка оздоровчих технологій має переважне значення в роботі з ослабленими студентами. Навчальні заняття з фізичного виховання спрямовані на:

- зміцнення здоров'я; підвищення рівня фізичної працездатності;

- послідовне усунення функціональних відхилень та недоліків у фізичному розвитку;

- ліквідацію залишкових явищ після захворювань;

- розвиток компенсаторних функцій;

- підвищення стійкості організму до несприятливих чинників довкілля;

- навчання самостійному використанню засобів фізичної культури в майбутню трудову діяльність [6, 10, 13].

Г. Грибан стверджує, що найбільшого рівня ефективності оздоровчого заняття зі студентами з послабленим здоров'ям можна досягти за умови використання таких методичних принципів:

- поступовості та безперервності фізичного навантаження;

- адекватності фізичного навантаження рівню здоров'я;

- цілеспрямованості засобів оздоровчого тренування;

- ритмічності застосування засобів різної спрямованості;

- збільшення рухової активності;

- систематичним виконанням спеціальних комплексів і вправ;

– оновлення методичної системи фізичного виховання та впровадження її у навчально-виховний процес [5].

У спеціальних медичних групах двічі на рік проводиться моніторинг фізичної підготовленості та функціонального стану студентів. Оцінка рівня фізичної підготовленості та функціонального стану студентів дозволяє більш ефективно проводити роботу з її корекції [6]. Тестування проводиться восени та навесні. Багаторічний досвід показав, що ослабленим студентам необхідний підбір тестів, що відповідають їх фізичній підготовці та функціональному стану. Спеціально підібрані тести дозволяють ефективніше вести роботу щодо підвищення рівня фізичної підготовленості та функціонального стану студентів засобами фізичної культури.

Тести з фізичної підготовленості включають: тест К. Купера – біг-ходьба, підраховується кількість кілометрів і метрів, пройдених за 12 хв; згинання та випрямлення рук в упорі на підлозі (у юнаків) та в упорі на гімнастичній лаві (у дівчат); стрибок у довжину з місця (см); м'язів червоного преса – згинання і випрямлення ніг до кута 90 градусів з вихідного положення лежачи на спині (кількість разів за 1 хв). Тест на гнучкість хребта – нахил тулуба з витягнутими донизу руками з в.п. стоячи на гімнастичній лавці. Тестування проводиться зі студентами 1-2 курсів (юнаки та дівчата).

Повторне тестування проводиться навесні. Результати повторного тестування свідчать про позитивну динаміку більшості студентів. Отримані матеріали обробляються методами математичної статистики. Отримані дані слугують в подальшому для написання наукових статей, курсових та дипломних робіт.

Поряд із фізичною підготовленістю проводиться тестування студентів щодо визначення їх функціонального стану. Щорічний моніторинг функціонального стану студентів СМГ дозволяє створювати конкретну індивідуальну оздоровчо-розвивальну програму. Заняття фізичною культурою, організовані з урахуванням особливостей функціонального стану студентів є єдиним ефективним і надійним засобом компенсації порушень, що виникають в організмі, і підтримки його резервних можливостей. Це пояснюється тим, що фізична активність може надавати нормалізуючу дію практично на всі органи та системи. Було обрано досить інформативні та репрезентативні тести: життєва ємність легень (ЖЄЛ); проба Генчі та індекс Руф'є [6].

Життєва ємність легень показує загальну кількість, яка може бути сприйнята легкими після глибокого вдиху з наступним повним видихом. Проба Генчі полягала у визначенні стійкості організму до гіпоксії, саме затримки дихання після видиху. За допомогою індексу Руф'є можна визначити реакцію серцево-судинної системи на стандартне навантаження 30 присідань за 45 с. Моніторинг функціонального стану студентів СМГ також проводиться двічі восени та навесні. Зазвичай, навесні спостерігається їхня позитивна динаміка.

Після проведення осіннього тестування студентів СМГ робота ведеться за робочою програмою, складеною за блоками:

- вправи, спрямовані на зміцнення дихальної системи;
- вправи, спрямовані на зміцнення та оздоровлення серцево-судинної системи;
- вправи, спрямовані на зміцнення та корекцію опорно-рухового апарату;
- вправи, спрямовані на оздоровлення внутрішніх органів та систем (зору, шлунково-кишкового тракту, нирок);
- вправи, спрямовані на розслаблення та відновлення – релаксація.

Розглянемо технологічні прийоми роботи з наведених блоків.

Одним із ефективних засобів зміцнення здоров'я є дихальні вправи. Вони вимагають жодних фінансових витрат, але їх виконання необхідні: висока мотивація, знання ефективних методик дихальних практик, мобілізація вольових зусиль. Освоєння студентами правильного, повного дихання – необхідна умова збереження здоров'я, розширення можливостей адаптації до фізичних навантажень. Дихальна гімнастика А. Н. Стрельникової використовується як допоміжний метод для більш швидкого відновлення артеріального тиску, дихання та пульсу після фізичного навантаження.. Покращує психоемоційний стан студентів [16, с. 6].

При підборі оздоровчих програм при захворюваннях серцево-судинної системи особливо корисні циклічні види вправ. До них відносяться ходьба та її різновиди (скандинавська ходьба), біг, плавання, ходьба на лижах, катання на звичайних та роликкових ковзанах, аеробіка. Це пов'язано з тим, що при виконанні циклічних рухів відбувається адекватне індивідуальне тренування та адаптація функціональних систем до фізичних навантажень. Найбільш звичним та природним для студентів, які мають порушення у серцево-судинній системі, є повільний біг. На початковому етапі 3-5 хв із поступовим збільшенням на старших курсах до 20-30 хв. У цьому частота серцевих скорочень (ЧСС) має перевищувати 140-160 уд/хв, а пульс повинен практично відновлюватись протягом 6-8 хв після закінчення навантаження. Слід зауважити,

що обов'язковим фактором у заняттях має бути пульсометрія до навантаження та після неї. Важливо також стежити за частотою дихання та у разі перепочинку, знижувати темп рухових дій [6, 14].

До захворювання, що найчастіше зустрічається серед студентів, відносять порушення опорно-рухового апарату. Це сколіози та виражені порушення постави з різними вродженими та набутими деформаціями, переломами кісток, забоями та іншими травмами м'язів, зв'язок, суглобів та сухожиль. Розрізняють 4 ступені сколіозів. Причому I та II ступеня сколіозу не вважаються хворобою, будучи спадковою схильністю. Основним засобом розкриття резервів хребта є фізична культура. У разі сколіозів III та IV ступеня хворі повинні перебувати під постійним наглядом лікарів [17].

Робота зі студентами, які мають порушення опорно-рухового апарату, полягає у цілеспрямованому впливі на його змінену від норми частину. Зазвичай, у певному відділі хребта з одного боку спостерігається спазм, а з іншого млявий тургор м'язів. Такий спазм веде до патологічного тиску хребців на нерви, це призводить до хворобливих відчуттів. У разі корисно вибірково розслабляти патологічно спазмовані м'язи [17]. Розслаблення спазмованих м'язів покращує циркуляцію крові, полегшує передачу нервових імпульсів. Оздоровлення відбувається не тільки через усунення тиску хребців на нерви, а й завдяки раціонально підібраним рухам тіла. Коригуюча гімнастика позитивно впливає на стан хребта. В даний час на кожен відділ хребта є цілі комплекси ефективних вправ, що коригують їх. Завдання викладача полягає у навчанні студентів виборчому впливу на проблемні зони опорно-рухового апарату.

Хорошим доповненням на практичних заняттях з фізичного виховання у студентів СМГ є розслаблення – релаксація. Вона проводиться у заключній частині заняття. Висока психо-емоційна напруга навчальної праці студентів успішно знімається навчанням їх методам психічної саморегуляції. Психічна саморегуляція це комплекс заходів, вкладених у формування в людини психічного стану, сприяє найбільш повної реалізації його потенційних можливостей. Основним заходом, що дозволяє людині ефективно здійснювати психорегуляцію, є релаксація [11, с. 264-271]. Першим кроком у навчанні психічної саморегуляції є м'язова релаксація. На тлі м'язового розслаблення можливе навчання студентів психічного розслаблення. Психічна релаксація допомагає відновити нервово-психічну рівновагу та відчутти себе відпочилим та повним сил. Вона звільняє студентів (особливо, що мешкають у гуртожитках) від пошуків сумнівних розваг пов'язаних з алкоголем і наркотиками.

На практичних заняттях студенти навчаються прийомам самомасажу як індивідуальний засіб підтримки здоров'я. Самомасаж сприяє підвищенню працездатності людини, а також зняття надмірної напруги певних м'язів [6].

Оздоровчі системи фізичних вправ, як системи знань та практичних методик у фізкультурно-оздоровчій галузі, мають великі можливості у формуванні, зміцненні та збереженні здоров'я студентів. Актуальність використання у фізичному вихованні студентів спеціальної медичної групи оздоровчих систем обумовлена тим, що фізичні вправи спрямовані на підвищення функціональних можливостей людини, корекцію та відновлення психофізичного стану, підвищення резистентності організму до несприятливих факторів середовища, організацію активного відпочинку цієї категорії студентів. В даний час існують традиційні оздоровчі системи (йога, цигун, у-шу) та сучасні оздоровчі системи (аеробіка, атлетична гімнастика та ін.) [2, 16].

Для студентів спеціальної медичної групи пропонуємо сучасні оздоровчі системи, сформовані на основі системного підходу, які доцільно поєднують декілька видів оздоровчих систем.

Оздоровча система «Ізотон». Ізотон – цілісний комплекс оздоровчих впливів, кожен елемент якого логічнопов'язаний з іншими, спрямований на покращення самопочуття, працездатності, «фізичного здоров'я», зовнішнього вигляду (форм тіла, складу тіла). Центральне місце у системі займає ізотонічне (статодинамічна) тренування, забезпечує його високу ефективність [2].

Ізотон як оздоровча система включає:

- комбінацію видів фізичного тренування (ізотонічна, стретчинг, аеробна, дихальна);
- засоби психологічної релаксації та налаштування;
- засоби фізіотерапевтичного впливу (масаж, сауна та ін.);
- гігієнічні очищувальні та гартують заходи;
- організацію раціонального харчування;
- методи контролю фізичного розвитку та функціонального стану [12, с. 177].

Здорова спина має дві основні частини:

– HealthBack «Здоров'я спини» – спрямована на лікування та профілактику деформацій хребетного стовпа (вправи, які впливають центр тяжкості тіла).

– FineSpine «Гарна постава» спрямована на покращення рухливості верхніх кінцівок та хребта, прискорення обмінних процесів, поліпшення живлення суглобів, звільнення від солей та шлаків.

Система тренувань «Ізотон» має незаперечні плюси: покращується робота ендокринної, імунної систем, серцево-судинної, здоров'я зміцнюється, піднімається психоемоційне стан.

Оздоровча система Body&Mind. Body&mind (з англ. «Розумне тіло») – поєднує цілий блок оздоровчих систем, спрямованих на оздоровлення організму в цілому, для людей будь-якого віку та фізичної підготовленості. Заняття проводяться у спокійній обстановці, вправи виконуються у повільному темпі, не вимагають особливих фізичних зусиль, але зміцнюють м'язи, розвивають гнучкість суглобів, еластичність зв'язок, і дають відчуття гармонії [16].

Основні принципи даного напрямку – концентрація, контроль, правильна синхронізація дихання та рухів, усвідомленість, вирівнювання постави, звільнення від стресу та правильне розслаблення.

Body&mind включає вправи з оздоровчих систем:

Пілатес – це унікальна система вправ, спрямована на узгоджену роботу м'язів, правильний природне рух і володіння своїм тілом. Методика занять пілатесом об'єднує все найкраще із західних і східних методик. Пілатес змінює характер використання свого тіла, змінює характер рухів. Тіло повертається в стан рівноваги, воно буде рухатись так, як призначено природою, «як рухалися Ви будучи дітьми, поки не загрузили у шкідливих звичках, що стосуються осанки». Ця нова свобода рухів забезпечує ефективну роботу не тільки скелетно-м'язової, а також серцево-судинної та лімфатичної систем. Гімнастика пілатес допомагає контролювати своє тіло, перетворюючи його в єдине гармонійне ціле [2, с. 36-37; 9, с. 381-382].

Фітнес-йога Швидкий ритм життя змушує приділяти значну увагу внутрішньому стану людини. Цей вид фітнесу вдало поєднує в собі статичні і динамічні вправи, дихальні вправи, вправи на стретчинг і розслаблення. Заняття спрямовані на розслаблення, зняття стресу, релаксацію, відчуття гармонії з самим собою і навколишнім світом. Рекомендується для зняття стресу, для отримання психологічного розвантаження, а також як фізичне навантаження реабілітаційного характеру для початкового етапу або відновлення після травм, хвороб і операцій. У фітнес-йозі використовуються вправи на розтягнення статичного характеру. Під час їх виконання ставиться акцент на чіткій, ретельній концентрації тіла, пошуку м'язової рівноваги і максимальному розтягванню хребта. Статичне розтягвання збільшує довжину м'язів і збільшує їх еластичність і силу. Техніка йоги відрізняється повільним і керованим розтягненням м'язів [2, с. 38-39; 15, с. 431].

Тайчі – аеробіка з елементами китайської дихальної гімнастики у-шу (складається із повільних і плавних безперервних рухів, які формують правильну поставу і координацію рухів) [2, с. 39].

Стретчинг. Стретчинг (від англійського слова «stretching» – «розтягнення») – це комплекс вправ і поз для розтягнення певних м'язів, зв'язок і сухожил'я тулуба та кінцівок. Термін «стретчинг», еквівалентний поняттю «стретч-тренування». Термін «стретч» означає рухова дія, наприклад розведення ніг у положення «шпагат», та еквівалентний поняттю «вправа на розтягнення м'язів». Суть вправ полягає в розтягненні розслаблених м'язів або чергуванні напруження і розслаблення розтягнутих м'язів. Стретчинг є самостійною системою вправ, яка дозволяє вирішувати багато завдань. Одне з них – поліпшення гнучкості – основний відставлений ефект стретч-тренування і за ступенем поліпшення гнучкості оцінюють ефективність стретчингу. Стретчинг знижує інтенсивність больових відчуттів, які спостерігаються відразу ж після тренування м'язів. Поліпшується гнучкість. Високий рівень гнучкості та розтягнутості певних м'язів та їх сполучних тканин є чинником правильної постави, тобто покращує умови для роботи внутрішніх органів, висока рухливість хребтового стовпа знижує ймовірність розвитку больових відчуттів у попереку. Високий рівень гнучкості – чинник, який сприяє поліпшенню координації, оволодінню техніки, грації та краси рухів, він слугує профілактиці травматизму. Заняття стретчингом сприяють поліпшенню самопочуття, зовнішнього вигляду, сили м'язів, рухливості в суглобах, покращують настрій, підвищують оптимістичність людини та упевненість у собі, створюють спокій та відчуття психологічного комфорту [2, с. 39-40].

Калланетика. Калланетика – це комплекс гімнастичних вправ, який розроблений американкою КалланПінкней. Це система комплексних статичних вправ, спрямованих на скорочення і розтягвання м'язів. КалланПінкней розробила калланетику на початку 80-х років ХХ століття. Калланетика – це комплекс з 29 статичних вправ, в основі яких лежать йогівські асани. У комплекс вправ калланетики входять рухи, запозичені з різноманітних видів східних гімнастик, а також спеціальні дихальні вправи. Основна частина вправ спрямована на розтягнення м'язів та фіксуванні певних поз. Під час виконання цих вправ задіяні всі м'язи одночасно, а при регулярних заняттях відбувається прискорення обміну речовин, тому заняття калланетикою – ефективний і швидкий спосіб корекції фігури. Крім того, цей комплекс вправ може допомогти в боротьбі з остеохондрозом, болями в шийному і поперековому відділах хребта. Для занять калланетикою не потрібно спеціального устаткування, а травматичність через відсутність різких рухів зведена до мінімуму. З обережністю і лише після консультації з лікарем можна займатися

каланетикою людям, які страждають на захворювання серцево-судинної системи, астматикам, при деяких захворюваннях хребта, після будь-якого хірургічного втручання [2, с. 39-40; 12, с. 178; 8, с. 363].

Регулярні тренування Body&mind покращують гнучкість суглобів та м'язів, сприяють прискоренню обміну речовин, зміцненню основних м'язових груп та глибоких м'язів, збільшення витривалості тощо. Цілий розділ програми присвячений вправам для зміцнення спини, які є профілактикою остеохондрозу та радикуліту, позбавляють вже наявних проблем з хребтом, сприяють формуванню правильної постави та її корекції у випадки необхідності [16].

Аеробіка. Аеробіка (англ. aerobics, відаеро... ігрец. Βίος – життя), ритмічна гімнастика – вид спорту, в якому спортсмени виконують вправи під ритмічну музику, різновид гімнастики. Виконання вправ аеробіки сприяє тому, щоб організм людини споживав якнайбільше кисню. Насичення організму киснем укріплює серцево-судинну систему й опорно-руховий апарат [4].

Заняття аеробікою є прекрасним засобом боротьби зі «м'язовим голодом» і профілактики пов'язаних із ним хвороб – ожиріння, раннього атеросклерозу, ішемії та ін. Головне – поступово підвищувати темп і тривалість занять. Систематичне заняття аеробікою не тільки дозволяє підвищити рівень м'язової тренуваності й поліпшити стан серцево-судинної системи, але й приносять велике задоволення. На заняттях з фітнес програмам всі повинні виконувати вправи максимально енергійно і в той же час раціонально використовувати енергетичні потенціали за рахунок розумного чергування напруги і розслаблення мускулатури. Присутні на занятті роблять одні й ті ж вправи, включені в комплекс, а тренер підтримує потрібний темп при виконанні вправ і позитивний емоційний фон, щоб всі учасники тренувального процесу змогли виконати максимально велику фізичну роботу [3, с. 158].

Зі студентками які мають відхилення у стані здоров'я, певна цінність занять з аеробіки полягає в їх освітніх можливостях. Вони займаються під керівництвом викладача опановують вміння і навички виконання рухів відповідно до засобами музичної виразності, це дає можливість використання нескінченних варіацій рухів в залежності від створюваного музичного образу дозволяє студентам розширити уявлення про рухові можливості свого організму, пізнати закономірності рухів у взаємозв'язку з музикою і, таким чином, здійснювати зв'язок між розумовою освітою та фізичним вихованням. На нашу думку заняття аеробікою зі студентами мають велике педагогічне значення [3, с. 158].

Наведені оздоровчі технології допомагають ефективніше вести навчально-виховну роботу із студентами спеціальної медичної групи.

Заняття фізичною культурою будуть більш ефективними, якщо студенти повною мірою використовуватимуть не лише навчальні, а й самостійні форми занять із веденням щоденників самоконтролю. Здобувши різнобічну оздоровчу підготовку, наші студенти з успіхом виступають щорічно на студентських конференціях з доповідями.

Висновки:

1. Моніторинг показників фізичної підготовленості та функціонального стану студентів спеціальної медичної групи дозволяє ефективніше застосовувати індивідуальний підхід.

2. Навчання студентів методам самоконтролю, психічної саморегуляції та самомасажу сприяє зміцненню нервової системи студентів.

3. Застосування оздоровчих систем «Ізотон», Body&mind та аеробіки на заняттях з фізичного виховання зі студентами спеціальних груп сприяє зміцненню дихальної та серцево-судинної систем, опорно-рухового апарату, поліпшенню самопочуття та мотивує їх до занять фізичними вправами.

Джерела

- Блават О. Диференційований підхід до рухового режиму студентів спеціальних медичних груп залежно від характеру і тяжкості захворювання: автореф. дис. канд. наук з фіз. вих. і спорту: спец. 24.00.02; Львів, держ. ун-т фіз. культури. Л., 2012. 20 с.
- Воловик Н.І. Навчальний посібник «Сучасні програми оздоровчого фітнесу» для студентів вищих педагогічних навчальних закладів. К.: Видавництво НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. 48 с.
- Гайдук Н.О., Ярошенко П.В. Використання сучасних оздоровчих технологій у фізичному вихованні студентів спеціальної медичної групи. Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка: Педагогічні науки. 2020. №1 (332). С.155-166.
- Глухова С.В., Андреева О.В. Аеробіка // Велика українська енциклопедія. URL: <https://vue.gov.ua/Аеробіка> (дата звернення: 27.08.2022)
- Грибан Г. П. Вплив фізичних вправ на розумову та інтелектуальну діяльність студентів: монографія. Житомир, 2008. 122 с.
- Дубогай А.Д., Завальський В.І. Фізичне виховання студентів віднесених за станом здоров'я до спеціальної медичної групи. Луцьк: Надтир'я, 1998. 218 с.
- Івченко О. Ю. Обґрунтування рівнів фізичних навантажень студенток спеціальних медичних груп: автореф. дис. канд. наук з фіз. вих. і спорту: спец. 24.00.02. Л.: ЛДУ, 2009. 20 с.
- Кобзева Д.О., Непша О.В. Каланетика – сучасна оздоровча методика, з використанням ізотонічних вправ. Сучасна наука: тенденції та перспективи: матеріали регіональної internet-конференції молодих учених (15-19 травня 2017 р.). Мелітополь, 2017. С. 363-365.
- Ляхно О.О., Непша О.В. Пілатес – оздоровча фітнес-технологія. Сучасна наука: тенденції та перспективи: матеріали регіональної internet-конференції молодих учених (15-19 травня 2017 р.). Мелітополь, 2017. С. 381-383.
- Непша О. В., Суханова Г.П. Значення фізичної культури для студентів, що займаються у спеціальних медичних групах. Наука III тисячоліття: пошуки, проблеми, перспективи розвитку: матеріали I Всеукраїнської науково-практичної internet-конференції (20-21 квітня 2017 року): збірник тез. Бердянськ: БДПУ, 2017. С. 307-309.
- Проценко А.А. Педагогічні умови оцінювання психічного стану студентів спеціальної медичної групи з фізичного виховання. Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету: зб. наук. Статей / Ред. кол.: І.П. Аносов (голов. ред.) та ін. Мелітополь, 2011. Вип. 6. С.264-271.

12. Стещенко А. Різновиди оздоровчої гімнастики в сучасній фізичній культурі. Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві: збірник наукових праць. № 3 (19). 2012. С. 176-179.
13. Суханова Г.П., Ушаков В.С. Місце і значення оздоровчого плавання на заняттях з фізичного виховання спеціальних медичних групах студентів вищих закладів освіти. Наука III тисячоліття: пошуки, проблеми, перспектив розвитку: матеріали III Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., 25-26 квіт. 2019 р.: зб. тез. Бердянськ: БДПУ, 2019. С. 233-234.
14. Суханова Г.П., Ушаков В.С. Обґрунтування необхідності ранкової гігієнічної гімнастики для студентів спеціальної медичної групи зі захворюванням вегето-судинної дистонії. Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Інтердисциплінарні виміри. Конін – Ужгород – Херсон – Кривий Ріг: Посвіт, 2019. С. 210-212.
15. Терехов А.О., Непша О.В. Йога – оздоровча система Індії. Сучасна наука: тенденції та перспективи: матеріали регіональної internet-конференції молодих учених (15-19 травня 2017 р.). Мелітополь, 2017. С. 431-433.
16. Фізичне виховання студентів спеціальної медичної групи: робоча програма з навчальної дисципліни «фізичне виховання студентів спеціальної медичної групи із захворюванням на вегето-судинну дистонію за змішаним типом» / Уклад. А. В. Ольховик, О. М. Бурла. Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С.Макаренка, 2014. 160 с.
17. Христова Т.Є., Суханова Г.П. Основи лікувальної фізичної культури: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів спеціальності «Фізичне виховання*». Мелітополь: ТОВ «КолорПринт», 2015. 172 с.

Soroka Natalia Anatoliivna

Ph. D. (Psychology),

Associate Professor, Yaroslav Mudryi National Law University

Shchokina Tetiana Mykolaivna

Ph. D. (Philology)

Associate Professor, Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv

ROLE OF LISTENING COMPREHENSION IN FRAMEWORK OF AUTONOMOUS LEARNING

В статті розглянуто значущість методу автономного навчання через удосконалення компетентності сприйняття на слух, яка є базовою на першому курсі юридичного університету, спеціалізація «Міжнародне право» та «Міжнародні відносини». Аналітичний огляд свідчить, що зазначена вище компетентність є базовою для формування професійної міжкультурної компетенції, що в свою чергу є складовою загальних і спеціальних компетенцій. Ключові слова: автономне навчання, аудіювання, міжкультурна компетенція, компетентність.

Today Universities face great challenges in developing and maintaining of appropriate professional programs for learning English, taking into consideration individual interests and levels, employers' demands and requirements, on the one hand, and on the other hand, such important aspect as time and effort consumption for a learner. Efforts should be aimed at creating professional multicultural competence, which can be defined as the process and outcome of the formation and improvement of professionally significant competencies that provide a future specialist with the opportunity to discharge professional duties effectively and to be an equal partner in a multicultural professional environment. Its formation requires the development and implementation of respective approaches and methods of teaching foreign languages. One of the ways to improve the formation of professional multicultural competence is mostly connected with self-training or autonomous learning as a constituent part of the course "English for professional purposes". Moreover, fewer English hours in the classroom curricula necessitate the development of autonomous learning tasks that would embrace all the components of multicultural professional competence, including communication competence and such competencies as adequate production and perception of information. Consequently, it requires the development of the number of competences as proficiency in new information technologies, critical thinking, and evaluation of the information received from different sources and its further application.

The analysis of domestic and foreign researches and publications shows that the elements of the professional multicultural competence are constantly under sharp focus of the academic realm. Joanna Shari Futransky [1], Christine C. M. Goh [2], Larry Vandergrift [2], S. G. Ter-Minasova [7], Nima Shakouri Masouleh [3], Razieh Bahraminezhad Jooneghani [3], Fang Xu [6], Jack C. Richards [4], Phyllis Wachob [5] and other researchers have devoted their works to the study of this issue.

The purpose of this article is to research the effectiveness of the autonomous learning method within the course «Foreign language (English. Levelling Course)» for the first-year students of «International Relations», Bachelor degree, Specialty «International Law», Yaroslav Mudryi National Law University. The object of the article is the professional communicative competence formed as the result of systematic autonomous fulfillment of definite tasks. The subject is the first-year students as autonomous learners.

Teaching English to the first-year students meets the aims of vocational training as it ensures the acquisition of knowledge and development of skills necessary for performing the tasks. The communicative competence is formed within the themes and communicative situations that arise in everyday life and relations among people. Students obtain the general idea of their professional activities and learn the basic notions and terms of International Law from the publications, periodicals, and news. We suppose that professional multicultural competence should be

formed within professional, social, and academic communicative patterns of the country the language of which is learned. It means that students learn how to interact and communicate using foreign language rather than plain memorizing of words, phrases and grammar rules. There is no sense to learn an isolated foreign word by creating a mechanical association with a corresponding translation into the native language. Since professional, social and academic communicative patterns of the country the language of which is learned are essential for both learning and teaching outcomes, foreign languageteachers must put the adequate foreign communication environment above any other consideration for developing and implementing from curricula, courses, and approaches to methods, techniques and tasks. This is the point which forms the basis of the case study of autonomous tasks' effectiveness for professional multicultural competence.

We agree that the specific competence is much dependent on the following: knowledge and understanding of principal features and key concepts and principles of the legal system including European and International dimension (covering institutions and procedures); understanding of political, social, economic, historical, personal and psychological phenomena (among others), considering them in the creation, interpretation, and application of Law; ability to read a range of complex material and to summarize their arguments accurately; ability to identify and work with principal aspects of supranational and foreign legal systems; ability to express oneself in a fluent technical language using precise, clear legal terms.

One of the course's goals is the improvement of listening skills, i.e. overall listening comprehension training. Listening comprehension is achieved through many perceptual acts that piece together all the perceived elements into a single thought. The perceptual acts allow instant recognition of phonetic, lexical, and grammar components of the speech. The acts comprise the identification of separate words, bringing them together into phrases (word-combinations), and defining their meanings. Listening comprehension training is realized by means of developing lexical and grammatical listening skills, phonemic and language feeling. Notably, however, the listening competence is not simply understanding of separate phrases, but rather a comprehension of live or broadcast speech perceived as an integrated piece of the information that requires distinguishing and determining some meaningful points or parts and establishing relations between them. The latter depends on the level of the listener's skill to comprehend the meaning of separate words or phrases which are key or sign ones for the information on the whole. That's why a student needs to learn and understand the algorithm of comprehension from the level of 'meaningful points' or\and keywords to 'sign phrases'. When succeeded at all these levels a listener can comprehend the general content of the piece of information perceived by ear.

Another important feature of listening comprehension is short-term memory or working memory, in particular working audile memory. The psychological description contains all the levels of the information perception by ear we presented above. It also brings us to the conclusion that good working audile memoryfacilitates processing information perceived by ear as an output of listening comprehension and eventually leads to the development of foreign language communicative competence. Listening comprehension requires both storage and processing proceeding from the level of meaningful units to the desirable outcome of comprehension of the piece of information as a whole.

The analysis of the linguistic competence level of the first-year students where each skill (reading, speaking, listening, and writing) have been assessed proves that there are considerable differences in levels of the skills, despite the students' high-grade points of the external independent assessment English tests. So, the central question that motivates this case study is what techniques of computer-aided autonomous learning will enable each basic competence skills to be improved to narrow the gap between the students' skills. Taking into account that the course is aimed at professional multicultural communicative competence as the product of interdisciplinary integration of the number of components: linguistic-cultural component (lexical units with national-cultural semantics and the ability to apply them in situations of intercultural communication); sociolinguistic component (linguistic characteristics of social strata, different generations, social groups, professions); socio-psychological component (interdisciplinary communicationconcentrated games including the role-playing); cultural component (information about the history and culture of the target language). As for vocational training of law students it is appropriate to implement the techniques based on the principle of interdisciplinary integration that emphasizes diverse learning experience, both virtual and physical, through a rigorous, flexible, and relevant curriculum. It also meets the goal of the student-centered approach as it provides opportunities for students to create and expand personal and professional learning networks; master different ways of working across subjects and disciplines; make connections between what is learned in different subjects and disciplines; identify the appropriate knowledge and skills needed to investigate a particular issue or problem; practice core literacy skills in context; make assessment activities, support and feedback a powerful integrated feature of learning. Therefore, it is necessary to create such communication situations for foreign language learners which make them solve extralinguistic tasks. That's why these tasks should contain information stimulating mental activity and critical thinking.

The analysis of the theoretical backgrounds of autonomous learning is aimed at the improvement of listening comprehension within professional foreign languagetraining. It proves the essential approaches to the teaching:

1. professional multicultural competence must be formed within professional, social and academic communicative patterns of the country the language of which is learned;
2. professional communicative competence as integrative part professional multicultural competence is essential specific competence required for Bachelors in “International Relations” branch of knowledge, “International Law” area of specialty;
3. listening comprehension competence is the ability to perceive live or broadcast speech as an integrated piece of the information and contributes to the development of foreign language communicative competence;
4. short-term memory considerably influences listening comprehension as it is responsible for the storage and processing of information.

In our opinion the most effective way to improve students’ skills and activate listening comprehension abilities is the implementation of students-oriented autonomous learning technique. It assists to remove the number of psychological and pedagogical obstacles for acquiring by students’ professional multicultural competence, as well as combines theory and practice that creates prerequisites for developing the generic professional competences relevant to professionalmulticultural communicative competence on the conscious base. It also promotes the specific competences where professional multicultural competence is the key component for lawyers specializing in International law and International Relations. The prospective motivation relates to the students’ awareness of the objective and tasks of the course in the whole and separate activities, in particular, as well as of practical use of professional multicultural competence for their future career. The activity motivationrelates cognitive activity as it boosts the students’ interest in performing educational tasks.

To sum up, if reasonably combined the approaches of computer-aided autonomous learning, learner-concentrated instruction and interdisciplinary training are the effective foreign language teaching tool for forming and developing professional intercultural competence at universities. On the one hand, it allows for saving in-class time where the course hours are limited and intended for the definite program objective and tasks. On the other hand, proceeding from the positive results of the ‘news presentation’ implemented it is evident that it gives the opportunity to optimize the teaching and learning process. It is necessary to conduct quantitative and qualitative research to establish an actual effect for balancing the inequality of linguistic competences. It is also not less important to determine to what extent the material obtained from online news sources must be learned and how it should be controlled and assessed; how information context and tasks based on the information should be complicated in order to update autonomous learning for developing professional multicultural competence.

Sources

1. Futransky, Joanna Shari. Relations among verbal working memory, listening comprehension, and reading skills: University of Rhode Island ProQuest Dissertations Publishing, 1992. 9239551. Available at: <https://digitalcommons.uri.edu/dissertations/AA19239551>
2. Goh, Christine C. M.; Vandergrift, Larry; (2012). Teaching and learning second language listening: metacognition in action. London: Routledge, 2022. – 360 p.
3. Masouleh, Nima Shakouri; Jooneghani, Raziheh Bahraminezhad (2012). Autonomous learning: A teacher-less learning! // Procedia: Social and Behavioral Sciences. – Volume 55,5 October 2012. – PP. 835-842. Available at: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1877042812040323>
4. Richards, J. C. (2006). Communicative Language Teaching Today. Cambridge: Cambridge University Press. URL: <https://www.professorjackrichards.com/wp-content/uploads/Richards-Communicative-Language.pdf>
5. Wachob, Phyllis. Methods and materials for motivation and learner autonomy. <http://relectionandpractice.pbworks.com/f/LEARNER%20AUTONOMY.pdf>
6. Xu, Fang. Short-Term Memory in EFL Listening Comprehension // Asian Social Science. – Volume 4. – №4 – 2008. – PP. 103-107. <https://ccsenet.org/journal/index.php/ass/article/view/1609>
7. Тер-Минасова, С. Г. (2000). Языки межкультурная коммуникация. – М.: Слово. – 146 с. <http://www.ffl.msu.ru/research/publications/ter-minasova-lang-and-icc/ter-minasova-yazik-i-mkk-BOOK.pdf>

Філімонов Владислав Олександрович

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

Науковий керівник: Бублик Надія Сергіївна, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

НЕДОТОРКАНИСТЬ ЖИТЛА ЧИ ІНШОГО ВОЛОДІННЯ ОСОБИ

У даній роботі розглянуто питання недоторканості житла чи іншого володіння особи. Ключові слова: недоторканість, житло, володіння, кримінальний процес.

Недоторканність житла чи іншого володіння особи є однією з базових засад кримінального провадження. Принципи кримінального процесу містяться в Конституції України, Кримінальному процесуальному кодексі України та інших нормативно-правових актах (у тому числі і міжнародних, що складають частину національного законодавства України) у вигляді кримінально-процесуальних норм загального і визначального характеру, які відбивають найбільш істотні риси і властивості кримінального

судочинства. Ці норми-принципи діють на всіх (або декількох) стадіях кримінального процесу й обов'язково проявляються в стрижневій його стадії – судовому розгляді. Усі принципи нерозривно пов'язані між собою і складають єдину систему, в якій порушення одного принципу призводить до порушення інших і, відповідно, до порушення законності. Тому недотримання хоча б одного з принципів кримінального процесу є приводом до скасування прийнятих по справі рішень [1, с. 293].

Згідно з ч. 2 ст. 233 КПК під житлом особи розуміється будь-яке приміщення, яке знаходиться у постійному чи тимчасовому володінні особи, незалежно від його призначення і правового статусу, та пристосоване для постійного або тимчасового проживання в ньому фізичних осіб, а також всі складові частини такого приміщення. Не є житлом приміщення, спеціально призначені для утримання осіб, права яких обмежені за законом. Під іншим володінням особи розуміються транспортний засіб, земельна ділянка, гараж, інші будівлі чи приміщення побутового, службового, господарського, виробничого та іншого призначення тощо, які знаходяться у володінні особи.

Постанова Пленуму Верховного суду України «Про судову практику у справах про злочини проти власності» від 6 листопада 2009 р. щодо поняття «житло» у п. 22 дає наступні визначення: «Під житлом потрібно розуміти приміщення, призначене для постійного або тимчасового проживання людей (будинки, квартира, дача, номер у готелі тощо). До житла прирівнюються також ті його частини, в яких може зберігатися майно (балкон, веранда, комора тощо), за винятком господарських приміщень, не пов'язаних безпосередньо з житлом (гараж, сарай тощо). Поняття «інше приміщення» включає різноманітні постійні, тимчасові, стаціонарні або пересувні будівлі чи споруди, призначені для розміщення людей або матеріальних цінностей, виробниче або службове приміщення підприємства, установи чи організації, гараж, іншу будівлю господарського призначення, відокремлену від житлових будівель, тощо» [2].

Пропонуємо на прикладі такої слідчої дії як огляд провести аналіз цього питання. Отже в ч. 2 ст. 237 КПК зазначено: «Огляд житла чи іншого володіння особи здійснюється згідно з правилами цього Кодексу, передбаченими для обшуку житла чи іншого володіння особи», тобто дана норма є відсильною. В ч. 2 ст. 234 зазначено, що обшук можливо провести не інакше як за ухвалою слідчого судді. Але в ст. 233 КПК передбачена можливість проникнення до житла особи за її добровільною згодою.

Виходячи з цього постає питання, чи можливо провести огляд у житлі чи іншому володінні особи без ухвали слідчого судді але за згодою особи, що є власником цього житла або іншого володіння. Тобто виникає конкуренція загальної та спеціальної норми права.

Виходячи з загальних положень теорії держави і права у випадку конкуренції загальної та спеціальної норми права застосовується спеціальна норма. Тобто, проведення огляду житла особи без відповідної ухвали на це слідчого судді неможливо вважати законним.

Пропонуємо на конкретному прикладі розглянути недосконалість цього правила. При виявленні особою ознак крадіжки майна з її транспортного засобу вона заявляє до органів Національної поліції про дане правопорушення. На місце вчинення злочину направляється слідчо-оперативна група, але для виявлення і вилучення слідів злочину необхідно провести огляд транспортного засобу та зібрати ряд доказів (наприклад відбитки пальців чи сліди злому). Але виходячи з положень КПК України ми зробили висновок, щобез ухвали слідчого судді ми не можемо провести огляд володіння особи. Тобто транспортний засіб повинен протягом тривалого часу залишатись на місці, з забезпеченням недопущення до нього сторонніх осіб (в тому числі власника) до того моменту, поки слідчий складе клопотання, погодить його з прокурором та отримає ухвалу слідчого судді на проведення огляду. Така ситуація завдає значні незручності володільцю транспортного засобу та сповільнює подальше ефективне розслідування злочину, у якому він якраз найбільше і зацікавлений. Протириччя з логікою проявляється ще і в тому, що ускладнена процедура проведення огляду житла чи іншого володіння особи покликана забезпечити права саме цієї особи, а у розглянутій ситуації вона їх певним чином обмежує.

У практичній процесуальній діяльності слідчі, як правило, в подібних ситуаціях проводять огляд без відповідної ухвали слідчого судді, посилаючись на ст. 233 КПК України і мотивуючи своє рішення труднощами у отриманні ухвали у стислий строк, особливо в нічний час. Така практика, на нашу думку, є хибною, призводить до порушення процесуальної форми, а відтак, до можливого недопущення інформації, отриманої у такий спосіб як доказу у кримінальному провадженні.

Л. Д. Удалова при вирішенні зазначеної проблеми пропонує повернутись до конструкції, сформульованої у ч. 6 ст. 190 Кримінального процесуального кодексу України 1960 року, зокрема, можливості проведення огляду місця події в житлі чи іншому володінні за письмовою згодою такої особи [3, с. 11].

Т. Г. Ільєва доводить необхідність доповнення ст. 237 КПК України нормою такого змісту: «Для проведення в невідкладних випадках огляду місця події в житлі чи іншому володінні особи, який здійснюється за її заявою або повідомленням про вчинене щодо неї кримінальне правопорушення, а так

само в разі відсутності цієї особи або неможливості отримати від неї згоду на проведення невідкладного огляду місця події, рішення слідчого судді не вимагається» [4, с. 10].

Проаналізувавши відповідні положення кримінального процесуального законодавства, а також наявні дослідження, вважаємо, що норми чинного КПК України, які регламентують порядок проведення слідчих дій у житлі чи іншому володінні особи не є достатньо точними, суперечать реаліям роботи практичних підрозділів правоохоронних органів, а також обмежують права окремих осіб.

Виходячи з цього пропонуємо у чинному процесуальному законодавстві передбачити вичерпний перелік випадків, коли огляд у житлі чи іншому володінні особи може бути проведений невідкладно без ухвали слідчого судді і прямо передбачити можливість проведення огляду у володінні потерпілого за його добровільною письмовою згодою.

Джерела

1. Колодій А. М. Права людини і громадянина в Україні / А. М. Колодій, А. Ю. Олійник. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – 336 с.
2. Про судову практику у справах про злочини проти власності: Постанова Пленуму Верховного суду України від 6 листопада 2009 року № 10. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0010700-09> (дата звернення: 07.08.2022 р.).
3. Удалова Л. Деякі проблемні питання правозастосування кримінального процесуального законодавства / Л. Удалова // Актуальні питання кримінального процесуального законодавства України (Київ, 26 квітня 2013 року): збірник матеріалів між вузівської наукової конференції / Національна академія прокуратури України. – К.: Алерта, 2013. – С. 8-12.
4. Льєва Т. Г. Функція судового контролю у кримінальному процесі: автореферат. канд. юрид. наук, спец.: 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність / Т. Г. Льєва. – К.: Нац. ак. внутрішніх справ, 2014. – 20 с.

Tsivaty Viacheslav Hryhorovych

PhD (History), Associate Professor of History, the Honored Worker of Ukraine
Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Scientific Society of History of Diplomacy and International Relations

THEORY, HISTORY AND PRACTICE OF DIPLOMACY: INTERNATIONAL AFFAIRS OF EARLY MODERN AND MODERN EUROPE (A PERSONAL MODEL OF DIPLOMACY AND NEGOTIATIONS OF CHARLES-MAURICE DE TALLEYRAND-PÉRIGORD (1754-1838))

At the article is analyzed the political and diplomatic activities of Charles-Maurice de Talleyrand-Périgord (1754-1838) – French politician, diplomat and statesman who played a key role in the institutional development of the French state of the early Modern time and Modern time. Particular emphasis is placed on its active, crucial and historical results of the Congress of Vienna (1814-1815). The attention paid to the institutional and social portrait of an outstanding personality Sh.-M. de Talleyrand-Périgord in the historical perspective and perspective. Keyword: foreign policy, diplomacy, institutionalization, a model of diplomacy, the diplomacy institutions, Sh.-M. de Talleyrand, France, Europe.

The theory, history and practice of diplomacy is very relevant for modern research, as it has the answers posed by institutional history. This article continues the author's previous research in the field of history, theory and practice and diplomacy, international relations and foreign policy, models of diplomacy and diplomatic systems in historical retrospect, present and future [1, с. 104-108].

Charles-Maurice de Talleyrand-Périgord – a renegade bishop and aristocratic revolutionary, he helped make and break the power of Napoleon. With bravura he then dominated the Congress of Vienna which re-shaped Europe, but soon discovered that the Bourbons had, in his own words, "learned nothing and forgotten nothing".

Disgrace followed. The Revolution of July 1830 finally brought a renewal of Talleyrand's former influence. In his late seventies, he arrived as ambassador in London, where he and his beautiful companion, the duchesse de Dino, dazzled and captivated British society. At the end, his famous death-bed reconciliation with the Catholic Church created almost as great a scandal as his notorious early life. Talleyrand emerges as always ahead of his times. He urged the advantages of peace, while Europe was racked by war; he consistently advocated political moderation, a free press and a liberal constitution; he was a forceful proponent of Anglo-French entente; he understood the importance of free trade as the route to national prosperity; and he foresaw the rise of America as a great power. Talleyrand is a truly world-class statesman and diplomat [2].

Charles-Maurice de Talleyrand-Périgord (fr. Charles Maurice de Talleyrand-Périgord) was Minister of Foreign Affairs of France at different times, the first in the history of the French Prime Minister (from 9 July to 24 September 1815), a prominent European politician and diplomat late XVIII – early XIX century. His name became a household word for determining the brilliant and cynical policy-conformist who easily changes the political and diplomatic views and beliefs, but thriving under any political regime. He gained recognition among his contemporaries as a sophisticated diplomat, counselor and intellectual, smart politician and master of backroom intrigue. He had a significant influence on French diplomacy, international relations and the general course of

European history of the nineteenth century [3]. His most distinguished acumen, the ability to use the weaknesses of opponents and at the same treachery, extreme unscrupulous goal, distinguished phenomenal greed [4]. Charles Maurice de Talleyrand is one of the most brilliant European diplomats and statesmen of early Modern and Modern Times [5, с. 96-103].

He lived a long 84 years. In 80 years still had the civil service. Sam said that he brought 14 different sworn different governments and different people called him "the servant of all masters," and all these men in turn he cheated. At the same time, an aristocrat and wit, clever and not without humor. His remarks became known around Paris very quickly and then some existed as saying. He left a mark in Russian history: Alexander I, Emperor of winning the war against Napoleon, had varied multifaceted relationship (from the political and diplomatic personal) of Charles Maurice Talleyrand.

If we speak about principles Talleyrand, the main of them – be sure to bring. He could long remain idle, time is not time, and wait a time when it's time to strike unexpectedly crushing, tearing to pieces the jump-kick After all, almost never wrong. He was of the highest quality and professional master of fine political and diplomatic intrigue.

It is likely that this political giant of his time formed special political and diplomatic scenes of childhood. Charles Maurice Talleyrand-Périgord was born February 2, 1754 in Paris, Garansyer Street. His father Charles Daniel – Chalet Prince, Count Périgord and Hrynolya, Eksedeyu Marquis, Baron de Bovilya and de Mare at the time was only 20 years, and his wife, Alexandrine, was 6 years more. Immediately after the baptism of the child gave the nurse a suburb of Saint-Jacques. Once left unattended Charles Morris fell from the dresser and seriously injured his right leg. He remained lame, though, as saying: "Not at the ball and not to women." Subject mutilation has become a favorite for contemporary artists. As contemporaries testify, for example, he could not stand long without sticks. Therefore, posed, leaning on a pedestal (for example, the artist Pierre-Paul Pryudona in 1817).

In September 1760 he was sent to study at the College Harcourt in Paris, and in 1770 a young Périgord entered the seminary of Saint-Sulpice. The four years he spent in the seminary and finished his education at the Sorbonne in 1778. Not getting bishop, Talleyrand was "finance minister" of the church, taking in 1780 the post of general agent of the clergy at the royal French government, which gave him the opportunity to get a large fortune in financial speculation. Charles Maurice Talleyrand believed that in order to be decent "finance minister" in the church, do not understand the money, we must understand the methods of finding and "right of distribution for all." Given the considerable merits of his minister, at the end of 1788 the Pope affirmed Bishop Talleyrand Otsenskym, and in 1789 he was elected deputy to the States General of the clergy Autun [6].

Parliamentary career of Talleyrand was swift and brilliant. He made a number of important proposals that were considered during the preparation of documents that were milestone in the history of the French Revolution. In 1789 Bishop Otsenskyy from the tribune of the Constituent Assembly put forward a proposal for the alienation of church property to the state. Popularity Sh.-M. Talleyrand particularly increased after him in 1790 proposed to introduce holiday Bastille Day. During this festival the bishop celebrated a solemn Mass at the altar, erected the middle of the Champs de Mars. Slowly but steadily, Talleyrand became friendly with the French bourgeoisie, but not leaving a good relationship with the royal court, including the Duke of Orleans.

It was a time when Talleyrand there is a wide range of contacts and friendly relations. Earlier, he met with Voltaire, French Foreign Minister Choiseul, and later with the future writer Baroness de Stael, politician Mirabeau, just in case and began to attend Masonic lodge. This enabled him to death at the time head of the Diplomatic Committee Mirabeau, in April 1791, to take his place. However, little is still king granted his request for resignation as bishop Otsenko. In his declining life Charles Maurice Talleyrand wrote: "All my youth was devoted to the profession for which I was no born ..." Talleyrand always had a complex relationship with the church because of his relationship with God, in his words, "... knew only they together" [7].

The first diplomatic agreement that was signed Charles Maurice Talleyrand, was the decision to prepare weapons and 27 ships for the Spanish Navy. It was a continuation of the Franco-Spanish Treaty 1761, favorable to France, Spain and Talleyrand, who received its first "diplomatic" compensation – 100 thousand dollars the Spanish ambassador. In 1792 the Ministry of Foreign Affairs has offered to hold our hero early in his life diplomatic negotiations with Britain. They ended successfully, the ambassador made complete neutrality of England on the internal affairs of France.

During his diplomatic career Sh.-M. Talleyrand had many diplomatic negotiations and signed historic agreements: Am'yenskyy (1802) Presburzkyy (1805) Tilsit (1807), after which he resigned. Much later, while in exile, Napoleon said about the reasons for the resignation of Talleyrand: "This is a talented man, but it can only deal with money. Kings Württemberg and Bavaria many times appealed to me complaining of his greed, that if not for his diplomatic talent, I earlier took him to a ministerial portfolio. " However, full diplomatic genius of Talleyrand was showed at the Congress of Vienna (1814-1815). Defeated France received diplomatic concessions, after the signing of which one European diplomat said: "If you read it carefully, do not know who won – France

defeated or victorious coalition. We must be careful with Talleyrand in the issue of indemnity of us for what we liberated Europe, France and Talleyrand from Napoleon" [8].

Historic day in the life Talleyrand was 31 March 1814. He solved the problem of who was to rule France, proposing the principle of legitimacy that substantiated the formal legality of the return of the monarchy: "The legitimacy of the monarchy or, better government is the protection and soil for the life of nations, as it if is not, it should be sacred" – a wording like all monarchs were winning and they accepted.

After 1815, Talleyrand withdrew from diplomatic activity for 15 years. He returned only in 1830, received the appointment as ambassador to London. He started his career in the British capital and finished it in the same city. Talleyrand was in office for four years and, according to him, France received in this time "... everything that can be useful from England".

Charles Maurice Talleyrand is a living legend, intuitive prophet of his time, a distinguished French diplomat, Foreign Minister, head of the French delegation to the Congress of Vienna 1814-1815 years. He found the time Revolution that overthrew the monarchy. In addition, just in time sided with Napoleon, who gained political weight and strength, and then joined the opponents of the emperor. Talleyrand maintained good relations with Britain, even in the era of the Napoleonic Wars, adorned, there was a political reason and wisdom during the Bourbon Restoration, but betrayed them and shortly before the fall. E.V. Tarle, who appealed to the image of Talleyrand in his famous historical study, answers the question – what rule this man? Opportunism, brought to a high art? Or a political vision and a heightened sense of reality [9].

And we are referring to this outstanding personality of modern times a day, we put the question: who he is – a virtuoso diplomat, wise politician or evil genius of his time? For example, you can learn diplomacy Talleyrand as his professional achievements, and he wrote "Memoirs" – a fundamental textbook guidelines outline of the theory, history and practice of diplomacy [10, c. 101-103].

Diplomacy is an integral part of the relations of the great powers, profession, which codified the Renaissance in Italy, particularly in the Venetian Republic. It can rise to the rank of art as reflecting a certain perception of the world. And from this perspective, Charles Maurice de Talleyrand-Périgord occupies a truly unique place: it is not just shone and outstanding skills Negotiator at the time, but left to posterity a work of diplomacy that was not subservient century as classic statements do not subject to fashion trends. For example, he used to say: "... Art to put the right people in the right place is the beginning of management science, but finding a place for malcontents, the most difficult thing".

Talleyrand belongs to the era when lifted on the shoulders of Voltaire, Mirabeau, Metternich and Kutuzov Europe extending far beyond its geographical boundaries. Part of the time was Napoleon, to whom he wrote François-René de Chateaubriand in his "sepulchral notes (notes)" (1811), "away from the Empire of Bonaparte and to what came to replace them, it's the same thing as rush of being in nothingness, to jump from the top of a cliff into a bottomless abyss." Although now the dawn of the XXI century globalization is obviously no longer creates geniuses, less productive it does not include: power stage demonstrations covering our planet, and international actors on it stands a huge set. International relations are the subject of research and gain unprecedented complexity. In this, new environment views of the "Prince of Diplomats" (the theme sounded scientific workshop that took place 10 years ago on the 250th anniversary of Talleyrand) remain a source of inspiration [11].

Passion of Charles Maurice Talleyrand to worldly pleasures, despite the appointment of a bishop Otsenskym granted just three entirely different modes (revolutionaries Bonapartist and liberal monarchy) services and ambiguous relationship with Napoleon, representing his sly, deceitful and capable of treachery person.

Actually not everything is so simple. To retain influence post (they offered money, but still require the substantial returns) during the turmoil that led to the change of the political regime in France from a monarchy to revolution, and of the Empire to the Restoration, Talleyrand had to demonstrate outstanding intellect, strong will and complete temper. Greed was hardly powerful enough force to set in motion the man whom Jean Orye called "incomprehensible sphinx." He had a clear understanding of the situation to pave steep course through troubled waters at the time [12].

By Presburzk peace world in 1805 (he signed after Austerlitz) Talleyrand allowed the military genius of Napoleon strengthen the position of post-revolutionary France midst of monarchical Europe. He liked the reasonable peace with Austria and Russia, but Bonaparte, who sought to subdue the continent, looking at the situation differently. In Erfurtsk Congress in 1808 Napoleon commissioned him to conclude a tactical alliance with the Russian monarch Alexander I, but Talleyrand brought the King of King Francis II of Austria Austrian. Since then, only Talleyrand use own understanding of Europe and not the views of their emperor. It was known that Napoleon intended to assert its imperial order everywhere from Paris to Moscow from London to Rome. For Talleyrand is a major and undisputed always been a balance [13].

Talleyrand was against the invasion of Spain and unnecessary suffering that outlined in the memory of a nation Goya. It was against unlimited hostility to the conservative Austrian monarchy, against the disastrous

invasion of vast Russia, described by Tolstoy in his "War and Peace": only one day a terrible meat grinder in Borodino, the Russians lost 42 thousand people and the French – 58 thousand! This Talleyrand wrote in his "Memoirs": "All the time when I was entrusted with management of foreign affairs, Napoleon I served with loyalty and diligence. For a long time he listened to the views that I considered it my duty to inform. (...) Set in France monarchical institutions that would guarantee the sovereignty, retaining it in the proper range. Reassure Europe that she forgave her French happiness and glory" [14].

Talleyrand was born in the XVIII century, but he had already formed an idea of Europe equalizing each other centers of power. That is, it is much ahead of his time, was a harbinger of multipolarity of the world order. This concept continent determines its attitude to France and who controls it. France should not only strive to stay itself, a great country, but a country without incident, a key part of the European system. Nation, political structures and modes should only form a balanced whole in it. And such a structure (architectonics, internationalization) should restrain the desire for power. Talleyrand became the embodiment of universalism and took position on domestic issues in terms of external representation. He recalled the words of Montesquieu (when he departed from life Talleyrand had all year): "If I knew something useful for the country, but disastrous for Europe and the human race, I would consider it a crime" [15].

In 1814 this bloodless representative of France (Guglielmo Ferrero called it "constructive genius") could based on smaller countries to secure sufficient influence to form the famous Congress of Vienna the new European order, "European concert of powers." The coalition states realized that Talleyrand guided by the interests of the continent as a whole, and only allowed his genius talent to do the reorganization of Europe, which was generally favorable to the weakened military defeat of France. In Napoleonic France, to take effect at the beginning of the XIX century. Russia was the state. This meant a threat to the status quo. However, through the diplomatic art Talleyrand was going to find a suitable location for the new Russian reality. When he was ambassador day event in London, he was able to agree on the formation of the Quadruple Alliance (Spain, Portugal, England, France) as opposed to the Holy Alliance [16].

The result of institutional processes in modern times in Europe it is the Congress of Vienna, which launched a new system of international relations – Vienna. New Europe has become institutionalized by laws operate a new system of international relations, with its principles and rules of the game. Congress of Vienna (November 1, 1814 – June 8, 1815) – is the most numerous and longest summit in the history of international politics and international diplomacy [9]. He went nine months, it came to 216 head of European states. At the same time, he became fateful golden songs of Charles-Maurice Talleyrand.

Congress of Vienna, "Battle diplomats" (1814-1815) is unique for its time political and diplomatic thing, the results of which were made principles of international dialogue, the use of formal institutions and informal diplomacy (backstage) diplomacy elements and rules of diplomatic protocol, etiquette and ceremony, which formed the basis of diplomatic practice around the world, not just in Europe. On the political-legal and diplomatic levels Congress of Vienna brought the political circulation or legally secured such basic terms of geopolitics, "balance and the balance of power", "great powers", "dominant state", "the coalition of states", "new frontiers and territories" "bridgeheads" and so on. Vienna system laid the foundation geopolitical era, based on the principle of imperial control was geographical space. Congress of Vienna recognized the status quo of European borders that remain in this configuration unchanged until the middle of the nineteenth century. First developed a system of peaceful settlement of international relations and attempted to create new effective mechanisms of relationship between monarchs and their peoples [3]. An important milestone in the history of the Congress of Vienna was the adoption as Annex 17 ("Provisions on diplomatic agents") to the Final Act of the Congress of Vienna, Vienna, or so-called regulations. Its main provisions included in diplomatic practice as universally recognized norms of international law. Vienna rules – the first multilateral act of international law, the first position on the single classification of diplomatic ranks [17].

Congress of Vienna became bright holiday all diplomats, Star Time European and world diplomacy. It is this and subsequent congresses were given impetus to multilateral diplomacy. Strong momentum was process improvement and systematization diplomatic services, the professionalism of diplomatic activity, which is then finally turned to the special, and a specialized branch of the civil service. The prestige of the profession diplomat risen to unprecedented heights. Congress of Vienna became famous as the most sophisticated diplomatic battle, which came better political and diplomatic minds then Europe.

The famous Congress of Vienna determined the geopolitical configuration of Europe and the main directions of the great world politics for several decades ahead, summarized the experience of restructuring the system of international relations. Congress of Vienna summed up geopolitical war coalition of European countries with Napoleonic France and established a new European borders. He summarized the experience of transformation of the world order early nineteenth century, which came in the form of a new quality European concert. Founded after

the Congress of the Holy Alliance was one of the first institutional structures aimed at supporting European stability and security [18, с. 43-49].

Results of the Congress of Vienna served as an important stimulus for the further socio-economic, security, political and diplomatic European development. His achievements and practical experience gained European diplomacy late XVIII – early XIX century, determined the future institutional development of world diplomacy and international law, not lost its relevance today.

Today, in the spirit of permanent diplomatic Charles Maurice Talleyrand would support the idea of a global balance based on specific and organized polycentric. At any act or action that violates sided balance must respond in a way that the interests, including the interests of the party that is committed. He would support those who believe that the American superpower should, above all, learn how to limit the use of its enormous power. Talleyrand ceased to follow the line of Napoleon, because he believed that he was high-handed and led France and all of Europe before the tragedy. In the XXI century state became powerful – this is not Russia, and, of course, China. Talleyrand would not procreate empty hype around the "China threat." Excitement on the definition contradicts the diplomacy and is not suitable for international relations. Moreover, it can become a dangerous threat when repelled by false ideas.

"Chinese threat" is the greatest hysteria in those who would manipulate globalization so that it brought only benefit them. Talleyrand thought to how to make China part of the global system and have consistently collaborated with those in China who want to achieve for their country's rightful place in a balanced world. It should not try to force or guile to contain China, which is gaining a strong political and military potential, and it is reasonable to choose the most appropriate place, which, without exception, will be considered as such. In addition, due to the rise of China this great diplomat, who managed to preserve the unity of Europe at the Congress of Vienna, stressed the importance to integration of our continent. After only a united Europe can count on a significant role in world affairs restored along with China and the US superpower [19].

He would not agree with isolation of Russia from Western Europe and despite the fact that the prosperity of the Chinese world now has a powerful attractive force. Also, do so, we clearly distinguish one from the other in a relationship that existed in Europe in the days of Talleyrand? Rousseau wrote: "Europe is a perfect assembly of nations in which the joint is perhaps just a name. At the same time a real partnership with religion, morals, customs and even laws, none of the people who cannot move away without raising with excitement".

Can we say the same thing about the relationship between great civilizations? Do they form, as he said Rousseau, "true community"? Although the Europe, USA, India and China do not form a homogeneous society with values that forms the basis for speculation about the "clash of civilizations", the world is not doomed to endless historical and philosophical divisions and hostility to each other. Before we can get rid of tension and potentially even the entire mosaic of conflicts, we first need attention to mankind. If diplomat truly great, he draws inspiration from the conciliation of humanism, "the concept of peace." In the absence of necessary efforts intoxicated split "leaders" to take advantage of short-term differences in their goals and needs [20].

Some say that foreign policy and diplomacy only reflects the state of its internal conditions and needs. Talleyrand also offers us a different point of view. Formed in our picture of the external and politico-diplomatic world can (at least partially) shape our understanding of the inner world. But perhaps all this is, simply, a betrayal? Perhaps it is rather the ability to move away from private and pay the general opinion. Talleyrand, the European figure XVIII century, is not obsolete in this era of globalization and cyberspace. Celebrated his model educated (education) commitment to diplomacy and the balance will always remain a milestone in the formation of what is waste destroys fear and desire for power consciousness [21].

In this position of Ambassador to England Talleyrand contributed to rapprochement of France and England and the distance from the Belgium and Holland. In determining the state border for a bribe Talleyrand Belgium Antwerp included in the composition of the State. But scandal soon exploded diplomat forced to resign.

Talleyrand was buried in his luxurious estate Valence in the Loire Valley. At the tomb reads: "Here lies the body of Charles Maurice de Talleyrand-Périgord, Prince Talleyrand, the Duke of Dino, born in Paris on February 2, 1754 and died there May 17, 1838". After the death of Cardinal Richelieu Pope Urban VIII said words that can be attributed to Talleyrand: "If there is God – His Eminence much for that will answer to Him. And if not ... then what, he lived a happy life".

Attitude to Charles Maurice Talleyrand was not – and it could not be – definitely! Surroundings appreciated the diplomatic talent of this figure, but his lack of principle and susceptibility to corruption and unreliable world affairs has become a legend. It was also known propensity Talleyrand benefit of all. When he died, in the upper classes of French society joked: "Talleyrand died? And which side it is profitable?" Napoleon wrote in his diary:

"Talleyrand face so impenetrable that absolutely cannot understand it. Lannes and Murat joked that if he talks to you, but this time someone gives him a kick back, his face you do not define it." Sam Talleyrand also left a lot of conceptual ideas, which were winged expressions such as: "In politics there are no convictions, but only circumstances", "Politics it's just a way to shake people so that skillfully it then use for their needs" and so on.

Sources

1. Ціватий В. Г. Інституціональна історія міжнародних відносин і дипломатично-протокольних практик Європи раннього Модерного часу: суспільно-історичне значення Віденського конгресу (1814-1815 рр.) («Європейський концерт») / В. Г. Ціватий // Травневі студії: історія, міжнародні відносини: збірник наукових статей / за ред. Ю. Т. Темірова. – Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2022. – Випуск VII. – С. 104-108.
2. Lawday David. Talleyrand: Le maître de Napoléon. / D. Lawday. – Paris: Albin Michel (Éditions), 2015. – 360 p.
3. Tulard Jean. Talleyrand. De la douceur de vivre à la légende noire / J. Tulard. – Paris: SPM, 2021. – 149 p.
4. Harris Robin. Talleyrand: Betrayal and Saviour of France/ R. Harris. – Lume Books, 2018. – 330 p.
5. Ціватий В. Г. Інституціоналізація європейського політико-дипломатичного простору доби раннього нового часу: від миру в Като-Камбресі (1559 р.) до Віденського конгресу (1814-1815 рр.) / В. Г. Ціватий // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2015. – Вип. 2. – Ч. 4. – С. 96-103.
6. Webster C. K. The Congress of Vienna. 1814-1815 / C. K. Webster. – New York: Barnes and Noble, 1963. – 213 p.
7. Lentz Thierry. Le congrès de Vienne. Une refondation de l'Europe, 1814-1815 / T. Lentz. – Paris: Perrin, 2013. – 400 p.
8. Jarrett Mark. The Congress of Vienna and its Legacy. War and Great Power Diplomacy After Napoleon / M. Jarrett. – London–New York: I.B. Tauris, 2013. – 522 p.
9. Livet G. L'équilibre européen de la fin du XVe à la fin du XVIII e siècle / G. Livet. – Paris: PUF, 1976. – 231 p.
10. Ціватий В. Г. Теоретико-методологічне підґрунтя інституціоналізації та інституціональної теорії дипломатії доби раннього Нового часу (XVI-XVIII ст.): історичний аспект / В. Г. Ціватий // Сучасні тенденції в історії, соціології, політології та філософії: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 25-26 вересня 2015 року). – Львів, 2015. – С. 101-104.
11. Castellet André Perrin. Talleyrand / A. P. Castellet. – Paris, 1997. – 306 p.
12. Талейран Шарль Морис, де. Мемуари / Ш. М. Талейран. – М., 1959. – 440 с.
13. Ziesenis Ch. J. Le congress de Vienn et l'Europe des prince / Ch. J. Ziesenis. – Paris, 1984. – 366 p.
14. Duff Cooper. Talleyrand. Un seul maître: la France / C. Duff. – Alvik Editions, 2002. – 296 p.
15. Barbiche V. Les institutions de la monarchie française à l'époque moderne. XVI-e – XVIII-e siècle / Bernard Barbiche. – Paris: Presses Universitaires de France, 2012. – 369 p.
16. Black J. A History of Diplomacy / Jeremy Black. – Reaktion Books, 2010. – 312 p.
17. Mowat Robert Balmain. A History of European Diplomacy (1451-1789) / R. B. Mowat. – London: Hamden–Connecticut, 1971. – 311 p.
18. Ціватий В. Г. Дипломатичні битви на європейській шахівниці доби раннього Нового часу (XVI-XVIII ст.) і Віденський конгрес (1814-1815 рр.): інституціональний фінал / В. Г. Ціватий // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – Запоріжжя: ЗНУ, 2015. – Вип. 44. – Т. 2. – С. 43-49.
19. Dwyer Philip G. Talleyrand / Philip G. Dwyer. – Longman, 2002. – 247 p.
20. Waresquiel Emmanuel, de. Talleyrand, le prince immobile / Emmanuel de Waresquiel. – Paris: Fayard, 2017. – 801 p.
21. Аношина Н. Ю. Головний акт Віденського конгресу 1815 року як основа міжнародного правопорядку XIX – початку XX століття: монографія / Н. Ю. Аношина / ред.: А. І. Дмитрієв. – Одеса: Фенікс, 2011. – 190 с. – (Серія «Міжнародне право»).

Гапотій Віктор Дмитрович

Кандидат юридичних наук, доцент

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

КУЛЬТУРА СПІЛКУВАННЯ ЯК СКЛАДОВА ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ЮРИСТА

Стаття присвячена формам прояву естетичної культури юриста. Серед форм прояву естетичної культури юриста виділяється культура спілкування з колегами та із зацікавленими в справі особами. Ключові слова: юрист, внутрішня культура юриста, професійна діяльність юриста, службовий етикет юриста.

Актуальність. Формами прояву естетичної культури юриста є елементи зовнішньої сторони його естетичної культури (манери поведінки, зовнішній вигляд, правові символи та ін.), що обумовлені внутрішнім, моральним змістом і естетичним смаком юриста як особи і мають на неї зворотний вплив.

Аналіз досліджень проблеми. У вітчизняній і зарубіжній юридичній літературі проблема естетичної культури юриста розглядається в працях учених – В. Горського, В. Горшеньова, М. Ібрагімова, М. Коваля, В. Куліченко, В. Лозового, І. Любінського, В. Мазепи, А. Романової, С. Сливки, Б. Чичеріна та інших. Дослідження науковців мають схожі погляди на трактування дефініції «естетична культура юриста» та її складових елементів, проте нам хотілося б звернути увагу саме на такий елемент естетичної культури юриста, як культура мовлення.

Мета дослідження: проаналізувати культуру поведінки юриста в свої професійній діяльності, як елементу естетичної культури юриста.

Виклад основного матеріалу. Внутрішня культура юриста виявляється в таких основних її зовнішніх формах:

- манерах поведінки;
- культурі промови;
- культурі зовнішнього вигляду;
- культурі організації робочого місця;
- культурі підготовки юридичних документів [1].

У професійній діяльності юриста істотне значення має манера поведінки як форма прояву його професійної культури. Манера поведінки пов'язана з його психофізіологічними особливостями і є невербальним (не словесним) засобом спілкування: мовна (голос, його тембр, інтонація); рухова (міміка, жести, рухитіла); слухова (вміння слухати і чути); зорова (погляд) [3].

Будь-яка людина, прийшовши на прийом до юриста, намагається психологічно оцінити свого співрозмовника. Від цього залежить, як правило, його поведінка і бажання допомогти в ході розгляду справи. Манера поведінки як форма прояву естетичної культури сприяє встановленню психологічного контакту між учасниками процесу.

В процесі розгляду юридичної справи важливо виявити і мати на увазі риси характеру клієнта, його смаки і схильності, почуття і наміри, домінуючий стан психіки за манерою поведінки (міміка, жести і рухи). Завдяки цьому юрист одержує можливість своєчасно уявити загальну об'єктивну картину про конкретну особу, її можливі дії, рішення та вибрати відповідну тактику і стратегію у взаємовідносинах. При цьому потрібно враховувати, що манера поведінки самого юриста знаходяться під постійною увагою оточуючих.

Завдяки міміці можна з'ясувати багато що, тому юристу, якщо є можливість, краще знаходитися в прямому контакті із зацікавленими в справі особами. Мова жестів і тілесних рухів також несе певну інформацію для спостережливої людини. На міжособистісне спілкування впливає зацікавленість, що виявляється в жестах юриста.

Голос – це така ж характерна риса людини, як і відбитки пальців. Люди, як правило, прагнуть передати свої думки без врахування засобу їх викладу, не замислюючись про його значення для сприйняття оточуючими. Говорити можна голосно або тихо, гнівно або люб'язно, заспокоїливо або подразливо. Завдяки інтонації, тембру голосу можна багато чого дізнатися про ставлення людини. Нерідко манера розмови робить на співрозмовника таке ж враження і вплив, як і розумні, ділові вчинки. Тому голос варто відносити до первинних проявів людської природи.

Швидкість промови відповідає темпераменту людини, її важко штучно змінювати, у кращому випадку лише на короткий час. Різкий темп промови типовий для легко збудливих, невпевнених у собі або недостатньо врівноважених людей (у юристів непевність у собі частіше за все може бути викликана недостатньою кваліфікацією і відсутністю досвіду).

Для попередження непотрібного темпу промови юристу можна поради попередньо проробити зміст і форму майбутньої бесіди (допиту), з'ясувати відомості, що стосуються особи співрозмовника і т. ін. Зрозуміло, що специфіка юридичної діяльності не дозволяє враховувати всі нюанси майбутньої бесіди. Тому юристу, поряд із ретельною підготовкою, варто передбачити і можливість імпровізації.

Ясний виклад (словом тісно, думкам просторо) – от кредо, яким повинен керуватися юрист у своїй розмові. Його наявність є показником культури промови. Думка, яка викладена чітко і логічно, є прикрасою розуму. Вправність і доречність сказаного має іноді вирішальне значення для розуміння суті справи. Доброзичливість надає розмові солідність і компетентність. Варто обережно виявляти дотепність, яка б жвава вона не була, тому що людина, перебуваючи в залежному становищі від юриста, не завжди його оцінить позитивно, тим більш що не всі люди здатні правильно сприймати дотепність, не говорячи вже про жарт.

Тон і манера розмови мають майже таке ж значення, як і її зміст. Варто звертатися на «ви», уникати занадто різкого тону в судженнях, тому що така манера говорити не сприяє позитивному вирішенню справи. Бажано, щоб промова юриста складалася з простих речень. У цьому випадку свідок, підозрюваний та інші учасники справи зможуть краще зрозуміти зміст сказаного, у тому числі і юридичні терміни. Нерідко правильну промову псують жаргонізми, і слова-паразити, а також приказки, прислів'я, приповідки, уживані не до місця і неодноразово. Варто бути обережним із включенням у промову іноземних слів і виразів – їх значення може бути невідомим колезі або клієнту. Так, у процесі допиту слідчий повинен намагатися переконати, що він домагається не визнання, а правди або фактів, що сталися. Йому доцільно уникати вживання таких слів, як «вбивати», «красти», «згвалтувати» або «признаватися». З психологічної і естетичної точок зору набагато корисніше використовувати помірну термінологію («вистрілити», «взяти», «мати секс» або «сказати правду»).

Ніколи не слід захищати свої переконання образливим тоном або підвищенням голосу, як би вони не були обгрунтовані. У житті й у юридичній практиці виникають ситуації, коли потрібно бути твердим, але навіть у таких випадках помірний тон промови і доброзичливе ставлення до супротивника обов'язкові для юриста-професіонала. Сила доводу не в силі голосу, а у силі доказів. Промова повинна бути виразною, лаконічною, плавною, ритмічною, чіткою, зігрітою почуттям. Прикрашає промову образність: яскраві порівняння, метафори, афоризми, але їх вживання повинне бути до місця.

Важливо добре продумати, що і як слід сказати. Необхідно вміти сказати все, що необхідно, і не більше ніж необхідно. Для юриста-практика характерним повинне бути вміння вислухати співрозмовника, з

яким би ступенем важливості не була його проблема. Результати неухважного ставлення до слів співрозмовника: 1) особиста образа для того, хто говорить, що згодом може позначитися негативно на ділі; 2) упущені деталі розмови, які іноді дозволяють швидше прийти до правильного рішення, ніж далекі від істини висновки, що зроблені з двох-трьох важливих подій. Вміння юриста (слідчого, адвоката та ін.) уважно вислухати вільну розповідь сприяє отриманню повної і достовірної інформації в ході бесіди з клієнтом.

Не можна удавати, що уважно слухаєш співрозмовника. Як би не прикидався юрист, відсутність інтересу або нудьга неминуче проявляється на обличчі або в жестах. Прикидання в екстремальних умовах сприймається образливо. Неприпустимо, наприклад, під час розмови займатися малюванням на папері або вживати їжу.

Під час бесіди необхідно повернутися обличчям до того, хто говорить і постійно підтримувати з ним візуальний контакт. Важливо враховувати вимоги, що стосуються того, як дивитися на співрозмовника. Слід пам'ятати, що наполегливий погляд часто викликає у людей почуття протесту, розглядається як вторгнення в сферу їх особистих переживань. Пильний погляд іноді сприймається як ознака ворожості. Важливо, щоб погляд юриста свідчив про його зацікавленість проблемою людини, яка прийшла до нього з надією отримати правову допомогу. Неприпустимо дивитися «крізь» очі співрозмовника в нескінченність. Природно, що такий погляд буде розцінене як неухважність, зневажливе ставлення, як підкреслену неповагу.

Психологічне значення мають рівні, на яких знаходяться погляди юриста і співрозмовника. Погляд знизу, особливо при схиленій голові і напруженості, говорить про покірність, послужливість. Погляд зверху вниз при відкинутій назад голові означає зарозумілість, почуття переваги, презирство. Погляди повинні бути на одному рівні.

Висновки. Відповідність манер, зовнішнього вигляду, промови, жестів, міміки, пози, постаті, тону юриста в конкретній специфіці спілкування відіграють найважливішу роль у юридичній практиці. Іншими словами, вони є основою службового етикету юриста.

Джерела

1. Гапотій В. Д., Мінкова О. Г. Юридична деонтологія: навчальний посібник. Мелітополь: ФОП Однорог Т. В., 2018. 146 с.
2. Савайда О. І., Гринь Л. М., Скрипець Р. І. Природно-правові аспекти естетичної культури юриста. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки. 2015. № 827. С.200-205.
3. Сливка С. С. Юридична деонтологія: підручник. К.: Атіка, 2006. 296 с.
4. Романова А. С. Естетико-правова природа юриста: монографія. Львів: ПАІС, 2009. 196 с.

Філімонов Владислав Олександрович

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

Науковий керівник: Бублик Надія Сергіївна, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

ЗМАГАЛЬНІСТЬ СТОРІН В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

У даній роботі розглянуто питання змагальності сторін у кримінальному процесі. Ключові слова: кримінальний процес, змагальність, дослідження, принципи кримінального процесу.

Прийняття нового Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) заклало підвалини для подальшого проведення в Україні судово-правової реформи, реалізації принципів положень, притаманних правовій державі. Одним із ключових завдань реформи, яке було вирішено імплементацією положень КПК до законодавства України, є забезпечення засади змагальності сторін та свободи в поданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості. Однак, наразі немає уніфікованого підходу до тлумачення сутності і визначення поняття цього принципу серед науковців.

В основі сучасної правової держави стоять захист прав і законних інтересів особи, тому головним обов'язком України, є забезпечення прав і свобод людини [1]. Аналіз вітчизняного законодавства надає підстави для висновку: сьогодні в Україні формується публічно-змагальний кримінальний процес, основи якого поступово закріплюються на законодавчому рівні, зокрема у КПК.

Кримінальний процесуальний кодекс України вперше закріпив в окремій главі засади кримінального провадження. Така позиція законодавця показує, наскільки великого значення він надає фундаментальним положенням кримінального процесу.

В. М. Тертишник під принципами кримінального процесу розуміє найзагальніші положення, правила поведінки, головні ідеї, начала, що визначають сутність і зміст діяльності суб'єктів процесу, процесуальну форму здійснення правосуддя, створюють систему гарантій установлення істини, захисту прав і свобод людини та забезпечення справедливості правосуддя, та які отримали закріплення в законі, звернені своїми правовими вимогами до всіх учасників процесу, мають загальнообов'язковий характер, забезпечуються

заходами державного примусу і мають правовий механізм реалізації [2, с. 83]. З цим твердженням важко не погодитись, адже в ньому відображені усі аспекти, що покладені внутрішню будову принципів. Тому, у подальшому при дослідженні принципу забезпечення засади змагальності сторін та свободи в поданні ними суду своїх доказів і у доведенні передсудом їх переконливості, необхідно враховувати взагалі сутність принципів кримінального процесу. Змагальність загалом, як одна з форм кримінального процесу, визначає положення суб'єктів у системі цього процесу, їх права, обов'язки й взаємини один з одним, а принцип змагальності є механізмом для її забезпечення. Під «змагальністю» розуміється змагання в чомусь, це форма діяльності, при якій учасники намагаються перевершити один одного в майстерності, мистецтві в чомусь.

На думку М. С. Строговича, якого вважають одним з основоположників вчення про змагальність сторін у кримінальному процесі, принципом змагальності є така побудова судового розгляду, в якій обвинувачення відділено від суду, котрий вирішує справу; обвинувачення і захист здійснюються сторонами, наділеними рівними правами для відстоювання своїх позицій і спростування позицій протилежної сторони, при чому обвинувачений (підсудний) є стороною, яка користується правом на захист; суду належить управління процесом, активне дослідження обставин і вирішення самої справи [3, с. 189].

Як зазначає Л. М. Лобойко, принцип змагальності сторін у кримінальному процесі – це правове положення, згідно з яким двом рівноправним сторонам (обвинувачення і захисту) забезпечується можливість брати активну участь у дослідженні обставин кримінальної справи перед незалежним арбітром – судом, який не може здійснювати інших функцій, окрім функції правосуддя [4, с. 49].

Дослідивши погляди науковців з приводу висвітлення теоретичного аспекту принципу змагальності сторін та свободи в поданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості, необхідно звернути увагу на з'ясування суті цього принципу, а саме механізмів за допомогою яких він реалізується.

Для більш повного встановлення змісту принципу змагальності необхідно проаналізувати положення закріплені у чинному КПК України.

Розподіл основних кримінально процесуальних функцій детально регламентований КПК, зокрема встановлено, що функції державного обвинувачення, захисту та судового розгляду не можуть покладатися на один і той самий орган чи службову особу (ч. 3 ст. 22 КПК України); повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, звернення з обвинувальним актом та підтримання державного обвинувачення у суді здійснюється прокурором, у окремих випадках передбачених КПК повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення може здійснювати слідчий за погодженням із прокурором, а обвинувачення може підтримувати потерпілий, його представник (ч. 4 ст. 22 КПК України); захист здійснюється підозрюваним або обвинуваченим, його захисником або законним представником (ч. 5 ст. 22 КПК України). Тобто таким чином законодавець детальною регламентацією розподілив функції, які здійснюють учасники кримінального провадження тим самим створив умови для забезпечення реалізації принципу змагальності.

Закон передбачає самостійне обстоювання стороною обвинувачення і стороною захисту їхніх правових позицій, прав, свобод і законних інтересів засобами, передбаченими КПК України (ч. 1 ст. 22 КПК України) тим самим забезпечується невтручання суду у процес обстоювання сторонами своїх правових позицій.

Досить цікавим є питання щодо рівності прав на збирання та подання до суду речей, документів, інших доказів, клопотань, скарг, а також на реалізацію інших процесуальних прав передбачених КПК (ч. 2 ст. 22 КПК України). Але чи існує дієвий механізм реалізації даного елемента принципу змагальності?

Відповідно до ч. 2 ст. 93 КПК сторона обвинувачення здійснює збирання доказів шляхом проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок, проведення інших процесуальних дій, передбачених КПК.

На відміну від сторони обвинувачення сторона захисту може збирати докази шляхом витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб речей, копій документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій, актів перевірок; ініціювання проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій, а також шляхом здійснення інших дій, які здатні забезпечити подання суду належних і допустимих доказів.

Таким чином, навіть не дивлячись на те, що сторона захисту може подавати клопотання про

проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дійта інших процесуальних дій, які слідчий може відхиляти за власним розсудом, правасторони захисту на стадії досудового розслідування щодо збирання доказів дещо звужені порівняно із стороною обвинувачення.

Виходячи з цього необхідно констатувати той факт, що на сьогоднішній день реалізація принципу змагальності сторін, зокрема, на стадії досудового розслідування реалізується не у повному обсязі.

Джерела

1. Конституція від 28 червня 1996 року // Офіційний вісник України. – 2010. – №72/1 Спеціальний випуск. – С. 2598.
2. Тертишник В. М. Кримінально-процесуальне право України: [підруч.] / В. М. Тертишник. – [4-те вид., переробл. і доповн.]. – К.: А. С. К., 2003. – 1120 с.
3. Строгович М. С. Курс советскогоуголовногопроцесса: в 2-х т. / М. С. Строгович. – М.: Наука, 1968-1970. – Т. I. – 1968. – 468 с.
4. Лобойко Л. М. Кримінально-процесуальне право: курс лекцій: навч. посібник / Л. М. Лобойко. – К.: Істина, 2005. – 456 с.

Проценко Андрій Анатолійович

Кандидат педагогічних наук, доцент

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

Кирієнко Олександр Геннадійович

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

КАТЕГОРІЯ «КОМПЕТЕНТНІСТЬ» У ФОКУСІ ПЕДАГОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Анотація. В статті автори провели систематизацію наукових досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених з дефініції поняття «компетентність» у фокусі педагогічного спостереження. Ключові слова: компетентність, компетенція, компетентнісний підхід, вища освіта.

Актуальність. Компетентнісно орієнтована освіта – це об'єктивна потреба, що сформувалася в освіті у відповідь на соціально-економічні, політико-освітні та педагогічні виклики вищій освіті з боку ринкової економіки в умовах глобалізації. Сучасному фахівцеві пред'являються вимоги, до яких його неможливе підготувати лише за рахунок розширення предметного змісту професійної підготовки. Підготовленість до професійної діяльності сьогодні не обмежується системною сукупністю знань, вмінь та навичок – вона потребує певних соціальне та професійне значущих якостей, сформованих мотивів та усвідомленої потреби в професійному зростанні та саморозвитку тощо. Все це призвело до того, що нормативним підходом до освіти у міжнародній освітній практиці сьогодні є компетентнісний.

Огляд досліджень. Ідеї компетентнісного підходу знайшли відображення у роботах Н. Кузьміної, Л. Петровської, А. Маркової, Л. Мітіної, Л. Олексєєвої та ін. Питання формування компетентності розглядалися такими науковцями, як: В. Байденко, І. Зимня, У. Каннінг, Б. Креме, В. Куніцина, Г. Рот, Б. Рунде, В. Сейд, Б. Шпінат, Г. Шотмейер. Сутнісні, змістовні, структурні характеристики компетентності стали предметом вивчення учених: С. Гончарова, В. Куніцина, В. Первутинського. Аналіз сутності компетентності, характеристику його складових знаходимо у дослідженнях вітчизняних науковців – О. Локшиної, О. Пометун, В. Свистун, В. Ягупова. Розкрити специфіку понять «компетентність» та «компетенція» у контексті педагогічного дослідження здійснили вітчизняні та зарубіжні науковці А.В. Хуторський, С.А. Раков, О.В. Авраменко, Л.І. Лутченко, с. О. Шлякчак, В.М. Гриньова, В.Ф. Русецький, П.І. Сікорський.

Виклад основного матеріалу. В Україні, що інтегрується із європейським освітнім і науковим простором, відбувається динамічний розвиток та впровадження компетентнісного підходу як сучасної освітньої парадигми. Це супроводжується оновленням понятійного апарату вітчизняної педагогіки, адже категорії «компетентність» та «компетенція» не є для неї новими (вони використовувалися у дослідженнях з проблем професіоналізму) та мають широкий обіг у буденній українській мові.

Словник української мови чітко диференціює ці категорії: компетенція – це «добра обізнаність із чим-небудь; коло повноважень якої-небудь організації, установи або особи», а компетентність – «властивість за значенням компетентний», тобто такий, що «має достатні знання в якій-небудь галузі; який з чим-небудь добре обізнаний; тямущий... Який ґрунтується на знанні; кваліфікований... Який має певні повноваження; повноправний, повновладний» [12, с.250]. Отже, є необхідність конкретизувати категоріальний апарат дослідження з урахуванням вітчизняної наукової традиції та підходів, прийнятих у світовій практиці.

Справа ускладнюється тим, що у англійських джерелах не існує однозначного підходу до розуміння центральних категорій компетентнісного підходу – понять «competency» и «competence». Вони часто

використовуються як синоніми або диференціюються за різними ознаками. Так, в американській освітній практиці частіше вживається категорія «competency» для позначення якості, моделі поведінки, якими має володіти людина для компетентного виконання праці. Тобто, розглядається людина, що здійснює діяльність, та досліджується її діяльність. За британською традицією частіше використовується категорія «competence», що відображає вимоги до фахівця, які втілюються у професійні стандарти. Тобто, аналізується специфіка професії та зумовлені нею функції та ролі професійної діяльності фахівця. У Західній Європі, де відчувався суттєвий вплив британської моделі, згодом сформувався інтегрований підхід, який об'єднав поведінкові, особистісні, когнітивні та функціональні складники моделі фахівця [2, с. 82-83; 7, с. 326]

Оскільки в європейських мовах відмінності між поняттями «competence» і «competency» почасти згладжені, на українську мову кожне з них переводяться як словом «компетенція», так і словом «компетентність», а у педагогічних розвідках ці поняття іноді підмінюють одне одним, або розрізняють за різними критеріями. На нашу думку, використання цих понять як синонімів суперечить нормам української мови, яка відрізняє одну категорію від іншої. Тому під час використання іншомовних джерел, що вживають категорії «competency» й «competence», треба виходити із контексту, та конкретизувати підхід до розуміння категорій «компетентність» та «компетенція» у власному дослідженні [9, с. 222].

Намагаючись розкрити специфіку кожного з понять у контексті педагогічного дослідження науковці акцентують, що:

– компетенція є сферою відносин, які існують між знанням і дією в людській практиці, а компетентність передбачає наявність мінімального досвіду застосування компетенції [14, с. 112];

– компетенція є еталоном досвіду дій, знань, умінь, навичок, творчості, емоційно ціннісної діяльності, а компетентність передбачає рівень досягнення особистістю вказаних компетенцій [10, с. 7];

– компетенцію слід розуміти як задану вимогу, норму освітньої підготовки учня, а компетентність – як його реально сформовані особистісні якості та мінімальний досвід діяльності [1, с. 5];

– компетентність – це «особистісно інтегрований результат діяльності, готовність діяти в сфері власної компетенції, це індивідуальна якість, що визначається особистими успіхами та старанністю в будь-якому виді діяльності, сприяє виконанню своїх обов'язків або сфери компетенції на високому рівні. Актуальним проявом і результатом набуття компетенції є компетентність» [4, с. 75];

– компетенція – соціально обумовлена сукупність вимог до особистості, «необхідних для забезпечення її ефективної діяльності в певній сфері». Компетентність – властива конкретній людині інтегративна якість, яка формується на основі знань, умінь, навичок, способів дії, які особистість набуває у процесі навчання і практичної діяльності, та які забезпечують її здатність ефективно здійснювати певний вид діяльності [11, с. 15];

– компетенція – це сукупність знань, умінь, навичок, набутого досвіду, розвинутих здібностей і сформованих ціннісних орієнтацій. А компетентність – це набуті (засвоєні, розвинуті, сформовані) особистістю компетенції [13, с. 10].

Розходження у розумінні категоріальної бази компетентнісного підходу наявні у нормативних документах з питань освіти. Скажімо, у Інструктивному листі Міністерства освіти і науки України щодо розробки складових системи стандартів вищої освіти (2008) компетентність визначається як «інтегрована характеристика якостей особистості, результат підготовки випускника вузу для виконання діяльності в певних професійних та соціально-особистісних предметних областях (компетенціях), який визначається необхідним обсягом і рівнем знань та досвіду у певному виді діяльності». Компетенція «включає знання й розуміння (теоретичне знання академічної області, здатність знати й розуміти), знання як діяти (практичне й оперативне застосування знань до конкретних ситуацій), знання як бути (цінності як невід'ємна частина способу сприйняття й життя з іншими в соціальному контексті). Предметна область у якій індивід добре обізнаний і в якій він проявляє готовність до виконання діяльності» [5, с. 19].

За «Національним освітнім глосарієм: вища освіта», який враховує положення Закону України «Про вищу освіту», компетентність – це «динамічна комбінація знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність і є результатом навчання на певному рівні вищої освіти». А «компетенція» розуміється як «надані (наприклад, нормативно-правовим актом) особі (іншому суб'єкту діяльності) повноваження, коло її (його) службових й інших прав і обов'язків». Автори застерігають – компетентність «як набуті реалізаційні здатності особи до ефективної діяльності не слід плутати з компетенцією (компетенціями) як наданими особі повноваженнями» [6, с. 28-29].

Ми будемо дотримуватися підходу М.С. Голованя, який наголошує: компетенція – це об’єктивна категорія, суспільно визнаний рівень знань, умінь, навичок, досвіду, ставлень у певній сфері діяльності людини як абстрактного носія. А компетентність – інтегративне утворення особистості, що поєднує в собі знання, вміння, навички, досвід і особистісні якості, які обумовлюють прагнення, готовність і здатність розв’язувати проблеми і завдання, що виникають в реальних життєвих ситуаціях, усвідомлюючи при цьому значущість предмету і результату діяльності. Поняття «компетенція» пов’язане із змістом сфери діяльності, а «компетентність» – з особистістю, із здатністю особи ефективно діяти у різних ситуаціях [3, с. 233].

Висновки. Отже, хоча смислове наповнення обох розглянутих понять дещо перетинається, поняття «компетентність» співвідноситься із властивостями особистості та її повноваженнями (індивідуальним суб’єктом), а «компетенція» – із повноваженнями як колективного, так і індивідуального та має нормативний, прескриптивний характер. Саме тому у педагогічному контексті аналізується процес формування компетентності, а не діяльність з засвоєння компетенцій.

Незважаючи на множинність підходів до визначення поняття «компетентність», можна виокремити наступні загальновизнані її характеристики:

- розуміння суті завдання, яке виконують;
- знання, досвід у певній галузі й активне його впровадження;
- вміння обирати засоби, адекватні конкретним обставинам;
- почуття відповідальності за досягнуті результати;
- здатність оцінювати власні помилки й коригувати їх [8].

Джерела

1. Авраменко О.В., Лутченко Л.І., Шлякчак С.О. Формування компетентностей особистості в сучасній школі: Методичний посібник. Кіровоград, КОД, 2010. 80 с.
2. Басинская, И.В., Радюк О.М. Компетентностный подход в управлении человеческими ресурсами. Гуманітарна-економічна веснік: наукова-економічна часопис. Мн: Міжн. гуман.-економічна інст, 2013. №3. С.81-87.
3. Головань М. С. Компетентність та компетентність: порівняльний аналіз понять. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. Науковий журнал. 2011. № 8(18). С.224-234.
4. Гриньова В.М. Про співвідношення понять «професіоналізм», «професійна культура», «професійна компетентність», «професійна підготовка». Педагогіка та психологія : зб. наук. пр. 2014. Вип. 45. С. 74-84.
5. Комплекс нормативних документів для розробки складових системи стандартів вищої освіти. Додаток до Інструктивного листа МОН України від 31.07.2008 № 1/9-484 / За загальною редакцією В.Д. Шинкарука. МОН України, 2008. 68 с.
6. Національний освітній глосарій: вища освіта: Довідкове видання / За ред. В.Г. Кременя. К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2014. 100 с.
7. Проценко А.А. Щодо смислу понять «компетентність» та «компетенція» у дослідженнях професійних умінь майбутніх фахівців. Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» – Додаток 1 до Вип. 37, Том I (69) : Тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору». К.: Гнозіс, 2016. С.325-334.
8. Проценко А.А. Формування професійної компетентності майбутніх учителів фізичної культури у процесі педагогічної практики: дис. ... канд. пед. наук, спец.: 13.00.04. Кропивницький, 2018. 332 с.
9. Проценко А., Котова О., Ушаков В. Генеза понять «компетенція» та «компетентність» у світлі сучасної освітньої парадигми. Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Том V: Динаміка наукових та освітніх досліджень в умовах пандемії: колективна монографія / Наукова редакція: Я. Гжесяк, І. Зиможра, В. Ільницький. Конін – Ужгород – Херсон: Посвіт, 2021. С.220-228.
10. Раков С.А. Математична освіта: компетентнісний підхід з використанням ІКТ : Монографія. Харків : Факт, 2005. 360 с.
11. Русецкий В. Ф. Компетентностный подход и качество общего среднего образования. Педагогическая наука и образование. № 3 (12). Минск, 2015. С.11-16.
12. Словник української мови: В 11 т. / За ред. І. К. Білодіда. Т. 4: І–М. К.: Наук. думка, 1973. 840 с.
13. Сікорський П.І. До проблеми формування понять «компетентність» і «компетенція». Педагогіка і психологія професійної освіти. 2014. №6. С.7-15.
14. Хуторской А.В. Дидактическая эвристика. Теория и технология креативного обучения. М.: Изд во МГУ, 2003. 416 с.

Філімонов Владислав Олександрович

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

Науковий керівник: Корогод Світлана Володимирівна, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

ПРОФІЛАКТИКА ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА СЕРЕД НЕПОВНОЛІТНІХ

У роботі розглядається профілактика домашнього насильства серед неповнолітніх. Ключові слова: профілактика, домашнє насильство, неповнолітній, дослідження.

Вважається, що домашнє насильство є проблемою лише для неблагополучних сімей, і майже завжди воно пов’язане з пияцтвом та бідністю. Однак, згідно з деякими дослідженнями, це зовсім не так.

Насильство притаманне всім соціальним групам і не залежить від економічного становища сім’ї в цілому. В Україні проблема домашнього насильства майже не вивчена. Лише останнім часом теми домашнього насильства стали актуальним питанням. Для запобігання домашнього насильства, потрібно відкрито обговорювати проблему та шукати шляхи її вирішення.

Відповідно до Закону України «Про запобігання домашньому насильству», домашнє насильство – це будь-яке умисне діяння фізичного, сексуального, психологічного чи економічного спрямування одного члена сім'ї щодо іншого. члена сім'ї, якщо ці дії порушують конституційні права і свободи члена сім'ї як особи і громадянина і заподіюють йому моральну шкоду, шкоду його фізичному чи психічному здоров'ю. Отже, жертвою домашнього насильства може стати будь-хто: жінка, яку постійно лає і б'є чоловік, дівчинка-підліток, яку сексуально домагає вітчим, хлопчик, якого б'є мати-алкоголичка, стара жінка, яку кривдять власні діти [1].

На жаль, у нашій країні панує думка, що проблеми жорстокого поводження з членами сім'ї є внутрішньою проблемою сім'ї і не потребують втручання суспільства, а тим паче держави. Але саме право на захист від насильства, особливо в сім'ї, є одним із головних прав громадян і дітей зокрема.

Жорстоке поводження з дітьми, нехтування їхніми інтересами не тільки завдає непоправної шкоди їх здоров'ю, а й тягне за собою тяжкі психічні та соціальні наслідки. Більшість дітей, які стали жертвами насильства, мають серйозні відхилення в розумовому, фізичному та емоційному розвитку [2, с. 47].

Діти з сімей, в яких практикується насильство, відчувають постійний психологічний дискомфорт, для них це справжня трагедія, вони відчувають страх. Цей страх буде проявлятися по-різному, від пасивності до насильницької поведінки.

Підлітки часто стають жертвами насильства з боку батьків через стать, вік, гормональні, емоційні та психосоціальні особливості. При цьому насильство проявляється в різних ситуаціях і формах (від психологічних маніпуляцій, принижень, погроз до фізичного покарання). Не менш серйозною проблемою сучасного суспільства є насильство в школі, насамперед з боку однолітків. Тривожним симптомом є те, що жертви насильства часто нікому про це не говорять, намагаючись вирішити проблему самостійно. Використання деструктивних прийомів у конфліктній ситуації свідчить про відсутність навичок гуманного спілкування. Конфлікти з вчителями трапляються досить часто. У підлітковому віці неправильна поведінка викликана перебільшеним прагненням до самоствердження, обмеженим життєвим досвідом. Факти неналежної поведінки вчителя, крики, образи, фізичні заходи впливу, свідчать про невміння чи небажання поважати особистість та проблеми дитини.

Адже жоден державний чи недержавний навчальний заклад не може конкурувати з сім'єю, особливо на початковому етапі становлення особистості. Відсутність батьківського піклування чи сімейні негаразди, навпаки, майже завжди породжують реальні труднощі у формуванні дітей та підлітків, які суспільство не змогло повністю подолати до сьогодні.

Слід звернути увагу на педагогічно невдалі та конфліктні сім'ї, підкреслюючи, що всі виявлені типи неблагополучних сімей об'єднує те, що так чи інакше сприяють протиправній поведінці неповнолітніх. Нерівномірний розвиток особистості підлітків (відставання соціально-моральної сфери від фізичного дозрівання) і бурхливий розвиток нервової системи в цей час сприяють посиленню збудження, нерівноваженості, що може призвести до нервових зривів. Нервова система підлітка дуже чутлива до впливу патогенних факторів. Для підліткового віку характерне інтенсивне формування особистості, пов'язане, насамперед, з розвитком самосвідомості, морального сприйняття світу, а також ідеалів і принципів. Поведінка підлітка стає все більш усвідомленою, дії здійснюються відповідно до його особистих переконань [3, с. 98].

Сімейні негаразди є одним з основних факторів, що визначають злочинність неповнолітніх. Правова та організаційна база запобігання та протидії насильству в сім'ї, органи та установи, відповідальні за здійснення заходів щодо протидії насильству в сім'ї, визначаються Законом України «Про запобігання та протидію насильству в сім'ї».

Отже, стан злочинності серед неповнолітніх викликає занепокоєння та зумовлює необхідність пошуку нових засобів її запобігання, вжиття додаткових заходів з боку державних органів та громадськості, що сприяють поступовому зменшенню злочинних проявів серед неповнолітніх. Серед загальних заходів щодо запобігання цим явищам важливе місце займає процесуальна діяльність органів слідства, прокуратури та суду, що здійснюють кримінальні провадження щодо злочинів неповнолітніх. У цій роботі необхідно суттєво підвищити якість розслідування та судового розгляду даної категорії кримінальних справ.

Джерела

1. Про запобігання та протидію насильству в сім'ї: Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2018, № 5, ст.35. Редакція від 01.01.2020. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>. (Дата звернення: 13.08.2022).
2. Книженко О. Домашнє насильство: проблеми кваліфікації. Науковий часопис Національної академії прокуратури України. 2019. – № 2. – С. 45-52.
3. Біленко П. С. Домашнє насильство як прояв кримінального насильства. Правовий часопис Донбасу. – 2019. – № 3. – С. 95-102.

Рядова Ліліана Олегівна

Кандидат наук з фізичного виховання та спорту
Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця

Цигановська Наталія Василівна

Харківська державна академія культури

Скляренко Валерій Павлович

Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця

Батулін Дмитро Станіславович

Харківська державна академія культури

ОСОБЛИВОСТІ ПИТНОГО РЕЖИМУ ПІД ЧАС РУХОВОЇ АКТИВНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті розкрито роль вживання води у руховій активності. Розкрито особливості питного режиму під час систематичних занять фізичними вправами здобувачами вищої освіти. Надано рекомендації для профілактики зневоднення. Ключові слова: вода, здобувачі вищої освіти, зневоднення, питний режим, рухова активність, систематичні заняття, фізичні вправи.

Постановка проблеми. Дотримання питного режиму є одним з найважливіших складових здорового способу життя. Вода складає у дорослих людей до 65% маси тіла, а у дітей – до 80%. За добу дорослій людині в середньому потрібно до 2,5 л води, яка потрапляє в організм у процесі пиття та з їжею. При цьому чай, кава та інші напої не можуть замінити воду [1, 2, 7].

Як відмічають науковці [2, 3, 5, 6], дотримання правильного питного режиму сприяє нормалізації водно-сольового обміну, поліпшенню діяльності нервової системи й усіх внутрішніх органів. Фахівці зазначають, що нестача води спричиняє перевантаження серця через підвищення в'язкості крові; зменшення об'єму циркулюючої крові; погіршенню виведення токсичних продуктів обміну речовин і ксенобіотиків; порушенню травлення й обмін речовин, електролітного балансу, який має такі прояви як зниження маси тіла, згущення крові, збільшення ЧСС та частоти дихання; виникнення спраги, нудоти, сухості шкіри і слизових оболонок і т. д.

Стан здоров'я значною мірою залежить від раціонального питного режиму. Вода визначає біохімічний стан тканин, відіграє значну роль у кровообігу, обміні речовин, травленні, роботі м'язової системи. Організм здобувачів вищої освіти втрачає за добу 2,5–3 л води. Під час рухової активності та підвищеної температури втрати води можуть досягти 5 л [11].

За даними Т. М. Алексєєвої [1], В. А. Висоцького [2], Д. М. Котко зі співавторами [5], втрата води на 1-3% більше, ніж потрапляє в організм, спричиняє відчуття спраги та різке зниження фізичної активності, на 5% – відчуття м'язової слабкості; зневоднення на 10–20% є смертельне.

У зв'язку з вище вказаним виникає потреба в інформованості здобувачів вищої освіти щодо необхідності дотримання ними питного режиму як у повсякденному житті, так і під час фізичної активності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вода, на думку науковців [3, 4, 5, 10], відіграє важливу роль у забезпеченні нормального функціонування усіх органів та систем; бере участь у більшості хімічних і біохімічних реакціях, у формуванні клітинних структур, в обміні речовин; зберігає постійний об'єм крові. Без неї неможлива регуляція теплообміну з навколишнім середовищем і підтримка постійної температури тіла. Від складу води в організмі залежить стан здоров'я, фізична працездатність, швидкість перебігу процесів відновлення, здатність протистояти різноманітним стресам.

Раціональний питний режим, як відмічає П. О. Кандиба [4], підтримує нормальний водно-сольовий обмін і позитивно впливає на діяльність нервової системи, роботу серця, нирок та інших органів. Потреба у воді залежить від умов зовнішнього середовища, характеру їжі, фізичного навантаження.

В умовах інтенсивної м'язової роботи зростає виділення води через шкірні покриви. Штучне зниження вмісту води у раціоні здобувачів вищої освіти, які систематично займаються фізичними вправами призводить до зниження працездатності. Відносно надійним критерієм визначення правильного питного режиму може стати кількість виділеної сечі – за добу не менше 1 л. Для зменшення спраги рекомендується вживати мінеральну воду, фруктові соки, чай, свіжі фрукти, овочі [10].

В. А. Висоцький [2] рекомендує звертати увагу на якість питної води оскільки домішки, які містяться у звичайній неочищеній та мінеральній воді суттєво змінюють біологію м'язів.

Мінеральні води мають важливе значення у водно-сольовому і мінеральному обміні. При нестачі мікроелементів погіршується самопочуття, знижується працездатність [11]. Однак надмірна кількість мінеральних солей сприяє утворенню каменів у нирках та призводить до захворювань організму в цілому [2].

Д. М. Котко, Н. Л. Гончарук, Л. М. Путро, Л. Ф. Оксамитна, М. М. Левон, С. М. Шевцов [5] стверджують, що солодкі газовані напої спричиняють зневоднення організму; чай, кава, алкоголь – сечогінну дію.

Мета дослідження: розкрити особливості питного режиму під час систематичних занять фізичними вправами здобувачами вищої освіти.

Методи дослідження: теоретичний аналіз і узагальнення наукової та методичної літератури.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вода відіграє важливу роль у руховій активності: еритроцити переносять кисень до активних м'язів за допомогою плазми крові, яка в основному складається з води; поживні речовини: глюкоза, жирні кислоти та амінокислоти також транспортуються у м'язи плазмою; CO₂ та інші проміжні продукти метаболізму, покидаючи клітини, проникають у плазму, звідки й виводяться з організму; гормони, що регулюють обмінні процеси та м'язову діяльність, під час виконання фізичного навантаження транспортуються до своїх мішеней плазмою крові; рідини організму містять буферні сполучення, що забезпечують нормальне рН при утворенні лактату; вода сприяє віддачі тепла, яке утворюється під час виконання фізичного навантаження; об'єм плазми крові є головним показником тиску крові, а відповідно, і функції серцево-судинної системи; здійснює механічний захист третюх поверхонь (як змачення) суглобів, зв'язок, м'язів [3].

За даними В. А. Висоцького [2], вода бере участь у накопиченні у м'язах біохімічної сполуки глікогену – основного джерела поповнення енергії під час занять фізичними вправами.

Фізичне навантаження прискорює втрату води. Здатність тіла віддавати тепло, що утворюється під час виконання фізичного навантаження, залежить, головним чином, від утворення та випаровування поту. З підвищенням температури тіла посилюється процес потовиділення, спрямований на запобігання перегріву організму [3].

Фізичні навантаження супроводжуються втратами вологи, що зумовлює зниження рівня працездатності. Значна втрата води тими, хто займається фізичними вправами веде до втрати об'єму міжклітинної та клітинної рідини, порушуючи при цьому водно-сольовий баланс організму, тому для відновлення гідробалансу необхідне своєчасне поповнення запасів води відповідно до її втрат. Разом з водою організм втрачає велику кількість іонів натрію, хлору, калію, кальцію, магнію, що може спричинити порушення проведення нервово-м'язових імпульсів та нервової регуляції органів, м'язової слабкості і до значного зниження аеробної потужності [2].

За даними Г. П. Грибана, П. П. Ткаченко [3], для визначення кількості втраченої рідини і яку її кількість повинен одержати той, хто займається фізичними вправами варто зважуватися до та після фізичного навантаження. Автор зазначає, що на кожні 0,5 кг втраченої ваги необхідно випивати по 2 склянки води.

Для запобігання дегідратації, передчасної втоми, та інших негативних наслідків під час рухової активності здобувачі вищої освіти повинні дотримуватися питного режиму.

До початку занять фізичними вправами потрібно вживати питну воду за 2 години, кількість води має становити приблизно третину літра та випивати склянку води за 20–25 хвилин до початку рухової активності. Починати заняття з почуттям спраги недопустиме [2, 9].

Під час занять фізичними вправами воду слід вживати невеликими ковтками приблизно кожні 15-20 хвилин, необхідно утримуватися від частого та надмірного пиття [2].

Пити воду потрібно невеликими ковтками, тому що всмоктування її починається лише через 10-15 хвилин. Надмірне вживання води спричиняє збільшення навантаження на серце і нирки, підвищенню артеріального тиску, втраті мінеральних речовин і вітамінів. Постійне переповнення шлунка водою рефлекторно підвищує діяльність потових залоз, посилює потовиділення. При цьому травлення їжі у шлунку погіршується, що може призвести до погіршення стану здоров'я [2, 3, 4, 8].

Після занять рекомендується випивати приблизно 200-300 мл води для відновлення водного балансу [2] Г. П. Грибан, П. П. Ткаченко [3] рекомендують у жарку погоду збільшувати кількість споживаної води. Що, на думку Д. М. Котко, Н. Л. Гончарука, Л. М. Путро, Л. Ф. Оксамитної, М. М. Левона, С. М. Шевцова [5], сприятиме зменшенню загрози перегрівання.

Для профілактики зневоднення під час рухової активності Г. П. Грибан, П. П. Ткаченко [3] пропонують дотримуватися таких рекомендацій: починайте вживати рідину до появи спраги; контролюйте масу тіла до і після занять фізичними вправами; випивайте достатньо рідини, щоб колір сечі був світло-

жовтим; не вживайте каву та алкоголь, тому що вони діють як діуретики; поповнюйте втрати рідини з потом.

Висновки. Правильно організований питний режим до, під час і після занять фізичними вправами здобувачами вищої освіти та дотримання його у повсякденному житті сприяє зміцненню здоров'я; поліпшенню самопочуття, фізичної працездатності; профілактиці розвитку багатьох хвороб; захищає від втрати найважливіших мінеральних речовин зазначеного контингенту.

Джерела

1. Алексєєва Т. М. Вікова фізіологія та валеологія : курс лекцій. Кременчук : методичний кабінет, 2019. 115 с.
2. Висоцький В. А. Питний режим спортсмена під час інтенсивних фізичних навантажень. Теорія і практика актуальних наукових досліджень. 2019. С. 92-94.
3. Грибан Г. П., Ткаченко П. П. Поповнення запасів рідини у гирьовиків під час фізичних навантажень : метод. рекомендації. Житомир : Вид-во «Рута», 2013. 36 с.
4. Кандиба П. О. Характеристика харчового та питного режиму студентів для занять з фізичного виховання : матеріали п'ятої міжнародної науково-практичної конференції «Інтеграційні та інноваційні напрями розвитку харчової індустрії». Черкаси : вид. ФОП Гордієнко Є. І., 2021. С. 214-218.
5. Котко Д. М., Гончарук Н. Л., Путро Л. М., Оксамитна Л. Ф., Левон М. М., Шевцов С. М. Роль води в життєдіяльності спортсмена. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія № 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт) : зб. наукових праць / за ред. О. В. Тимошенка. Київ : Видавництво НПУ імені М. П. Драгоманова, 2020. Вип. 7 (127) 2020. С. 103-109.
6. Мазур Т. Г., Загоруй Л. П., Димань Т. М., Богатко Н. М., Гриневич Н. Є. Особливості організації екологічно безпечного харчування студентів за різних форм навчання в умовах COVID-19. Екологічні науки : науково-практичний журнал / головний редактор Бондар О. І. Київ : Видавничий дім «Гельветика», 2021. № 6 (39). С. 116-121.
7. Нетрадиційні системи зміцнення здоров'я. Методика побудови самостійних занять фізичними вправами : методичні рекомендації з фізичної підготовки студентів ЦНТУ при заняттях нетрадиційними системами фізичного удосконалення людини та основи методики побудови занять нетрадиційними системами фізичних вправ (для науково-педагогічних працівників університету, викладачів коледжів, викладачів-тренерів, аспірантів і студентів усіх спеціальностей) / укл. : Ковальов В. О., Мотузенко Т. С. Кропивницький : ЦНТУ, 2018. 24 с.
8. Олійник Н. А., Войтенко С. М. Психологічні особливості спортивної діяльності : монографія. Вінниця : ВНАУ, 2020. 240 с.
9. Ратушний Р. Т., Ковальчук А. М., Петренко А. М., Баран Ю. С. Фізичне виховання – основа оперативно-рятувальних дій в надзвичайних ситуаціях : навчальний посібник. Львів : ЛДУ БЖД, 2014. 188 с.
10. Свистун Ю. Д., Лаптев О. П., Полієвський С. О., Шавель Х. Є. Гігієна спорту : посіб. для студ. ВНЗІІ-ІУ рівня акредитації у галузі фіз. виховання і спорту. Львів : НФВ «Українські технології», 2012. 214 с.
11. Фізичне виховання і основи здорового способу життя студентів : навчальний посібник для викладачів і студентів непрофільних ВНЗ / уклад. : Акімова В. О., Вржесневський І. І., Вржесневська Г. І., Турчина Н. І., Черняєв Е. Г. Київ : НАУ-друк, 2011. 116 с.

Наукове видання

СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНИЙ ВІСНИК

Збірник наукових праць

Випуск 39

Видання українською та англійською мовами

Відповідальний секретар – Гончаренко Т. І.

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
КВ №23259-13099ПР від 19.04.2018

Видавець СГ НТМ «Новий курс»
Вул. Манізера, 3, м. Харків, 61002, Україна
Тел. 097-044-03-09, E-mail: nr1989@ukr.net

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до
Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК №6392 від 07.09.2018